

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra pedagogiky

Studijní program: pedagogika

Studijní obor: pedagogika

Markéta Králíčková

**UČITELÉ A POČÁTKY PEDAGOGICKÉHO MUZEA
V PRAZE**

Příspěvek k objasnění vzniku a vývoje Pedagogického muzea

J. A. Komenského v Praze

**TEACHERS AND BEGINNINGS OF PEDAGOGICAL
MUSEUM IN PRAGUE**

Contribution to Analysing Beginnings and Development of Pedagogical

Museum of J. A. Comenius in Prague

Disertační práce

Školitel – Doc. dr. Růžena Váňová, CSc.

2010

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 15. 2. 2010

Barbora Kehlíková
.....

Je mou milou povinností poděkovat paní doc. dr. Růženě Váňové, CSc.
za poskytování cenných rad a za odborné vedení této disertační práce.

Obsah:

ÚVOD	6
1. UMOŽNĚNÍ SPOLEČENSKÉHO A SPOLKOVÉHO ŽIVOTA V DŮSLEDKU ÚSTAVY	13
1.1 Obnovení ústavnosti v rakouské monarchii.....	13
1.2 Učitelské spolky	14
1.3 Učitelé a jejich snahy po uchování pedagogického odkazu Komenského	19
2. POČÁTKY PEDAGOGICKÉHO MUZEA V PRAZE	23
2.1 Stálá výstava školská	23
2.2 Vznik Muzea Komenského	29
2.3 Muzeum Komenského na Národopisné výstavě československé	39
2.4 SVŠ a Muzeum Komenského na Jungmannově náměstí	41
2.5 Založení Společnosti českého muzea pedagogického	46
2.6 Otevření Pedagogického muzea Komenského v Praze	51
2.7 Příjmy Pedagogického muzea Komenského	52
2.8 Deponování sbírek SVŠ a Pedagogického muzea Komenského.....	53
3. PEDAGOGICKÉ MUZEUM ZA PRVNÍ REPUBLIKY A ZA OKUPACE.....	54
3.1 Pedagogické muzeum Komenského po 1. světové válce	54
3.2 Pedagogické muzeum pod správou Pedagogického ústavu Komenského	57
3.3 Sbírkový Pedagogického muzea po zrušení Pedagogického ústavu Komenského	62
3.4 SVŠ – nositelka tradice bývalého Pedagogického muzea Komenského	64
3.4.1 Sbírkotvorná a výstavní činnost SVŠ ve 20. letech	64
3.4.2 Sbírkotvorná a výstavní činnost SVŠ ve 30. letech	66
3.4.3 Jubilejní výstava školské práce v roce 1938	68
3.4.4 SVŠ za 2. světové války (1939 – 1945)	73
4. PEDAGOGICKÉ MUZEUM PO 2. SVĚTOVÉ VÁLCE	79
4.1 Snahy po znovuvybudování Pedagogického muzea.....	79
4.2 Činnost SVŠ po 2. světové válce.....	85
4.3 Zrušení SVŠ.....	86
4.4 Zahájení činnosti obnoveného Pedagogického muzea	87
4.4.1 Sbírkové fondy Pedagogického muzea J. A. Komenského.....	90
4.4.2 Výstavní činnost Pedagogického muzea J. A. Komenského	93

4.5 Pedagogické muzeum J. A. Komenského v 80. letech 20. století	96
5. PEDAGOGICKÉ MUZEUM PO LISTOPADU 1989	99
5.1 Nový statut Pedagogického muzea J. A. Komenského v roce 1991	99
5.2 Oslavy 400. výročí narození Komenského a Pedagogické muzeum J. A. Komenského	101
5.3 Omezení muzejní činnosti po přestěhování PM JAK.....	106
6. PEDAGOGICKÉ MUZEUM J. A. KOMENSKÉHO V SOUČASNOSTI.....	110
6.1 Nové směry činnosti Pedagogického muzea J. A. Komenského.....	110
6.2 Současný stav sbírkových fondů Pedagogického muzea J. A. Komenského	112
6.3 Výstavní činnost a další kulturní akce	115
6.4 Vědeckovýzkumná činnost.....	117
6.5 Kulturně osvětová činnost	120
7. OSOBNOSTI SPJATÉ S PEDAGOGICKÝM MUZEEM J. A. KOMENSKÉHO	
V PRAZE.....	122
ZÁVĚR	143
ABSTRACT	148
SOUPIS PRAMENŮ A LITERATURY	149
VYSVĚTLIVKY ZKRATEK.....	154
PŘÍLOHY	155

ÚVOD

„Národ, který nemá v úctě své velké muže, nezasluhuje úcty národů jiných!“

Mladoboleslavské listy, roč. 3, č. 13, 26. 3. 1892

Citát z úvodu je jako motto předkládané práce zvolen zcela záměrně a má své opodstatnění. Uvedený citát z roku 1892 reflektuje atmosféru doby, kdy v předzvěsti 300. výročí narození Komenského gradoval zájem o tuto osobnost. V době národnostně zjitřené nabádají Mladoboleslavské listy k vlastenectví a k úctě k velkým osobnostem, kterých si má každý národ cenit a z jejich odkazu čerpat, popř. se jimi inspirovat a navázat na jejich činnost.

Předkládaná práce je zaměřena na dokumentaci okolností vzniku jedné z mnohočetných aktivit učitelů koncem 19. století, a to na založení, počáteční fázi a vývoj Muzea Komenského (dále jen MK) a Stálé výstavy školské (dále jen SVŠ), tzn. předchůdců dnešního Pedagogického muzea J. A. Komenského v Praze (dále jen PM JAK).

Práce vychází z objasnění celkové atmosféry druhé poloviny 19. století, ze sledování politických, společenských i školských změn. Z nich sehrálo zásadní roli především schválení školských zákonů, které výrazně přispěly k proměnám školství v tomto období.

Autorka této práce si vytkla dva základní cíle:

- 1) zpracovat ucelené dějiny PM JAK
 - pokusit se zmapovat ty etapy, kdy bylo muzeum součástí jiné instituce nebo kdy fakticky neexistovalo (1925 – 1956)
 - uspokojivě zodpovědět otázku, co se po tuto dobu dělo s jeho sbírkovými fondy, kde byly uloženy apod.
- 2) vyzvednout zásluhy učitelstva na založení PM JAK (včetně MK a SVŠ), a dokumentovat jejich vývoj za správy učitelských osobností a jejich následovníků.

PM JAK v Praze se konstituovalo z vlastenecké snahy učitelstva o vybudování centrálního pedagogického muzea, které by v sobě zahrnovalo všechny dosavadní učitelské instituce. Svými nejhlubšími kořeny sahá nejstarší historie jeho počátků do začátku devadesátých let 19. století.

Na počátku pozdějšího PM JAK stanuly SVŠ a MK (jakožto sbírka později přiřčená k SVŠ). Zřízením Pedagogického muzea Komenského (dále jen PMK) v roce 1916 byl dán základ celonárodní kulturní instituci, která si kladla za cíl sjednotit všechny dosavadní kulturní pedagogické instituce (SVŠ s MK a PMK).

Cíle SVŠ a PMK byly velmi podobné, obě instituce byly zaměřeny na pedagogickou problematiku a směřovaly k podobnému okruhu příjemců. Hlavním cílem SVŠ bylo seznámit učitele s časovým školským pokrokem v oblasti učebních pomůcek. PMK mělo dokumentovat historický vývoj školství a osobnost Komenského, tudíž mělo převzít některé kompetence SVŠ a sloučit se s ní v jednu instituci. To se ovšem, jak uvidíme při dokumentaci dalšího vývoje, ukázalo jako značně komplikované a v dané situaci nereálné.

Obě linie pozdějšího PM JAK čerpaly z geniálního myšlenkového odkazu Komenského, především z apelu na celoživotní formování aktivního jedince. Muzeum jako instituce shromažďující, uchovávací a vystavující doklady o vývoji přírody a společnosti takovým místem bezesporu je.¹

PM JAK v Praze se řadí k nejstarším světovým muzeím zaměřeným na problematiku školství a vzdělávání, přesto nebyla dosud publikována žádná souborná práce, která by postihla vývoj muzea od jeho počátků po současnost. Důvod této absence lze poměrně snadno vysvětlit. Během své existence se muselo muzeum vyrovnat s řadou obsahových, prostorových i organizačních problémů. Procházelo ve svém vývoji různými peripetemi, spojováním s jinými celky, bylo zrušeno po ukončení činnosti Pedagogického ústavu Komenského (dále PÚK) a jeho činnost byla opět obnovena v padesátých letech 20. století. Období nestability poměrů i období faktické neexistence PM JAK od roku 1925 do 1956 se neblahým výrazným způsobem podepsalo na samotném sbírkovém fondu muzea. Kvůli organizačním přesunům a přerozdělování muzejních sbírkových fondů do jiných institucí se řada dokumentačního materiálu k vývoji muzea i sbírkových předmětů nenávratně ztratila.

Těžiště průzkumu je založeno na rozsáhlé heuristice archivního materiálu ve fondech PM JAK, vztahujícího se k jeho počátkům a vývoji, dále na excerpci soudobých časopisů a literatury. Na základě těchto podkladů se autorka pokouší zdokumentovat vývoj muzejní instituce jako celku od počátků po současnost.

K volbě tématu přistoupila autorka této práce ještě jako pracovnice PM JAK, vědoma si toho, že tak významná a na našem území jedinečná instituce jako je PM JAK postrádá

¹ O „muzeu“ v našem současném pojetí uvažuje už Komenský ve Všeobecné poradě o nápravě věcí lidských. Promyšlí velkorysý plán na vybudování speciálního zařízení, které by sloužilo ke vzdělávání a výchově širokých vrstev. Plánovanou instituci označuje krásným termínem „zahradu utěšené podívané“.

pedagogických pracovníků (ÚÚVPP). Na základě nového statutu v roce 1991 se PM JAK stalo jediným rezortním muzeem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT).

Do sedmé kapitoly jsou zařazeny medailony významných pedagogických osobností spjatých s MK, SVŠ, PMK, PM JAK, popř. s muzeálním oddělením PÚK, VÚP.²

Při excerpci pramenných zdrojů (často velmi kusovitých) jsem se často setkávala s neúplnými jmény uváděných osob. V případě, že se mi nepodařilo dohledat jejich celá jména, ponechávám pouze iniciálu křestního jména, resp. v některých případech jsme byla nucena uvést pouze příjmení.

Práce s pramennými informacemi přinesla i komplikace jazykového a pravopisného charakteru. U starších pravopisných podob názvů institucí používám jednotný přepis podle současných pravopisných norem českého jazyka (např. Muzeum Komenského, Pedagogické muzeum Komenského, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Ministerstvo vnitra apod.). V textu pravopisně rozlišuji dvě skutečnosti. Před oficiálním otevřením Pedagogického muzea Komenského se uvažovalo o myšlence založení blíže nespecifikovaného pedagogického muzea, slovní spojení pedagogické muzeum považuji v tomto případě za obecné pojmenování psané malým písmenem. Oficiální vznik Pedagogického muzea Komenského v roce 1916 se do pravopisné podoby promítá psaním velkým písmenem. Větší nejasnosti nastaly u názvů škol, nebyla jsem vždy s to diferencovat, kdy se jedná o oficiální název školy (podle současných pravopisných norem psaný velkým písmenem – Vyšší škola dívčí) a kdy jde o druh školy, nikoli o oficiální název (např. měšťanská chlapecká škola, učitelský ústav). Držím se proto užívaných pojmenování v odborné literatuře psaných většinou malým písmenem (učitelské ústavy, obecná škola).

Moje snaha o zrekonstruování dějinného přehledu vývoje PM JAK se ukázala být velmi komplikovaným a obtížným úkolem, který vyžadoval pečlivou a časově velmi náročnou práci s archivními prameny. Chronologicky zahrnuje předkládaná práce poměrně široký časový úsek (osmdesátá léta 19. století – první desetiletí 21. století). Při průzkumu archivního materiálu jsem se setkala s rozličnými druhy písemné dokumentace, které se dochovaly v odlišné kvantitě a kvalitě. Ty reflektují především časové období vzniku archiválií a další specifické okolnosti (např. zda se jednalo o PMK spravované Společností Pedagogického muzea Komenského nebo bylo PMK či PM JAK včleněno pod správu jiné instituce).

² Zkratky objevující se v textu budou vysvětleny celým názvem při prvním užití, popř. je čtenář odkázán na seznam zkratek v závěru práce.

Paradoxně je do dnešní doby dochováno více pramenných dokladů k nejstarším etapám snah o vybudování centrálního pedagogického muzea a SVŠ, naopak sedmdesátá a osmdesátá léta 20. století vycházejí z pohledu dochovaných archivních pramenů velmi bídě.

Skutečnost, že PM JAK neprošlo kontinuálním vývojem, bádání nesmírně ztížilo. Při interpretaci pramenů jsem se musela vypořádat s nejrůznějšími překážkami, např. v podobě terminologických nejasností, kdy se v pramenech ve stejném časovém horizontu objevují vedle sebe různé názvy (např. České muzeum pedagogické a Pedagogické muzeum Komenského v roce 1912). Náročnost práce dokládá i fakt, že historickým vývojem PM JAK se zatím nikdo komplexně nezabýval, k dispozici jsem měla pouze dílčí studie, které mi přiblížily obraz muzejní činnosti v určité časově omezené fázi vývoje PM JAK. Všechny zmíněné momenty znesnadňovaly heuristickou práci a často jsem se ocitla v situaci, kdy kvůli nedostatku relevantních podkladů musely na řadu přijít spekulace předpokládaného dalšího vývoje (např. po včlenění PMK pod státně řízený PÚK).

Tato práce mapující historii a vývoj PM JAK a činnost pedagogů v jeho počátcích i dalším vývoji vychází především z archivních fondů PM JAK v Praze vztahujících se k jeho historii. Jako pramenná základna posloužil sbírkový fond sg. 51, obsahující nejstarší doklady ke koncipování snah o vybudování MK a posléze ústředního pedagogického muzea, lze z něj čerpat významné informace o jejich počátcích a činnosti. Poměrně rozsáhlým dokladovým materiálem jsou zastoupeny prameny ke vzniku a činnosti SVŠ, která plnila podobnou funkci jako pozdější PMK a PM JAK. Cenné informace poskytl např. **Denník Musea Komenského**, psaný 1. jednatelkou a kustodkou sbírek Ludmilou Jakubíčkovou v letech 1892 – 1894. Informace o správě sbírek byly čerpány rovněž z různých (i když často neúplných) inventářů SVŠ i PMK. Nesmírně cenný se ukázal být dokumentační materiál z let 1951 – 1953, ve kterém Jiří Štraus ve spolupráci s Antonínem Kesslem shromáždil podrobný dokumentační materiál jako podklad k znovuvybudování PM JAK v padesátých letech 20. století. Pečlivou a důkladnou prací soustředil doklady ke vzniku MK v devadesátých letech 19. století i k pozdějšímu PMK, čímž zdůvodnil ideovou kontinuitu nově proponovaného PM JAK. Zformuloval **Ideový, organizační i námětový plán** realizace nového ústředního pedagogického muzea, v rámci přípravné fáze stanovil výchovně osvětové, vzdělávací a výzkumné cíle nové instituce.

Významné podklady pro tuto práci byly získány z pozůstalostí pedagogických pracovníků deponovaných v archivu PM JAK (tzv. **Slavín**). Nejstarší část Slavína je památkou na MK z devadesátých let 19. století, poté se Slavín stal součástí SVŠ a byl postupně doplňován. Významně byl fond obohacován od padesátých let 20. století, kdy byla

oslovena řada osob blízkých významným pedagogickým pracovníkům s žádostí, aby věnovaly doklady o pedagogické a publikační činnosti i osobní dokumentaci těchto osobností nově budovanému archivu.

Nepostradatelným zdrojem informací se stala rovněž dobová odborná literatura. Soustředím se pouze na přehled nejdůležitějších publikací, celý název díla a další bibliografické údaje uvádím v soupisu literatury na konci práce. Prvotní sdělení o počátcích MK přinesl **Stručný slovník pedagogický**, redigovaný **Josefem Klikou** a **Josefem Sokolem** (Klika – Sokol, 1891 - 1895), z něhož byly čerpány i další informace o školských výstavách a počátcích SVŠ. Mnohé údaje o dějinách školství a především významných pedagogích byly obsaženy v **Pedagogické encyklopedii** vydané za redakce **Otokara Chlupa**, **Josefa Kubálka** a **Jana Uhra** (Chlup – Kubálek – Uher, 1938). Pro pozdější fáze vývoje Pedagogického muzea (PMK či PM JAK) byly využity informační brožury **Josefa Patočky** (Patočka, 1919), **Vojtěcha Pavláška** (Pavlásek, 1960) a **Bohumila Nováka** (Novák, 1968) či články v denním nebo odborném tisku psané **Jiřím Štrausem** (Štraus, 1953, 1957), **Ladislavem Koubkem** (Koubek, 1957) nebo **Tomášem Pasákem** (Pasák, 1988, 1992).

Dalším zdrojem informací se stala časopisecká produkce z devadesátých let 19. století, kde se autorka snažila nalézt informace o učitelských aktivitách spojených s oslavami 300. výročí narození Jana Amose Komenského včetně založení sbírky MK (**Posel z Budče**, **Pedagogické rozhledy**, **Učitelské noviny** aj.).

Jako velmi přínosné se ukázaly být i další pedagogické časopisy i běžný tisk, ve kterých byla zejména z pera Jiřího Štrause propagována myšlenka znovuvybudování PM JAK v padesátých letech 20. století a široké veřejnosti zdůvodňován smysl této instituce, osvětlen účel vzniku a cíle jeho činnosti.

Pro zakomponování počátků a vývoje PM JAK do historického kontextu byla využita soudobá odborná literatura. Historicko-politické souvislosti druhé poloviny 19. století byly čerpány z rozsáhlé publikace **Otty Urbana** s názvem **Česká společnost 1848 – 1918** (Urban, 1982). Urbanova práce usiluje o postížení důležitých aspektů vytváření moderní národní společnosti (zejména politických, kulturních a ekonomických). Další informace ze zmíněného období doplněné o významné průmyslové aspekty přinesla práce **Marceley C. Efmertové** s názvem **České země v letech 1848 – 1918** (Efmertová, 1998).

Pro dokumentaci nedávno dovršeného 20. století jsme sáhli k několika publikacím. Nejdůležitější kapitoly v dějinách českého státu zpracovává studie **Křižovatky 20. století** kolektivu autorů **Vojtěcha Mencla**, **Miloše Hájka**, **Milana Otáhala** a **Eriky Kadlecové**

(Mencl a kol., 1990). Základ publikace vznikl po roce 1985, s menšími úpravami a doplňky vyšel text po listopadové revoluci v roce 1990.

Literatura o českém školství a výchově je reprezentována jak staršími pracemi, např. **Šafránkovým** spisem **Školy české, obraz jejich vývoje a osudů** (Šafránek, 1918) nebo **Kopáčovými Dějinami české školy a pedagogiky v letech 1867 – 1914** (Kopáč, 1968), tak novější produkcí, např. rozsáhlou publikací kolektivu autorů **Růženy Váňové, Karla Rýdla** a **Josefa Valenty** **Výchova a vzdělání v českých zemích** (Váňová – Rýdl - Valenta, 1992) či spisem **Vývoj české školy a učitelského vzdělání** autorky **Zdeňky Veselé** (Veselá, 1992).

1. UMOŽNĚNÍ SPOLEČENSKÉHO A SPOLKOVÉHO ŽIVOTA V DŮSLEDKU ÚSTAVY

1.1 Obnovení ústavnosti v rakouské monarchii

Český společenský život v polovině 19. století prakticky neexistoval, protože spolčování bylo striktně omezeno předpisy. Změna nastala po prohře rakouské monarchie v roce 1859 u Solferina. V jejím důsledku odstoupil ministr vnitra Bach, Říjnový diplom z 20. října roku 1860 přislíbil očekávané uvolnění poměrů a konečně Schmerlingova ústava z února 1861 přinesla obnovení ústavnosti v habsburské monarchii.

Charakteristickým rysem společnosti druhé poloviny 19. století se stal mohutný rozvoj spolkového života.³ Spolky představovaly jednu z forem veřejného života moderní občanské společnosti. Poměrně rychle a intenzívně se rozvíjející spolky měly podobu zájmových, profesních, vzdělávacích i podpůrných organizací, které výrazným způsobem podporovaly národní sebeutváření veřejného života. Byly založeny na svépomocné bázi, finančně se obešly bez dotací a vedly své členy k angažovanosti, spoluzodpovědnosti a disciplíně. Z prvních nově vzniklých spolků uveďme např. pěvecký spolek Hlahol (1861), Sokol, Svatobor (1862), Uměleckou besedu (1863).

Masový rozkvět spolků a spolkové činnosti nastal po schválení nového spolkového a shromažďovacího zákona ze dne 15. listopadu 1867 č. 134/1867, který se stal součástí prosincové ústavy z téhož roku. Zákon platil pro Předlitavsko a upravoval podmínky spolčování pro Rakousko-Uhersko do roku 1918, v novelizované podobě byl platným pro Československo ještě i po roce 1918, během okupace i po skončení druhé světové války až do roku 1951.⁴

Zákon se skládal ze tří oddělení: O spolicích vůbec, O spolicích politických a Ustanovení trestní a závěrečná.

V § 4 – 12 byly vyloženy podmínky k založení spolku. Ten vznikl na základě ohlašovací povinnosti, tzn. že navrhovatel byl povinen oznámit svůj úmysl Zemskému úřadu a předložit stanovy. Pokud nebyly tyto stanovy ve lhůtě čtyř týdnů tímto úřadem zakázány,

³ Pojmem spolek se označuje určitým způsobem fixované dobrovolné sdružení osob (fyzických i právnických), spojených za určitým účelem.

⁴ Lašťovka, Marek – Lašťovková, Barbora – Rataj, Tomáš – Ratajová, Jana – Třikač, Josef: Pražské spolky. Soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895 – 1990. Praha: Scriptorium, 1998, s. 12.

považoval se spolek za povolený. Podobné ohlašovací řízení probíhalo také v případě změny stanov existujícího spolku, zakládání filiálek a sdružování spolků ve svazy.

Povinností každého povoleného spolku bylo odevzdávání zpráv o činnosti a ohlašování shromáždění a schůzí svému dozorčímu státnímu orgánu (Zeměpanskému úřadu bezpečnosti nebo Okresnímu politickému úřadu). Dobrovolné ukončení činnosti spolku mělo odstupující předsednictvo povinnost oznámit Zemskému úřadu.

Paragrafy 24 – 28 stanovovaly způsoby zániku spolku. Spolek mohl být rozpuštěn v případě, že se některým svým usnesením či vyhláškou střetl s trestním zákonem, zasáhl do oboru zákonodárné nebo výkonné moci, překročil obor své působnosti daný stanovami nebo „...*nevyhovoval-li vůbec podmínkám svého právního trvání*“. Rozpuštění náleželo do kompetence Zemského úřadu (resp. Ministerstva vnitra), právo zastavit činnost spolku měl rovněž zmíněný bezprostřední úřad (Okresní politický úřad nebo Úřad bezpečnosti) – a to až do rozhodnutí Zemského úřadu (resp. Ministerstva vnitra)⁵.

Právě šedesátá léta, a zvláště dobu po roce 1867, je možno považovat za vítězství prosazování spolkového principu sdružování „zdola“. Zatímco v roce 1856 bylo v Čechách celkem 466 spolků, roku 1867 jich bylo už 1717.⁶ Vznikaly nové a nové spolky, často velmi úzce profesně zaměřené, např. Jednota českých filologů (1867), Všehrd – studentský právnický spolek (1868), Spolek mediků českých (1868), Klub přírodovědecký (1869), Klub historický (1872) ad. Záhy začaly vznikat i rozmanité spolky sdružující učitele a učitelky všech typů a druhů škol.

1.2 Učitelské spolky

Intenzivní činnost zahájily i mnohé učitelské jednoty a spolky, které sehrály významnou roli při prosazování národnostního uvědomění učitelstva i při snaze o zvýšení pedagogického vzdělání, při osvobození učitelstva od závislosti na církvi i při obraně práv české školy proti německé převaze. Učitelské spolky sdružovaly učitele všech kategorií, byly výrazem stavovské vzájemnosti a lásky k povolání. Věnovaly se jak záležitostem spojeným s výchovou, tak rovněž otázkám politickým a osvětovým.

Za svůj prvořadý úkol pokládaly neustálé sebezdokonalování a rozšiřování svého učitelského vzdělání. Svépomocné vzdělávání mělo podobu vzájemné nehonorované výměny

⁵ Lašťovka, Marek – Lašťovková, Barbora – Rataj, Tomáš – Ratajová, Jana – Třikač, Josef: c. d., s. 12 – 14.

⁶ Lašťovka, Marek – Lašťovková, Barbora – Rataj, Tomáš – Ratajová, Jana – Třikač, Josef: c. d., s. 35 – 36.

poznatků z prostudované literatury nejrůznějšího zaměření od beletrie až po učebnice a referáty z podniknutých zahraničních cest. Vedle těchto široce pojatých aktivit určených pro sebevzdělávání prováděly učitelské spolky osvětovou činnost, např. organizovaly přednášky pro širokou veřejnost. Pořádaly pro své členy i veřejnost nejrůznější formy zábavy, a tak se vlastní činností podílely na kulturní náplni volného času svých členů i široké veřejnosti.

Vedle politických a školských zřetelů své působnosti považovaly učitelské spolky a jednoty za důležité převzít zodpovědnost za zachování a šíření pedagogického odkazu Komenského, proto v této záležitosti podnikaly náležité kroky. Jedné z jejich četných aktivit - myšlenka vybudovat v Praze pedagogické muzeum a pečovat o odkaz J. A. Komenského - bude věnována podrobná pozornost.

Počátky společnických snah učitelů je možno spatřovat už ve třicátých letech 19. století v souvislosti s **Karlem Slavojem Amerlingem**. Tento založil v roce 1839 v Žitné ulici v Praze široce koncipovaný **vzdělávací ústav Budeč**, kde chtěl vzdělávat učitele, řemeslníky, zemědělce, umělce, vědce a rovněž ženy a dívky. Součástí tohoto komplexu měla být knihovna, přednášková síň, hvězdárna, tiskárna, chemická pracovna, truhlárna, ateliér pro rytec a malíře a botanická zahrada. Projekt se ovšem nepodařilo plně realizovat a po zřízení české průmyslové školy se činnost Amerlingovy Budče omezila na vzdělávání učitelů a výchovu žen a dívek. Na tradici Amerlingova ústavu navázaly tzv. **učitelské porady**.⁷

Od třicátých let 19. století se pražští uvědomělí učitelé (**Štěpán Bačkora**, **Jan Sluníčko**, **Petr Miloslav Veselský**) scházeli k vzájemným schůzkám, jejichž výsledkem bylo vypracování Pravidel pražských vychovatelských porad.⁸ Porady probíhaly podle pevně stanoveného plánu. Schůzky měly sebevzdělávací charakter, účastníci se vzájemně vzdělávali v nejrůznějších oborech, předčítaly se tady knihy, předkládaly se a posuzovaly práce učitelů. Vedle vzájemných přednášek a pojednání se zde diskutovalo o metodických záležitostech, např. jak zdokonalit vyučování ve školách, nedostatečně vybavených pomůckami, jak dětem usnadnit a zpříjemnit věcné a zeměpisné vyučování. Porad využívali učitelé k výměně nejrůznějších výukových pomůcek a k doplňování školních sbírek (např. přírodninami).

V roce 1847 svolal **Štěpán Bačkora** první veřejnou valnou schůzi Porad, na které byl ustaven **první učitelský spolek** a přijaty jeho stanovy. Ustavující členové si vytkli za cíl:

⁷ Váňová, Růžena: Vývoj počátečního školství v českých zemích. Praha: SPN, 1986, s. 46 - 47.

⁸ Strnad, Emanuel: Vlastenecký učitel. Dokumenty a materiály k vývoji učitele v době obrození. Praha: SPN, 1955, s. 198 - 199.

„Zvýšení a rozšíření pedagogických vědomostí, pokrok tedy v oboru tom vůbec a zdokonalení stavu učitelského k důstojnému vyplnění jeho povinností zvlášt“.⁹

Porady měly i nadále podporovat sebevzdělávání učitelů nejen studiem a diskusemi nad vychovatelskými otázkami, ale i publikační činností svých členů. Nezbytnou potřebu existence Porad vysvětlil Bačkora tím, že v době, kdy vznikají průmyslové a hospodářské jednoty, řemeslnické besedy, nesmí zůstat učitelstvo stranou veřejnosti. Dodal: „Porady poskytnou i pomoci a zprostředkují, aby se zkušenosti a znalosti od pokročilejších pracovníků rozšiřovaly a posloužily dobře i jiným. Sjednocujeme se k žádoucímu tomuto cíli tak, aby vznikající školy prospívaly ostatním školám. K tomu cíli se zřizuje knihovna pomocí dr. K. S. Amerlinga, který jako osvědčený rádce Porad dává učitelstvu k dispozici mechanické a fyzikální stroje, lučební laboratoř, sbírky mineralogické a přírodnické a zájemcům zapůjčuje díla ze své bibliotéky“.¹⁰

K podpoře zformulovaných úkolů bylo přijato usnesení o vytvoření pěti sekcí, jejichž členové se měli specializovat na tyto obory:¹¹

- I. sekce přírodních věd
- II. sekce pedagogicko-historická
- III. sekce pro krásná umění
- IV. sekce pro průmysl a technologii
- V. sekce pro starožitnosti.

Karel Slavoj Amerling působil ve všech sekcích. V červnu 1848 uveřejnil v časopise Posel z Budče na svou dobu velkoryse pojatý **Návrh pro národní školy**. Byl zaměřen na podnícení a rozvíjení všech vloh dítěte prostřednictvím věcného vzdělání. Návrh obsahoval dvě části: v první části Amerling vymezil účel národních škol, stanovil obecné zásady vyučování a prostředky k dosažení cíle. Druhá část pojednávala o jednotlivých druzích škol pro děti od 2 do 14 let.

Nedlouho po zveřejnění Amerlingova Návrhu pro národní školy vyšel v Poslu z Budče návrh **Františka Tesaře**, který Amerlingův návrh upravil a zjednodušil redukcí rozsahu učiva

⁹ Strnad, Emanuel: c. d., s. 200; Stanovy Porad učitelských. Posel z Budče, roč. 1, 1848, s. 24.

¹⁰ Strnad, Emanuel: c. d., s. 200; Poznámání Porad učitelských v Praze k návrhu pro obecné školy podané od ministerstva vídeňského. Posel z Budče, roč. 1, 1848, s. 201 – 208.

¹¹ Strnad, Emanuel: Didaktika školy národní v 19. století. Praha: SPN, 1975, s. 190.

a přizpůsobením učiva rozumové vyspělosti dětí jak v oblasti cílů, tak i zásad a prostředků výchovy a vzdělávání.

Amerlingův ani upravený Tesařův návrh nebyl realizován. Zvláště Amerlingův návrh předběhl svou dobu, byl jakýmsi pokusem vytvořit jednotný systém národního školství, který by umožnil lepší přístup ke vzdělání širokým vrstvám obyvatelstva.

Prvním předsedou **Porad učitelských** byl zvolen **František Tesař**, jednatelem **Štěpán Bačkora**. V revolučním roce 1848 dosáhly Porady plnohodnotného uznání od úřadů (např. Národního výboru), které s jeho vyslanci jednaly jako se zástupcem celého učitelského stavu. František Tesař byl dokonce Národním výborem delegován do Vídně, aby tam spolupracoval na vypracování nového učebního plánu.

Vrcholem činnosti **Porad učitelských** v revolučním roce 1848 bylo svolání velkého **shromáždění učitelů** z celých Čech na 7. a 8. září do Prahy. Dorazilo téměř 500 učitelů z českých zemí. Shromáždění zvolilo předsedou **Vendelína Filipa**, učitele technických předmětů ze staroměstské hlavní školy, místopředsedou se stal **dr. Karel Slavoj Amerling**. Projednávala se petice o ochraně vesnických učitelů, kteří přestali od venkovského obyvatelstva dostávat své služné v naturáliích. Hlavní bod celého rokování spočíval v návrzích na úpravu národního školství. Účastníci přijali usnesení, ve kterém navrhovali, aby se zlepšení národního školství odvíjelo od soustavné péče o úplnější vzdělání mládeže, od zlepšení učitelského vzdělání a od kvalitnějšího vybavení národních škol. Účastníci projednávali i otázku emancipace školy od církve, příkře se postavili proti církevnímu působení ve škole, podle jejich návrhu měl i náboženství ve škole vyučovat světský učitel.

Požadavky **Porad učitelských** na reorganizaci národního školství byly příliš smělé a za dané politické situace se ukázaly být nereálné. Uskutečněny mohly být až po Hasnerově reformě v roce 1869.

Další snahy po sdružování učitelů na oficiálním spolkovém základě zaznamenáváme v šedesátých letech 19. století po vydání již zmíněného spolkového zákona. V roce 1868 byla založena **Beseda učitelská**, o rok později, 10. července 1869, zahájila svou činnost **Budeč pražská**, která podnítila zakládání obdobných jednot mimo území Prahy.¹² Během dvou let (1869, 1870) vzniklo asi 39 nových jednot.¹³ Činnost učitelských jednot se slibně rozvíjela a už v roce 1870 byl svolán **1. sjezd učitelstva českoslovanského** a příznivců školství

¹² Nejstarší spolky byly často nazývány Budeč nebo Komenský.

¹³ Půlpán, František: Dějiny Zemského ústředního spolku jednot učitelských v Čechách. Zvláštní otisk časopisu Český učitel, roč. 33, 17.10.1929, s. 5.

do Prahy. Zúčastnilo se ho 2000 zástupců. O zdařilosti celé akce vypovídá fakt, že v rámci pořádající pražské Budče vznikl stálý výbor pro pořádání dalších učitelských sjezdů.

Mezi jednotlivými učitelskými spolky a jednotami byla už od roku 1878 živena myšlenka k vytvoření **Ústředního spolku jednot učitelských v Čechách (ÚSJUČ)**¹⁴, který by jako společný vrcholný orgán hájil zájmy učitelstva. Ten skutečně vzešel v život, když se na něm usneslo 264 učitelů ze všech končin Čech dne 9. srpna 1879 v Praze.¹⁵ Stanovy ÚSJUČ byly potvrzeny 15. září 1879 a podle nich spočíval jeho účel:

- a) v působení na rozvoj vzdělanosti učitelstva
- b) ve zvelebování školství vůbec
- c) v hájení a podporování zájmů učitelstva.

Po schválení stanov dne 10. ledna 1880 bylo do ÚSJUČ přijato prvních 15 přihlášených učitelských jednot (Budeč pražská, votická, kralovická, hořovická, kutnohorská, uhlířsko-janovická, vlašimská; Komenský v Lomnici nad Popelkou, v Českém Brodě, v Kolíně, rychnovsko-kostelecký; Beseda učitelská v Praze a Spolek učitelek v Praze). Do stálého výboru bylo zvoleno 6 členů pražských jednot a 9 zástupců mimopražských jednot. Výbor si za svého předsedu zvolil **J. L. Maška**, jednatelem se stal **A. Frumar**, místopředsedou **K. Bulíř** a pokladníkem **A. Suchánek**.¹⁶

Obdobný spolek na Moravě vznikl roku 1882, ve Slezsku roku 1894. V roce 1885 byla ustavena Zemská ústřední jednota učitelstva měšťanských škol v Praze, později i Jednota českých učitelek v Čechách. Oficiálním periodikem učitelských jednot se stal časopis **Český učitel**, na Moravě časopis **Komenský**.¹⁷

V souladu se svým účelem pořádal každoročně ÚSJU Čučitelské sjezdy za velké účasti učitelů (např. v roce 1880 se konal sjezd v Praze za účasti 1200 učitelů a učitelek, hlavním námětem sjezdu bylo zřizování a udržování škol; o rok později proběhl krajinský sjezd v Náchodě, kterého se zúčastnilo 500 učitelů a učitelek, projednávala se otázka právního postavení učitele v občanském životě atd.).¹⁸

¹⁴ Název Ústřední spolek jednot učitelských v Čechách byl používán od roku 1876, od roku 1896 Zemský ústřední spolek jednot učitelských v království Českém, od roku 1925 Zemský ústřední spolek jednot učitelských v Čechách.

¹⁵ Půlpán, František: c. d., s. 7.

¹⁶ Půlpán, František: c. d., s. 7.

¹⁷ Štverák, Vladimír: Dějiny pedagogiky, II. díl. Praha: SPN, 1981, s. 129.

¹⁸ První desetiletí Ústředního spolku jednot učitelských v Čechách. Otisk z Učitelských novin. Praha, 1890, s. 6.

O pokroku školské práce informovali učitelé veřejnost prostřednictvím občasných školských výstav, např. okresní výstavy v Chrudimi (1876, 1890), v Písku a Jičíně (1877), v Táboře (1884), Karlíně (1886), v Kolíně (1887), v Královských Vinohradech (1890).¹⁹

ÚSJUČ věnoval nemalou pozornost propagaci pedagogických myšlenek velkého učitele Jana Amose Komenského. Z tohoto důvodu vydal v roce 1884 provolání k učitelským jednotám, „*aby každoročně 15. den měsíce listopadu – den úmrtí J. A. Komenského – světilo jako den sváteční*“. Jednoty byly vybízeny k pořádání schůzí a veřejných oslav k poctě Jana Amose Komenského, kde měla být široká veřejnost seznamována s jeho odkazem.²⁰

1.3 Učitelé a jejich snahy po uchování pedagogického odkazu Komenského

Při hledání odpovědi na otázku, proč si učitelé v druhé polovině 19. století vážili osobnosti Komenského natolik, že usilovali o založení muzea, které by pečovalo o jeho odkaz, se musíme vrátit o několik desetiletí zpátky.

Zvýšený zájem učitelů o osobnost Komenského nacházíme už na počátku 19. století. Spadá do období národního obrození. K upevnění národního i sociálního uvědomění učitelů přispěly i některé spisy Komenského, které byly vydávány od první poloviny 19. století (Janua 1805, Orbis pictus 1833, Česká didaktika 1849). Komenský byl českými učiteli pojímán jako jedna z nejslavnějších a největších postav českého národa. Komenský symbolizoval vysoké morální hodnoty a pro český národ (především učitele) byl příkladem silné osobnosti, která dokáže díky obrovské vnitřní síle a vytrvalosti čelit nepřízni osudu. Vyzdvihování především lidských hodnot Komenského bylo pro učitelstvo silnou oporou při prosazování národnostních snah v druhé polovině 19. století. Učitelé chápali myšlenkové dědictví Komenského jako odkaz, za jehož zachování, ale především šíření, převzali osobní zodpovědnost.

V druhé polovině 19. století prošly české země stejně jako ostatní části habsburské monarchie složitým, ale zároveň bouřlivým hospodářským, sociálním i politickým vývojem. Šedesátá léta 19. století se stala klíčovým momentem pro formování moderního školství v habsburské monarchii. Prohra habsburské monarchie v prusko-rakouské válce přinesla nejen její přestavbu v dualistické Rakousko-Uhersko, ale i řadu významných změn v oblasti školství.

¹⁹ Šafránek, Jan: Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů, II. díl. Praha: Matice česká, 1918, s. 321.

²⁰ První desetiletí Ústředního spolku jednot učitelských v Čechách, c. d., s. 26.

Příznivá hospodářská konjunktura v poslední třetině 19. století se pozitivně odrazila ve všech sférách veřejného života, především ve vytváření nových sdružení vznikajících na podkladě spolkového zákona.

Učitelé patřili často k hlavním osobnostem, které se výrazně angažovaly při zakládání rozličných spolků a společností. Učitelská generace devadesátých let 19. století se zabývala hledáním nových cest, které by přispěly k rozvoji našeho školství. V rámci tohoto hledání čerpala poznatky nejen z progresivních světových pedagogických proudů, ale hlavně z domácí tradice, zvláště z odkazu Jana Amose Komenského.

Hnací silou jejich úspěšného působení, např. v souvislosti v ustavením MK nebo SVŠ, byla především jejich obětavost, nadšení a obrovské zanícení pro společnou věc. U zrodu MK a SVŠ stáli jak muži - učitelé, tak ženy - učitelky. Je zajímavé, že na koncipování obou institucí (MK i SVŠ) se v devadesátých letech 19. století většinou podíleli učitelé a učitelky obecných a měšťanských škol. Uvážíme-li, že vedle své pedagogické činnosti věnovali spoustu energie a volného času (často i několik desetiletí) aktivní práci v MK nebo ve SVŠ, zdá se to až neskutečné. Vždyť se jednalo o nehonorovanou práci!

Přítom situace ve školství nebyla zrovna ideální. Přeplněné třídy, špatné vybavení škol, nízká úroveň učitelských ústavů, a především směšná mzda tížila v šedesátých a sedmdesátých letech téměř všechny učitele obecných škol. K nejbojovnějším zastáncům učitelských práv patřil **Karel Havlíček Borovský**, který na počátku padesátých let 19. století ve svých **Epištolách kutnohorských** vyslovil smělý požadavek vysokoškolského vzdělání všech učitelů.²¹

„Vycházíme vždy od té zásady, že se jinak školy naše zlepšiti nedají než tak, když budou učitelé nejnižších škol i vzděláním i platem rovni úředníkům státním a všeliké ostatní tak zvané honoraci (v dobrém slova smyslu). Nic menšího nežádáme, než aby každý učitel i nejnižší školy vysoké absolvoval, jako nyní kněží, právníci a lékařové. Či není rozum lidský tak důležitý jako zdraví, a když se jinému nepovoluje léčiti než kdo z vysokých škol s dobrým prospěchem vystoupil, může se rozumným způsobem svěřiti duševní zdraví, totiž osvěta, lidem méně vzdělaným?“

²¹ Borovský, Karel Havlíček: Epištoly kutnohorské. Kutná Hora: nákladem spisovatelovým, 1851, s. 85, kap. 27.

V situaci, kdy se školám nedostávalo příznivých podmínek, spočívala hlavní síla vyučovacího procesu v osobnosti a kreativitě učitele. O stavu tehdejšího školství vypovídají vzpomínky pamětníků.²²

„Kdybych měl mluvit o tehdejší pražské škole, tak mezi rokem 1871-1880, nemohl bych ji chválit. Pravda, učitelstvo bývalo celkem dobré, mnozí si zasloužili čestnou paměť národa, ale organizace škol, vyučování, učebnice a hlavně budovy byly slabou stránkou tehdejšího rakouského školství. Vyučování bylo odkázáno na řečnickou schopnost učitele a paměť žáků, s úkoly se velmi šetřilo, nebyly sešity, ani předepsané učebnice. Mnohé předměty se odbývaly jen notýskem a jakýmkoli sešitem, třeba doma udělaným. Učebnic velmi málo, a to, co se půjčovalo, byly skutečně rozbité hadry, na vydání se nehledělo. Školní knihovny byly chatrné, mladým čtenářům půjčován Nieritz, Hoffmann, Schmied, věci nechutné. Na co se velmi dbalo, bylo náboženství a nedělní docházka do kostela sv. Jakuba. A zas to odnášela mládež. Katecheta jako kazatel k dětem mluvit neuměl...“

Mezi pražskými učiteli bychom našli opravdu výjimečné osobnosti. Takovou byl nesporně **Josef Klika**, který byl výborným metodikem v oblasti přírodovědných předmětů. Ostré kritice podroboval nevhodný způsob vyučování přírodovědným předmětům. Zdůrazňoval, že mládež má být vedena k stálému pozorování přírody. Nejlepším způsobem, jak docílit názorného vyučování, byly podle něj vycházky do přírody, aktivní práce na školní zahradě apod. Uvedený způsob výuky preferoval jako obranu proti drilovému pamětnímu osvojování poznatků. Pro potřeby vyučování vyráběl názorné pomůcky, které byly velmi oceňovány mezi učiteli a které měly žákům usnadnit učení. Patřily k nim přírodovědné názorné obrazy a přehledné diagramy.

Klika věnoval hodně pozornosti literatuře určené mládeži. Sám napsal několik populárních a oblíbených knih pro děti, např. **Obrázky z říše nerostů, Z hlubin mořských, Z říše královny Zimy** apod.

Jiným příkladem vzácné symbiózy výborného učitele – metodika a aktivního organizátora v učitelském spolkovém hnutí byl **Adolf Frumar**. Také on tvrdil, že pro práci učitele má nesmírný význam didaktika jednotlivých předmětů. Ve snaze pomoci ostatním učitelům vydával vzory metodických pomůcek z oborů dějepis a zeměpis.

Také mezi učitelkami vynikaly výrazné osobnosti, které vnášely do strnulého a konzervativního školského prostředí nového ducha. **Ludmila Jakubičková** byla jednou

²² Žižka, Leoš Karel: Praha před osmdesáti lety. Praha: Orbis, 1960, s. 68 – 69.

z nich. Při výchově dívek byla zastánkyní jejich tělesného a mravního rozvoje, propagovala Tyršovy myšlenky, a to nejen teoreticky, ale rovněž prakticky. Stala se zakladatelkou ženského odboru Sokola. Šla svým žákyním vzorem, sama byla cvičitelkou Sokola.

Vedle Jakubíčkové patřily k iniciativním osobnostem sestry **Otylie a Božena Štvánovy**. Obě se angažovaly dlouhá léta ve výstavním odboru SVŠ. Ve škole působily jako odborné učitelky ručních prací a často iniciovaly výstavy výkresů svých žáků.

Hlavně zásluhou takových osobností, jako byli Josef Klika, Adolf Frumar nebo Ludmila Jakubíčková, jejich nezdolnou houževnatostí, nebývalými organizátorskými schopnostmi a obětavým ústupem osobních zájmů před společnými, se podařilo zrealizovat základ budoucího pedagogického muzea, tzv. MK, a vybudovat SVŠ. Hlavní projekt ústředního pedagogického muzea se ale nedařilo dlouho dovést do úspěšného konce. Je nutno ovšem podotknout, že to nebylo rozhodně vinou nedostatečné aktivity pedagogů, ale hlavně liknavostí státních úřadů.

Shrnutí

Šedesátá léta znamenala v rozvoji politického a kulturního života v rakouské monarchii podstatnou změnu oproti předchozímu desetiletí. Vydání spolkového zákona podnítilo oživení veřejného života a položení základů novodobé české kultury a vzdělanosti. Nově vznikaly různé umělecké spolky, besedy a sdružení, které se hrdě hlásily k minulosti českého národa a svým působením podporovaly české vlastenecké cítění.

2. POČÁTKY PEDAGOGICKÉHO MUZEA V PRAZE (80. léta 19. století – 1918)

2.1 Stálá výstava školská

Revoluční rok 1848 znamenal v celé Evropě vzepětí národně osvobozeneckých hnutí proti zastaralým společenským strukturám. Porážka revoluce v českých zemích (i v celé rakouské monarchii) přinesla i několik významných faktů – zrušení poddanství a roboty, rovnost občanů před zákonem, náboženskou svobodu. Politická situace po zmaření českých státoprávních a jazykových požadavků naopak učinila přítrž možné realizaci pokrokových školských návrhů z roku 1848. Pozitivním momentem pro české učitele bylo pouze zachování české hlavní školy v Praze zřízené z podnětu **Karla Slavoje Amerlinga**.

Po vydání tzv. Říjnového diplomu v roce 1860, který stál za zrušením absolutismu, a zejména po vydání tzv. prosincové ústavy v roce 1867, byla zavedena pro jednotlivé národnosti v zemích Předlitavska řada hospodářských, kulturních i občanských svobod.

Z pohledu formování české společnosti nabyl zásadního významu spolkovací zákon z roku 1867, na jehož podkladě mohly vznikat různorodé občanské spolky a společnosti. Lze je bezpochyby označit za výraz emancipace a snahy demonstrovat české státoprávní a kulturně politické postoje.

V souvislosti s prosincovou ústavou došlo také k úpravám tzv. lidového školství. Zákon přijatý Říšskou radou 14. května 1869 (tzv. Hasnerův zákon) zavedl školu obecnou a školu měšťanskou, prodloužil školní docházku na osm let. Stanovil, že učitelé se mají vzdělávat na učitelských ústavech.²³ Důkladnějšího vzdělání měli učitelé dosahovat ve zvláštních učitelských kurzech zřizovaných na univerzitách nebo na technikách. Ministerstvo kultury a vyučování (MkaV) však tuto myšlenku nezrealizovalo.

²³ Obsah vyučování na učitelských ústavech tvořily tyto předměty: náboženství, vychovatelství a nauka vyučovací, historie a pomocné vědy těchto nauk, mluvnice, písemnosti, literatura, matematika (počítání, algebra a geometrie), popisující předměty (zoologie, botanika, mineralogie), přírodopis (fyzika a počátky chemie), geografie a historie, nauka o ústavě vlastenecké, polní hospodářství, psaní, kreslení (geometrické a od ruky), hudba a tělocvik. Příležitostně byli také žáci seznamováni se způsobem vyučování hluchoněmých a slepých. Na ženských ústavech se kromě zmíněného výčtu předmětů vyučovalo rovněž nauce o domácím hospodářství a ženským ručním pracím. K definitivnímu ustanovení učitelů na obecné škole bylo nutné podrobit se zkoušce učitelské způsobilosti. Tu mohli uchazeči vykonat po dvouleté praxi na některé veřejné nebo i právem veřejnosti opatřené soukromé škole. Ke zkoušce učitelské způsobilosti pro školy měšťanské se mohli uchazeči přihlásit teprve po tříleté praxi na školách obecných nebo na jiných vyučovacích ústavech. Viz blíže Váňová, Růžena – Rýdl, Karel – Valenta, Josef: *Výchova a vzdělání v českých zemích*, IV. díl – 1. sv. Praha: SPN, 1992, s.12.

Další vzdělávání učitelů se mělo realizovat prostřednictvím pedagogických časopisů, konferencemi, kurzy a prostřednictvím učitelských knihoven. Učitelské sebevzdělávání se stalo nejrozšířenější formou průběžného doplňování poznatků, bylo hodně propagováno pedagogickými časopisy a učitelé v nich byli instruováni, jak mají svého vzdělávání docílit:²⁴

- 1) studiem pedagogických knih a časopisů
- 2) zaznamenáním vlastních osvědčených zkušeností
- 3) přemýšlením o školních problémech a hledáním návrhu řešení
- 4) publikováním článků a statí
- 5) poradami a diskusemi se zkušenými pedagogy.

Hlavní pozitivum Hasnerova zákona spočívalo ve skutečnosti, že stát převzal garanci nad výchovou a vzděláváním a omezil pravomoci církve ve školských otázkách. Nositelem národnostních tendencí v oblasti školství se stali učitelé národních škol, často organizovaní v učitelských spolcích.

Politické vření a značnou diferencovanost názorů i v řadách učitelstva způsobila v roce 1883 novela školského zákona z roku 1869. Přinesla některé ústupky církvi a pozměnila některá ustanovení o povinnosti školní docházky. Zaváděla úlevy ve školní docházce, které de facto zkrátily školní povinnost na šest let. Novela přinesla i změny v oblasti učitelského vzdělávání. Na učitelských ústavech byla omezena výuka pedagogiky a všeobecně vzdělávacích předmětů. Obecně se zhoršilo i právní postavení učitelů, kteří mohli být trestně stíháni i za mimoškolní činnost, toto ustanovení bylo i v dalších letech používáno proti učitelům projevujícím se politicky či antiklerikálně.

Během osmdesátých a devadesátých let 19. století dospěla česká společnost ke standardu evropské politiky a byla dotvořena její sociální struktura.²⁵ Nejsložitější problémy se týkaly vzájemných vztahů mezi Čechy a Němci. K hlavním příčinám sporů patřilo stanovení úředního jazyka, správních a volebních obvodů a možnosti vzdělání.

²⁴ Prokeš, Josef: Jak důležité jest, aby učitel dále se vzdělával. *Beseda učitelská*, roč. 4, 1872, s. 121.

²⁵ V 2. polovině 19. století se značně diferencovala česká politická scéna. Mladočeši se lišili od staročeků svým postojem k Němcům. Prosazovali tzv. fundamentální články (1871) jako podklad k budoucímu českému vyrovnání (především v jazykových otázkách). Podle nich mělo České království (Morava postupovala samostatně a Slezsko se od celé akce distancovalo) dosáhnout určité autonomie v rámci Předlitavska. Návrh ponechával řadu pravomocí centrálním předlitavským úřadům, v některých oblastech měl se zvýšenými pravomocemi rozhodovat sám Zemský sněm a předpokládalo se vytvoření zemské vlády. Fundamentálky znamenaly uznání českých nároků, ale Němci žijící v Čechách se jimi cítili ohroženi, a proto proti nim velmi razantně protestovali. Rovněž uherští politici odmítli jakékoliv změny stávajícího statu quo, čímž s konečnou platností pohřbili jakékoliv naděje na česko-rakouské vyrovnání.

Na denním pořádku byly všudypřítomné spory a šarvátky mezi Čechy a Němci, zjitření navíc rozdělením Karlo-Ferdinandovy univerzity v roce 1882 na českou a německou.

V napjaté situaci se o to více zesilovalo vlastenecké úsilí všemožných spolků a společností prosazujících české zájmy. Učitelské spolky zpočátku koncentrovaly svou pozornost na jazykovou stránku a na nutnost uchování pedagogického dědictví národa.

Výbor ÚSJUČ si byl od počátku své činnosti vědom nutnosti zřízení takové instituce, která by pečovala o pedagogické dědictví národa. Už v roce 1880 podal výbor ÚSJUČ žádost Radě královského hlavního města Prahy na vybudování „Stálého musea pedagogického“, ale žádosti nebylo vyhověno. O rok později, v roce 1881, se valná hromada usnesla na zřízení „Stálé výstavy učebních pomůcek“. I tato žádost byla předložena Městské radě, ale bezvýsledně. Z obou návrhů je evidentní, že ani v samotném výboru ÚSJUČ nepanovala shoda, jakou podobu by pedagogická instituce měla mít, zda širokou koncepci pedagogického muzea či úzce specializovanou podobu výstavy učebních pomůcek.²⁶

V dalších letech byla žádost bezvýsledně obnovována, v roce 1883 přišel dokonce **Vojta Náprstek** s návrhem na zřízení „ústředního kabinetu“, společného pro městské školy, který by shromažďoval školám finančně nedostupné nákladnější pomůcky. Ale ani tento návrh se nedočkal svého uskutečnění.²⁷

Realizace návrhu muzea či výstavy ztroskotávala na nedostatku vhodných prostor k umístění výstavních předmětů. Teprve až v roce 1887 se přičiněním obecního staršího a člena školní sekce **prof. J. Šauera z Augenburgu** a c. k. okresního školního inspektora **prof. J. Pilaře** našly volné prostory v prvním poschodí bývalého letohrádku Amerika na Karlově,²⁸ kde byla 10. ledna 1888 otevřena výstava učebních pomůcek, nazvaná **Stálá výstava školská**.²⁹

Stěžejní poslání SVŠ spočívalo v soustředění učebních pomůcek pro školy obecné a měšťanské, zvláště těch oficiálně schválených MKaV. SVŠ měla působit také jako metodické školní centrum, měly tady být učitelům prezentovány ukázky nových učebních pomůcek.

²⁶ Jandl, Antonín: Stálá výstava školská v Praze, její vznik a vývoj od r. 1879 do 1909. Praha: vlastním nákladem, 1910, s. 5.

²⁷ Klika, Josef: Stálá výstava školská v Praze, dějiny myšlenky, rozvoj a zřízení její. Praha: vlastním nákladem, 1890, s. 1.

²⁸ Letohrádek Amerika byl postaven v letech 1712 – 1720 Kiliánem Ignácem Dientzenhoferem pro hraběte Jana Václava Michnu z Vacínova. Stálá výstava školská zde byla umístěna do roku 1897. Od roku 1932 zde sídlí Muzeum Antonína Dvořáka.

²⁹ Klika, Josef: c. d., s. 1.

Na realizaci myšlenky SVŠ měl velký podíl učitel a člen knihovnické komise ÚSJUČ **Josef Klika**. Ve zvláštním spise objasnil účel a prostředky k dosažení cíle a navrhl úpravu místností a výstavní řád.³⁰

Prostory v prvním patře letohrádku Amerika přidělené v počáteční fázi potřebám SVŠ byly během zimy 1888/89 technicky upraveny a vybaveny výstavním nábytkem. Během následujícího roku proběhly stavební úpravy také v přízemí budovy, aby na jaře 1890 mohla být výstava zpřístupněna.³¹

Organizačně spadal výstavní odbor SVŠ do kompetence knihovnické komise ÚSJUČ. Podle nařízení Okresní školní rady měla stát v čele obou odborů, tzn. knihovnického i výstavního, stejná osoba. Předsedou těchto odborů byl nejdříve ředitel **M. Weinfurt**, po něm řídicí učitel u sv. Vojtěcha **K. Urlich**, jednatelem odborný učitel **J. Klika**; členy A. Frumar, odborná učitelka M. Heinitzová, odborný učitel F. Pokorný, učitel L. Poš (po rezignaci ředitele Weinfurta), učitelka M. Zelená, při instalaci exponátů pomáhal učitel F. Přibík. Osmičlenný výbor volený na dobu jednoho roku Okresní učitelskou konferencí si ze svého středu volil předsedu, který řídil schůze, odpovídal za majetek výstavy, za vedení příslušné dokumentace atd. Samotná výstava se stala součástí Okresní školní knihovny.³² Okresní konference učitelská byla o stavu SVŠ každoročně informována prostřednictvím písemné zprávy předsedy výstavního odboru připojené ke zprávě knihovnické komise.³³

Základní fond výstavy tvořilo 160 předmětů shromážděných ÚSJUČ, další exponáty poskytla Okresní školní knihovna (především modely chlapeckých ručních výrobků, obrazové atlasy a nástěnné obrazy) a první výstavní předměty pocházely rovněž z několika pražských školních kabinetů. Nejaktivnějšími podporovateli výstavy (zahrnující morální podporu, dary různých výstavních předmětů, popř. drobný finanční příspěvek) během jejího raného působení byly: ÚSJUČ, c. k. Okresní školní rada v Praze, Rada královského hlavního města Prahy a Okresní učitelská knihovna.

Po zahájení provozu SVŠ byli prostřednictvím tisku vyzváni nakladatelé a obchodníci, aby výstavu obeslali svými produkty. Zakrátko se povědomost o otevření SVŠ rozšířila a ta byla hojně obesílána předměty a výstavními produkty od nakladatelů i soukromých osob nejen z Prahy, ale i z celého území Čech i Moravy. Výstavní předměty poskytli, např.: nakladatelství a závod dřevorytecký F. Bartla v Praze, nakladatel B. Böhm v Novém Městě

³⁰ Jandl, Antonín: c. d., s. 6.

³¹ Klika, Josef: c. d., s. 2.

³² Klika, Josef: c. d., s. 2.

³³ Denník Stálé výstavy školské. Praha 1890, archiv PM JAK, sign. 51 – 36.

nad Metují, nakladatel F. Borový v Praze, knihkupectví Bursík a Kohout v Praze, odborná učitelka A. Čadová z Vinohrad, odborný učitel J. Klika z Prahy, závod učebních pomůcek A. Kreidla v Praze, redakce Stručného slovníku pedagogického v Praze, nakladatel L. R. Kráčelík v Uherském Hradišti, nakladatel K. Janský v Táboře ad.³⁴

Instalace výstavy se ujal její hlavní iniciátor, učitel **Josef Klika**, který přehledně a systematicky rozčlenil vystavované učební pomůcky do předmětových skupin a zpracoval výstavní katalog. Pro snadnější orientaci vyhotovil místní seznamy pomůcek pro jednotlivé místnosti a lístkový katalog.³⁵

- A - Výstavní nábytek
- B - Školní nábytek
- C - Mravní vyučování
- D - Náboženství
- E - Věcné učení
- F - Jazyk
- G - Zeměpis a dějepis
- H - Tělo a zdravotní věda
- J - Přírodopis
- K - Fyzika
- L - Počty
- M - Měřičství
- N - Kreslení
- O - Psaní
- P - Zpěv
- Q - Tělocvik
- R - Ruční chlapecké práce
- S - Ženské ruční práce
- T - Učebnice pro žáky
- U - Pomocné knihy pro učitele

Kromě stálé výstavy se měly v prostorách letohrádku Amerika konat také občasné výstavy a to:

- a) podle předmětů jednotlivých tříd až do 3. třídy měšťanky
- b) podle jednotlivých tříd.³⁶

³⁴ Klika, Josef: c. d., s. 2 – 3.

³⁵ Jandl, Antonín: c. d., s. 9.

³⁶ Denník Stálé výstavy školské v Praze. Praha 1890, archiv PM JAK, sign. 51 – 36.

SVŠ zaujímala prostorově dvě podlaží letohrádku Amerika. Ve třech přízemních místnostech bylo vystaveno 11 soustav školních lavic, přičemž byly zastoupeny soustava pražská (stará, Lokayova, Obenbergova), vídeňská, curyšská, bernská a Lošťákova. Zmíněné předměty darovala Městská rada a ředitel J. Lošťák. Na stolech rozmístěných v přízemních místnostech bylo prezentováno 189 modelů a ukázek ručních chlapeckých prací ze dřeva a lepenky. Patronát a péči nad touto částí výstavy převzal odbor pro ruční chlapecké práce při Besedě učitelské v Praze. Na stěnách visely obrazy, zeměpisné a dějepisné diagramy, kterými výstavu obeslali nakladatelé J. Jánský, I. L. Kolber a K. Gerolda syn, i původní české obrazy a anatomické diagramy od J. Kliky.

V prvním patře měla výstava k dispozici velký sál s bohatě dekorovaným stropem, jehož středové pole zdobila bohyně sedící na vzpínajícím se koni, jednou rukou držela pochodeň, druhou rozdávala kvítí. Ve čtyřech rohových polích zobrazovaly figury matematiku, stavitelství, hudbu a malířství.

Střed sálu tvořily stoly sestavené do velkého I a na nich byly umístěny učební pomůcky určené převážně pro 1. a 2. třídu. Jednalo se především o modely určené k věcnému vyučování, modely nástrojů a náradí, různé druhy počítadel, měr, vah, číselné obrazce, nástěnné násobilky, tabulky ke čtení a psaní, nástěnné přírodopisné obrazy, všechny české učebnice, vydané a výstavě darované c. k. školním skladem knih. Na stolech a v zásuvkách bylo možno zhlédnout pomůcky ke kreslení a psaní. Ve dvou skříních se nacházely přírodopisné a zeměpisné pomůcky, na skříních byly rozvěšeny časové diagramy darované J. Klikou a po jejich stranách bylo možno číst mravoučné nápisy, které výstavě věnovali K. Janský a J. Otta, i pomůcky k české literatuře od F. Bartla a dějepisné obrazy od K. Janského. Naproti vstupu do tohoto sálu umístili autoři výstavy železné stojany, které sloužily k prezentaci velkých nástěnných tabulí darovaných závodou K. Gerolda syna, E. Hölzla a K. Janského.

Postranní kabinet sousedící s výstavním sálem byl upraven na kancelář výstavního odboru a posléze využíván rovněž k umístění nástěnných obrazů a diagramů a Mařatkovy školní mapy Čech.³⁷

Výstava byla bezplatně otevřena každou středu v měsíci dubnu, květnu, červnu a říjnu od druhé do čtvrté hodiny s výjimkou svátečních dnů. Zpřístupnění výstavy pouze během teplejších měsíců v roce bylo zdůvodňováno tím, že místnosti nejsou vytápěny. Během

³⁷ Klika, Josef: c. d., s. 4 - 6.

zimních a jarních měsíců měla být výstava otevřena teprve tehdy, až se podaří zajistit vytápění místností.

SVŠ se těšila velkému zájmu učitelské veřejnosti, proto výstavních předmětů rychle přibývalo. V roce 1895 prezentovala SVŠ 1167 exponátů na Národopisné výstavě československé. Po jejím ukončení bylo knihovní komisi předáno historické oddělení ze školní výstavy a učitelský Slavín.³⁸

Otevření SVŠ považovali učitelé za částečné splnění svých představ o vybudování instituce pečující o pedagogické dědictví českého národa. Avšak působnost SVŠ se zaměřovala na současné školství, na dokumentaci učebnic, učebních pomůcek a školního nábytku. Učitelské spolky stále více pociťovaly absenci instituce koncentrující svou pozornost na minulost českého školství, kterou symbolizovala především osobnost Komenského. Na přelomu osmdesátých a devadesátých let 19. století se zdálo, že by se tento sen mohl konečně proměnit ve skutečnost.

2.2 Vznik Muzea Komenského³⁹

V jubilejním roce 1892 si učitelské jednoty v českých zemích hromadně připomínaly 300. výročí narození velkého myslitele a učitele Jana Amose Komenského. Toto výročí znovu oživilo nedávnou snahu českých vlastenců žádajících založení národní instituce, která by uchovávala pedagogické dědictví národa.

Oslavy narození Jana Amose Komenského v roce 1892 připadly na období intenzivních politických bojů poznamenaných tzv. punktacemi, jejichž podstatou měla být úprava veřejné správy v Čechách. Němci navrhovali národnostní rozdělení českých zemí na oblast česko-německou a ryze německou, přičemž Němci mohli v českých oblastech požívat větších práv než Češi v německých. Němci slavili punktace jako své vítězství, staročeši je byli ochotni akceptovat. Naopak mladočeši je označili za ohrožující jednotu Českého království, protože měly umožnit rozdělení země na dvojí území s dvojí správou a s dvojitým právem. Veřejnou kritikou punktací mladočeši poměrně snadno dosáhli toho, aby se na zasedání Českého zemského sněmu vůbec neprojednávaly.

³⁸ Kesl, Karel.: Stálá výstava školská a pedagogické museum. Národní listy, 24. 2. 1907 (výstřížek bez uvedení čísla strany).

³⁹ Jak je zřejmé z Protokolu knihovny společnosti českého pedagogického musea v Praze z let 1850 – 1851, traduje se na našem území snaha o vybudování pedagogického muzea v době K. S. Amerlinga a jeho spolupracovníků soustředěných kolem Budče a časopisu Posel z Budče. Viz Štraus, Jiří: O všeobecné pedagogické museum J. A. Komenského v Praze. Komenský, roč. 77, 1953, č. 10, s. 564.

Zápas o Komenského se tak stal součástí širších národních snah o kulturní a politickou emancipaci. Vídeňská cenzura zakazovala vydávat Labyrint světa, který považovala za "znevažující satiru", podvracející světské i církevní pořádky. Rakouské tažení proti Komenskému vyvrcholilo v roce 1892 zákazem oslav Komenského jubilea na českých školách. Tím se připravované oslavy změnily v politickou záležitost. Ministerský zákaz oslav narazil na tvrdý odpor médií i veřejnosti, v Národních listech byla celá záležitost analyzována a prezentována jako věc nejvyššího národního zájmu: „*Může-liž být většího pokoření, může-li co jiného tak křiklav ilustrovati bídu, v níž se nacházíme, když z Vídně zakázati se nám může, co jiní národové pokládají za svatou povinnost a za krásný akt vděčnosti! Však pan Gautsch se mýlí, domnívá-li se, že tímto ústupkem klerikálům poslouží myšlenka, kterouž vésti se dává; naopak může býti ujištěn, že každým takovým zákazem, jenž jakýmkoli účinkem naprosto se mine, veřejné mínění u nás jen se dráždí a sesiluje se odpor v ligu proti nynějšímu směru. Komenský v národě našem, jakož v celém vzdělaném světě, navzdor panu Gautschovi, Komenským zůstane a to, co nebude možno pověděti žactvu o něm ve škole, poví se mu jinde.*“⁴⁰

Na konci 19. století byl již Komenský pevnou součástí českého historického povědomí, proto postoj, který k oslavám zaujalo vídeňské ministerstvo vyvolalo pobouření a vedlo k demonstrativní vlně revolty v českých zemích. Oslavy, jež měly být původně „*tichým aktem piety posvěcené vzpomínkami na obdivuhodnou činnost Komenského... dnes po prvních překážkách, jež v cestu zlomyslně nám byly položeny, bude činem demonstrujícího sebevědomí českého národa, který oslavuje veleducha svého, připomene všem svým nepřátelům, že národ Komenského ještě žije, že žije a znovu se obrozuje duchem hnutí husitského a duchem celé té staré historie, v níž Komenský zaujal místo tak vynikající a čestné.*“⁴¹

Samotné oslavy měly přispět k poznání života a díla velkého učitele národů. Původní koncept oslav byl pojat dost skromně, měly se omezit pouze na Prahu a její okolí a aktivněji se na nich mělo podílet především učitelstvo.

Impuls k zintenzivnění příprav oslav vyšel z Německa, kde se v té době zřizovala Mezinárodní společnost Komenského, která oslavy 300. výročí jeho narození pojala velkolepě a mnohem obšírněji, než byl původní český koncept. Do popředí zájmu se opět dostala národnostní otázka. Příprava Komenského oslav v Německu vyburcovala učitele k větší

⁴⁰ Záповěď účastniti se slavnosti Komenského. Národní listy, 1892, č. 75.

⁴¹ Zakazují nám školní slavnosti Komenského – odpovězme jim slavností národní. Národní listy, 1892, č. 77.

aktivitě při přípravě a organizaci vlastních akcí. Samotné pojetí příprav oslav i jejich vlastního průběhu však narazilo na citlivou hranu vypjaté politické situace.

Pražské učitele vypjatá politická situace v rakouské monarchii ani zásahy vlády neodradily od připomenutí si památky 300. výročí narození Komenského⁴², ba naopak, na oslavy se pečlivě připravovali. Na schůzi literárního a pedagogického odboru⁴³ konané 23. listopadu 1889 vystoupil Josef Klika s návrhem na vybudování MK. Jeho idea byla účastníky schůze kladně přijata a posléze zařazena do **programu Komitétu pro oslavu J. A. Komenského v Praze**, který byl ustanoven z delegátů učitelských jednot z Prahy a okolí.⁴⁴

Na své první ustavující schůzi dne 12. dubna 1890 se Komitét pro oslavu Komenského poprvé sešel v následujícím složení: A. Čadová za Spolek učitelek, F. Černý za Budeč Podladevskou, A. Frumar za Ústřední spolek, J. Javůrek za Budeč Hostivickou, J. Klika za literární a pedagogický odbor při ÚSJUČ, J. Kodrle za Komenského Vinohradského, A. Moudrý za Besedu učitelskou, V. Nechvíle za Budeč Libeňsko-Karlínskou, J. Porteš za Spolek učitelstva měšťanských škol, J. Růžička za Budeč Pražskou, J. Teppe za Besedu uč. Budeč na Smíchově. Schůzi zahájil jednatel Ústředního spolku a seznámil přítomné s hlavním posláním tohoto Komitétu, a to s vytvořením návrhu oslav Komenského a jeho předložením odboru literárnímu a pedagogickému.⁴⁵

Po debatě všech zúčastněných se Komitét usnesl na následujícím velmi široce pojatém konceptu příprav oslav Komenského:⁴⁶

- 1) zformulovat žádost pro Matici českou, aby v roce 1892 vydala vědecký životopis Komenského a dohodnout se za tímto účelem s Františkem Janem Zoubkem⁴⁷
- 2) požádat Matici lidu, aby vydala populární životopis Komenského a úryvky z jeho spisů
- 3) požádat redakce českých kalendářů Zlaté Prahy, Světozoru, Osvěty, Květů, Lumíra, Vlasti, Zábavných listů, Ženských listů ad., aby se v roce 1892 zaměřily na vydávání

⁴² Zvýšený zájem o životní a pedagogický odkaz Komenského je spojen už s první polovinou 19. století. Pozornost českých buditelů se zaměřila na životní osudy a pedagogické dílo Komenského. Prvním autorem, který se této otázce věnoval, byl **František Palacký** v díle **Život Jana Amose Komenského** (1829). Za vlastního zakladatele komeniologie je považován učitel a historik **František Jan Zoubek**, který se především soustředil na pedagogicko-didaktickou práci Komenského, je rovněž autorem životopisného spisu **Život Jana Amose Komenského** (1871).

⁴³ Literární a pedagogický odbor vznikl při ÚSJUČ v roce 1886 z podnětu Josefa Klinky.

⁴⁴ Klika, Josef – Sokol, Josef: c. d., s. 962 - 963; heslo Museum Komenského.

⁴⁵ Paedagogické rozhledy, roč. 3, 1890, s. 223.

⁴⁶ Paedagogické rozhledy, c. d., s. 223.

⁴⁷ K 300. výročí narození Komenského bylo připravováno druhé přepracované vydání životopisu J. A. Komenského od Františka Jana Zoubka, který po jeho smrti dokončil Jan Václav Novák.

životopisných prací Komenského nebo na málo známé studie Komenského a přispěly tím k jeho popularizování

- 4) požádat redakci Bobrovy Ústřední knihovny a vydavatele jiných knihoven (edic), aby vydali cenově dostupná vydání Komenského Informatoria školy mateřské, Didaktiky, Una necessaria a Školních her
- 5) požádat nakladatele K. Rathouského v Rychnově, aby do roku 1892 ukončil vydání Šmahových výkladů Didaktiky velké a Metody jazyků nejnovější
- 6) požádat nakladatele knih pro mládež, aby v jubilejním roce Komenského vydali životopisy Komenského určené pro českou mládež
- 7) uspořádat v roce 1892 velkou akademii Komenského na Žofíně spojenou s přednáškami pro širší veřejnost o Komenském jako zakladateli obecného školství, jako reformátorovi jazykového vyučování apod.
- 8) založit Muzeum Komenského z jeho spisů, životopisů, vyobrazení, památníků a dalších předmětů, vystavit je na Jubilejní výstavě a poté spojit se SVŠ**
- 9) požádat zúčastněné jednoty o peněžní příspěvek 10 zl. a ÚSJUČ o 20 zl. po dobu tří let (1889 – 1892) určených na různá vydání spojená s oslavami Komenského.

Jak vyplývá z bodu 8, Komitét se dohodl na vytvoření MK, původně zamýšleného jako sbírky, za účelem jeho vystavení na Jubilejní výstavě v roce 1891. Rok 1890 jako rok založení MK (i když se v žádném případě nejednalo o hotovou instituci) můžeme považovat za časové určení, k němuž pozdější pokračovatel MK, PM JAK, datuje své počátky.⁴⁸

15. listopadu 1890 vydal Komitét k oslavě Komenského svolání ke „ctitelům Komenského“, jehož součástí bylo i vyložení účelu MK : „*soustředit vše, co ku poznání jeho přispívati může* (J. A. Komenského – pozn. autorky), *především spisy ve vydáních původních i překladech, jeho životopisy české i jinojazyčné, i jiné literární příspěvky ku poznání Komenského, po případě také jeho rukopisy a kresby, nebo snímky a fotografie jejich, vyobrazení jeho podoby, pomníků a jiných památek*“.⁴⁹

Ke schůzím Komitétu poskytla zasedací místnost pražská radnice. Čestný úřad předsedy **Komitétu k oslavě J. A. Komenského** zastával **Josef Webr, rytíř z Pravomilu**, rytíř řádu

⁴⁸ Jednoznačné určení vzniku pozdějšího Pedagogického muzea není zcela možné, protože neexistuje zakládací listina s uvedením data vzniku. Všechny pozdější studie dokumentující počátek Pedagogického muzea se přiklání k roku 1892, tzn. k datu 300. výročí narození Komenského. Vyjdeme-li z programu ustavující schůze Komitétu pro oslavu Komenského v dubnu 1890, kdy se na založení Muzea Komenského Komitét dohodl, domnívám se, že je možné prvotní počátky Muzea Komenského vztáhnout k tomuto datu, protože bezprostředně poté byly shromážděny první sbírkové předměty.

⁴⁹ Klika, Josef – Sokol, Josef: c. d., s. 962 - 963; heslo Museum Komenského.

železné koruny, c. k. dvorní rada a c. k. zemský školní inspektor v Praze v. v. Předsednictví odboru pro výstavu Komenského bylo svěřeno **Josefu Klikovi**, učiteli měšťanské školy v Praze, dalšími členy odboru byli jmenováni **Adolf Frumar**, učitel obecné školy v Praze, **Josef Kodrle**, učitel obecné školy na Žižkově, **Vincenc Nechvíle**, ředitel měšťanské školy v Karlíně a **dr. Jan Václav Novák**, profesor c. k. reálného gymnázia v Praze.⁵⁰

Komitét k oslavě J. A. Komenského rozvinul širokou propagační kampaň. Veřejnost byla v nejrozšířenějších pedagogických časopisech⁵¹ vyzvána, aby novému MK propůjčila, prodala nebo darovala předměty související s Komenským, popř. aby přispěla finanční částkou do fondu k vydržování MK. Jména dárců a zprostředkovatelů předmětů měla být uvedena v občasných zprávách o MK a zapsána v muzejním seznamu na věčnou památku.

Sbírka přinesla poměrně slušné výsledky, z příspěvků pražských i okolních učitelských jednot bylo možno zakoupit řadu knih a fotografií vztahujících se k osobnosti J. A. Komenského. Koncem ledna 1891 obsahovalo MK 32, koncem března 44 a v květnu roku 1891 čítalo MK zásluhou darů a nákupů už 77 předmětů.⁵²

Odmítnutí punktací Českým zemským sněmem přineslo další zhoršení politické a národnostní situace v Čechách. Jubilejní výstava plánovaná na rok 1891 byla poté zcela bojkotována Němci, kteří se hromadně odhlašovali z výstavních výborů. Naštěstí jejich odchod neohrozil samotnou existenci výstavy, protože ta byla zcela finančně zabezpečena subskripcemi a dary institucí a jednotlivců. Jubilejní výstava se proměnila v ryze českou manifestaci hospodářských, obchodních, vědeckých, technických i kulturních úspěchů české společnosti.

U zrodu myšlenky velké zemské výstavy stál František Křížík, brzy ji začal podporovat i vůdce konzervativní historické šlechty Karel Schwarzenberg a český místodržitel František hrabě Thun. Dne 10. listopadu 1889 bylo rozhodnuto, že se výstava uskuteční v roce 1891. Pražská radnice byla požádána o zapůjčení výstavního místa v královské oboře.

Největší dominantu výstavy vytvořil bezpochyby Průmyslový palác, vedle něj tu bylo postaveno dalších deset velkých staveb a přes sto malých pavilonů. Hlavní pozornost celé výstavní koncepce byla upřena na dva obory: strojírenství a cukrovarnictví, které doplňovalo

⁵⁰ Katalog výstavy Komenského 1892 v Praze, kterou pamětí třístaletých narozenin uspořádal Komitét k oslavě J. A. Komenského v Praze v budově Musea království českého od 28. března do 24. dubna. Praha 1892.

⁵¹ Josef Klika, jeden z hlavních organizátorů oslav v roce 1892, hojně publikoval především na stránkách Pedagogických rozhledů výzvy k oslavám Komenského a věnoval velkou pozornost odkazu a ohlasu J. A. Komenského.

⁵² Klika, Josef – Sokol, Josef: c. d., s. 962 - 963; heslo Museum Komenského.

přívodnictví, textilnictví, těžký průmysl a elektrotechnika. Z výstavního pohledu bylo školství na Jubilejní výstavě popelkou, ale i přesto se expozice setkala se zájmem návštěvníků a pro další rozmach školského výstavnictví znamenala dobrý start.⁵³

Na Jubilejní výstavě bylo prezentováno školství obecné, střední, ústavy pro vzdělávání učitelů a učitelek a odborné školství. Vysoké školství nemělo na výstavě své zastoupení.

Nejšířeji bylo reprezentováno školství obecné. Vystaveny byly různé statistické diagramy, učební pomůcky, mapy, globusy, ale také žákovské práce ze slohu, matematiky, krasopisu, němčiny. Vedle žákovských prací měl návštěvník možnost nahlédnout např. do stanov učitelských spolků.

V oddělení středního školství přitahovala největší zájem Střední škola dívčí (spolku Minerva). Jednalo se o svého druhu ojedinělou školu na území Rakouska. Prohlédnout si bylo možno písemné práce žáček z latiny, řečtiny, češtiny, němčiny, matematiky, dále klasifikační přehledy všech předmětů, rozvrh hodin nebo učební osnovy školy.

Ústavy pro vzdělávání učitelů a učitelek byly prezentovány společně s obecnými školami. Kromě výkresů zařadily na výstavu ukázky praktických výukových pomůcek a ukázky ručních výrobků.

Odborné školy vystavovaly především výukové modely, ukázky výrobků z různých oborů, např. keramiky, sklářství, zámečnictví, krajkářství ad.

Právě tady, na Jubilejní výstavě, měla veřejnost poprvé možnost setkat se se sbírkou MK, která byla instalována v Pavilonu města Prahy. Expozice českého školství, označená „*Počátkové Musea Komenského*“, obsahovala následující exponáty:⁵⁴

Obrazy podoby Komenského

Jiné obrazy s Komenským a jiné věci s Komenským

Fotografie míst jeho pobytu

Spisy Komenského

Spisy o Komenském

Reprodukce rytin ze spisů Komenského

Tiskopisy Komitétu k oslavě Komenského v Praze.

⁵³ Efmertová, Marcela C.: c. d., s. 385 – 386.

⁵⁴ Josef Klika, archiv PM JAK, fond S (Slavín) ; Dispozice Katalogu pro školské oddělení Pavilonu Prahy – Klikovo rozpracování připravovaného katalogu k expozici českého školství na Jubilejní výstavě 1891 v Praze.

Výstava byla hodnocena jako velmi úspěšná, o čemž svědčí udělená ocenění. Komitét obdržel za vystavenou sbírku první cenu, tzn. diplom s právem ražby zlaté medaile a Městská rada udělila Komitétu zlatý peníz, ražený na památku návštěvy Františka Josefa v Praze.⁵⁵

V Čechách, na Moravě a ve Slezsku nebylo obce, která by nějakým způsobem neuctila památku J. A. Komenského. Jednotlivé učitelské jednoty si připravovaly vlastní programy k oslavě 300. výročí narození Komenského. Oslavy probíhaly nejenom za podpory obecní a zemské samosprávy, ale významnou měrou je podpořily ÚSJUČ, Ústřední spolek českých profesorů, čtenářské besedy, Sokol, dělnické vzdělávací spolky, ochotnické spolky ad.

Původně skromně a jednoduše pojatý návrh oslav se díky politicky motivovaným zásahům vídeňského ministerstva proměnil ve velkolepou oslavu a celonárodní demonstraci proti vídeňské vládě.

V jednotlivých mateřských jednotách po celé zemi se konstituovaly slavnostní komitéty, jejichž prvořadým posláním bylo připravit slavnostní důstojný program na počest památky Komenského. Oslavy probíhaly v nebývalé šíři a pojaly charakter celonárodní úcty k této osobnosti. Programy jednotlivých jednot se od sebe odlišovaly, nicméně hlavní motto celé akce bylo společné všem.

Uvedme ilustrativní příklad, jak oslavy 300. výročí narození Komenského pojala Budeč písecká. Slavnosti začaly už večer 26. března slavnostním průvodem s hudbou. Příštího dne dopoledne přednesl předseda jednoty slavnostní projev o Janu Amosu Komenském, po něm byla na budovu obecné a měšťanské školy zasazena pamětní deska na upomínku této události. Večer se konala slavnostní akademie, pro niž hlavní příspěvek vzešel z pera vynikajícího básníka Adolfa Heyduka.

Hlavní oslavy Komenského jubilea v roce 1892 se soustředily do Prahy. Sbírká MK prezentovaná s úspěchem na Jubilejní výstavě v roce 1891 měla figurovat jako jeden z vrcholů oslav. Exponáty MK vytvořily jádro výstavy o Komenském v **Muzeu království českého**. Zemský výbor pro účely výstavy ochotně zapůjčil velký sál v prvním patře budovy Muzea království českého, výkonný výbor Zemské jubilejní výstavy poskytl výstavní skříň, Josefu Webrovi, rytíři z Pravomilu, se podařilo získat pro přípravu a organizaci výstavy nezanedbatelné prostředky – Praha přispěla 1000 zl., Karlín 100 zl., Vinohrady a Žižkov po 50 zl., Občanská karlínská záložna věnovala 100 zl., První občanská záložna pražská 20 zl.,

⁵⁵ Klika, Josef – Sokol, Josef: c. d., s. 962 - 963; heslo Museum Komenského.

Akademický čtenářský spolek a spolek českých mediků po 10 zl. Díky těmto příspěvkům (které v konečném důsledku až tak závratné nebyly) mohlo být zakoupeno mnoho knih, rámu nebo knihy mohly být opatřeny novou vazbou.

Nedostatek finančních prostředků, kterými Komitét disponoval, dokládá žádost slavnostního výboru v Naardenu o příspěvek na plánované postavení pomníku Komenskému, na nějž měl být vyryt i český nápis. Komitét tuto zprávu sice přijal s nadšením, leč peněz příliš poskytnout nemohl. Naštěstí celou věc zafinancoval Svatobor uvolněním 100 zl. Zřizování pomníků považoval totiž za jednu ze svých hlavních činností.⁵⁶

Oslavy Komenského byly naplánovány impozantně ve dnech 26. – 28. března 1892. Vlastní program oslav zahrnoval slavnostní představení v Národním divadle v sobotu 26. března. Po ouvertuře od **Zdenka Fibicha** následoval emotivní projev, který pro tuto příležitost složil **Jaroslav Vrchlický**:

*„Jak vlasti! Jedna v Čechách, na Moravě,
jak hrdě patříš dnes na svého syna!
Když kámen hrobní ležel na tvé hlavě,
křeč na srdci a na jazyku hlína,
On světlo rozžal tobě v plné slávě
a všemu světu, který nezhasíná,
z tmy rozžal je, jak symbol, jež tmy tříští.
Jak nevěřit v tvou lepší dobu příští?“⁵⁷*

Poté zhlédli diváci úryvek ze hry Schola ludus, bravurně předvedený herci Národního divadla a orámovaný symfonickou básní Blaník a Dvořákovou ouverturou Husitská. Celý sobotní program završila Věštba Komenského, tzn. vlastenecká promluva o vzkříšení a budoucí slávě, upravená J. Pelíškem.

V neděli 27. března se konala slavnostní akademie v Rudolfinu, důstojně zahájená ouverturou E-dur od **Bedřicha Smetany**. Pro nedělní slavnost připravila projev **Eliška Krásnohorská**, který přednesla **Amalie Čadová**. Po něm následovala kantáta na oslavu

⁵⁶ Upomínka oslavy třístých narozenin J. A. Komenského, kterou pořádal ve dnech 26. - 28. března 1892 v Praze za účastenství zastupitelstva královského hlavního města Prahy komitét, složený ze zástupců veškerého školství, sborů vědeckých, uměleckých i studentských. Praha 1892, s. 3 - 9. Peníze ze sbírky putovaly do Naardenu, kde byl v jubilejním roce 1892 postaven pomník, do něhož byl vyryt nápis: „*Jan Amos Komenský, učitel národů: rodem Moravan, jazykem Čech, povoláním bohoslovec. Vděčné potomstvo.*“ Jeho odhalování se zúčastnili mnozí Češi a Moravané.

⁵⁷ Upomínka oslavy třístých narozenin J. A. Komenského, c. d., s. 9 – 12; Pokorný Jiří: Oslavy Jana Amose Komenského v roce 1892. Studia Comeniana et Historica, roč. 30, 2000, č. 63 - 64, s. 207 – 213, citován pouze výňatek z projevu Jaroslava Vrchlického.

Komenského od **Karla Václava Raise** a **Karla Knittla**. Na závěr vystoupil se svou přednáškou **František Kneidl**, ředitel měšťanské školy v Karlíně.

Slavnosti 300. výročí narození Komenského gradovaly v pondělí 28. března slavnostní schůzí v panteonu Muzea království českého (dnešní Národní muzeum). Slavnost se těšila neobyčejné pozornosti. Přišli členové Zemského výboru, poslanci všech tří kurií, předsednictvo Muzea království českého, zástupci městských rad Prahy a předměstí se starosty, členové České akademie, rektori a profesori pražských vysokých škol, zemští školní inspektoři, okresní starostové okolních okresů, spisovatelé, umělci, novináři, profesori, učitelé, členové spolků vědeckých i akademických. V úvodu krátce promluvil **Josef Weber, rytíř z Pravomilu**. Na něj navázal **prof. Petr Durdík**⁵⁸ hlavním referátem o významu Jana Amose Komenského pro školství. Po projevech zazněl chorál Hospodine, pomiluj ny a Chorál národa českého od Karla Bendla v podání Hlaholu a akademického pěveckého sboru. Po ukončení slavnostního programu byla otevřena výstava k třístému výročí narození Komenského.⁵⁹

Přípravě samotné výstavy předcházela výzva k veřejnosti s požadavkem o zapůjčení, popř. darování předmětů vhodných k instalaci na výstavě. Komeniana, mnohdy velmi vzácná, zapůjčili výstavě, např. výbor Muzea království českého, správa c. k. Univerzitní knihovny, správa knihovny Strahovského kláštera, Archiv města Prahy, prof. J. Šmaha z Rakovníka, farář J. Jelínek z Bojkovic, K. P. Kheil, V. Náprstek, prof. A. Vávra z Prahy ad.⁶⁰

Dary i zápůjčky přicházely nepřetržitě z Čech i z Německa, v březnu 1892 čítalo Muzeum Komenského 150 předmětů. Během výstavy se inventář Muzea značně rozšířil dalšími dary a v květnu dosáhl počet předmětů čísla 247.⁶¹

Výstava Komenského byla v bočním sále Muzea království českého slavnostně otevřena v den 300. výročí narození Komenského. Návštěvníky na ní bezpochyby zaujala ústřední dominanta celé výstavy, obraz **Václava Brožíka Komenský ve své pracovně**. Výstavu vhodně a vkusně doplňovala celá řada výstavních předmětů, např. sochy, poprsí, medailony a obrazy Komenského, vyobrazení míst jeho pobytu, jeho spisy od prvotisků až po nejnovější vydání, literatura o Komenském atd.

Čeští sochaři zapůjčili na výstavu 20 soch, poprsí a medailonů Komenského, z nichž většina byla posléze darována MK. Vystaveny byly také fotografie a rytiny znázorňující místa

⁵⁸ Petr Durdík (1845 – 1909) – středoškolský profesor, v letech 1889 – 1903 docent gymnazijní pedagogiky na pražské univerzitě.

⁵⁹ Upomínka oslavy třístých narozenin J. A. Komenského, c. d., s. 12 – 43.

⁶⁰ Museum a výstava Komenského v Praze. Učitelské noviny, roč. 10, 1892, s. 234.

⁶¹ Klika, Josef – Sokol, Josef: c. d., s. 962 - 963; heslo Museum Komenského.

pobytu Komenského: Nivnici, Uherský Brod, Přerov, Fulnek, Brandýs nad Orlicí, Bílou Třemešnou, Lešno, Herborn, Heidelberg, Londýn, Stockholm, Blatný Potok, Elbink, Amsterdam, Naarden. Nalézal se tu také model chaloupky českých bratří a pomníku Komenského v Brandýse nad Orlicí. Nejvzácnější exponáty obsahovala prostřední vitrína, a to sbírku 58 Komenského rukopisů a konceptů, např. rukopis české Didaktiky, rukopisy poetických prací Komenského, knihy Jednoty bratrské z Komenského doby, 33 vydání Brány jazyků, 22 vydání spisu Orbis pictus, 13 vydání Labyrintu. Celkem bylo na výstavě představeno kolem půl tisíce předmětů.⁶²

Výstava byla veřejnosti zpřístupněna od 28. března do 24. dubna 1892, ve všední dny od 9 do 17 hodin, poslední den (24. dubna) pouze do 13. hodiny odpolední. Vstupné na výstavu bylo podrobně diferencováno, v pondělí, úterý, čtvrtek a pátek se platilo 20 Kr., v ostatní dny činilo vstupné 10 Kr., snížené vstupné pro mládež pak 5 Kr. Z dobového tisku vyplývá, že o výstavu byl velký zájem, během téměř měsíční instalace ji navštívilo více než 11 tisíc lidí, z nich přes dva tisíce dětí školou povinných. Hrubý příjem z výstavy za zmíněné období dosáhl velmi slušné částky, kolem 900 zl.⁶³

Po skončení velmi úspěšné výstavy, která měla Komenského v celé šíři představit veřejnosti, byly v dubnu 1892 předměty MK předány komisi spravující Okresní knihovnu učitelskou a SVŠ. Následně bylo sbírky MK přesunuty do prostor Okresní knihovny učitelské sídlící ve farní budově na Jungmannově náměstí čp. 753 – II. Dvorní rada **Webr, rytíř z Pravomilu**, odevzdal výstavní předměty i další materiál SVŠ s podmínkou, že MK bude po určité době předáno pedagogickému muzeu, výstavě či knihovně nebo Muzeu Komenského, pokud takový ústav zřídí Městská rada nebo Zemský výbor.⁶⁴

Do konce roku 1892 obsahoval nově zřízený inventář MK 290 čísel o více než 400 předmětech. Z unikátních starých tisků, rukopisů, soch apod. byly pořízeny fotografie, z nichž 20 fotografií bylo opatřeno výkladem a tiskem vydáno zásluhou **Josefa Kliky a prof. dr. Jana Václava Nováka v Albu Komenského**. Další ediční počiny spočívaly ve vydání **Upomínky na oslavy třístých narozenin Jana Amose Komenského**, uspořádané **Hynkem Soldátem** a se slavnostními projevy ředitele Františka Kneidla a **prof. dr. Petra Durdíka**,

⁶² Museum a výstava Komenského v Praze, c. d., s. 234.

⁶³ Paedagogické rozhledy. Věstník literárního a paedagogického odboru při Ústředním spolku jednot učitelských v Čechách, roč. 5, 1892, s. 203 – 204.

⁶⁴ Jandl, Antonín: c. d., s. 14. Muzeem Komenského, se kterým se setkáváme od roku 1890, je myšlena sbírka předmětů vedle sbírek SVŠ. Když mluvil dvorní rada Webr o vybudování Muzea Komenského, měl na mysli kulturně-vědeckou instituci.

a konečně byl vydán i cenný **Katalog výstavy Komenského v Praze 1892** uspořádaný **Josefem Klikou**. Výtěžek připadl MK.⁶⁵

MK mělo propříště figurovat jako paralelní sbírka po boku SVŠ. Komitét k oslavě Komenského ukončil svou činnost ke konci roku 1893, kdy MK obsahovalo již 354 předmětů.⁶⁶

V této chvíli se cesty MK a SVŠ na nějaký čas rozešly. Třebaže MK spadalo i nadále pod správu SVŠ, deponováno bylo v jiné budově. Vize o vybudování prestižního pedagogického muzea nebo Muzea Komenského se zatím odsunula na pozdější dobu.

2.3 Muzeum Komenského na Národopisné výstavě československé

V roce 1895 se Praha připravovala na další velký celonárodní výstavní podnik – Národopisnou výstavu československou a učitelstvo samozřejmě nemohlo zůstat stranou. Ústřední školský odbor Národopisné výstavy československé pověřil výkonný výbor Národopisné výstavy⁶⁷ přípravou programu a instalací školské výstavy. Předsedou byl zvolen **Adolf Frumar**, později **Emanuel Hulička**, jednatelem **Antonín Kamarýt**, zapisovatelem **Josef Schrötter**. Výbor rovněž zplnomocnil člena Ústředního spolku jednot učitelských na Moravě a ve Slezsku **Františka Slaměníka** vytvořením zvláštního školského odboru pro Moravu a Slezsko, jehož úkolem bylo prezentovat moravské školství.

Výstavní materiál byl postupně shromažďován od roku 1892, kdy byl ustaven Ústřední školský odbor národopisné výstavy československé. Ten vyzýval učitelské jednoty i širokou veřejnost, aby předaly výboru výsledky dotazníkového šetření k antropologickému zkoumání a měření dětí, obrazový a fotografický materiál k obrazu české školy a školství. Výkonný výbor Národopisné výstavy požádal Radu královského hlavního města Prahy, zda by neposkytla výstavě cenný dokladový materiál nalézající se v majetku Prahy. Jednalo se především o:

- poskytnutí sbírky MK výstavě jako základ učitelského Slavína deponované společně se SVŠ

⁶⁵ Novák, Bohumil: Pedagogické museum J. A. Komenského v letech 1956 - 1968. Publikace vydaná k 50. výročí založení Československé republiky. Praha: PM JAK 1968, s. 5 - 6, Kliška, Josef – Sokol, Josef: c. d., s. 962 - 963; heslo Museum Komenského.

⁶⁶ Jandl, Antonín: c. d., s. 14.

⁶⁷ Ústřední školský odbor národopisný vznikl z národopisného odboru učitelské jednoty Komenský pro Prahu a byl doplněn z řad učitelstva.

- zapůjčení pomůcek a dětských knih ze SVŠ
- zapůjčení starých školních lavic k dokumentaci staré školní třídy
- zapůjčení plánů a fotografií školních budov
- zapůjčení pedagogických spisů z Okresní knihovny učitelské.

Školská výstava byla umístěna v budově bývalé retrospektivní výstavy⁶⁸ a ve zvláštním přístavku, jenž byl s touto budovou spojen.

Účel školské výstavy spočíval v znázornění obrazu českého dítěte, české školy a českého učitele v minulosti a v přítomnosti.⁶⁹

Vedle oddělení podrobně pojednávajícího o stavu současného školství se druhá část výstavy (oddělení historické) zaměřovala na přehled stavu školství v minulosti až do vydání současných školských zákonů. Prezentováno bylo české školství v době předhusitské, husitské, pobělohorské do panování císaře Josefa II., od Josefa II. do vydání školských zákonů v druhé polovině 19. století. Stav školství v jednotlivých etapách dokládaly výstavní exponáty, např. obrazy, modely a plány školních budov, učební osnovy, prostředky a pomůcky. Velká pozornost byla věnována samotným učitelům (tzv. **pedagogický Slavín**), tzn. kdo v které době vyučoval (duchovní či světské učitelé), především vynikajícím pedagogům v různých historických epochách. Jádrem zmíněné učitelské sekce mělo být MK, jehož instalací byli pověřeni **Josef Klika a Ludmila Jakubíčková**.⁷⁰

Na učitelském sjezdu v roce 1895 se na pořad jednání dostala opět otázka vybudování centrálního pedagogického muzea. Delegáti se usnesli, že veškeré snahy učitelstva mají k tomuto cíli bezodkladně směřovat. Jeho základem mělo být školské oddělení instalované na Národopisné výstavě československé. Protože se ovšem nepodařilo opatřit vhodné prostory pro muzeum, byly exponáty z Národopisné výstavy předány pod správu SVŠ a to do té doby, než se podaří pedagogické muzeum definitivně vybudovat. Zmíněné předměty z Národopisné výstavy československé jsou označovány jako **Slavín pedagogický**, a to proto, že řada exponátů se vztahuje k velkým osobnostem českého školství. Aby tyto předměty byly v pořádku odevzdány budoucímu pedagogickému muzeu, byli školským odborem Národopisné výstavy delegováni tři učitelé jako správci tohoto fondu pro budoucí muzeum.

⁶⁸ Viz školské oddělení na Jubilejní zemské výstavě.

⁶⁹ Hulička, Emanuel – Čihák, Václav: Školské oddělení na Československé výstavě národopisné v Praze 1895. Program a zpráva o činnosti Ústředního školského odboru od jeho vzniku až do 15. července 1894. Praha 1894, s. 1.

⁷⁰ Hulička, Emanuel – Čihák, Václav: c. d., s. 4.

Jednalo se o tyto učitele: **Antonína Jiráka**, odborného učitele na Žižkově, **Josefa Schröttra**, pražského učitele, a **Václava Čiháka**, odborného učitele na Královských Vinohradech.

Sbírka Slavín pedagogický obsahovala hodnotné exponáty, např. poprsí Františka Zoubka, dr. Gustava Adolfa Lindnera, která zhotovil na žádost školského odboru pro Národopisnou výstavu **František Machovský**, a rovněž poprsí Josefa Wenziga a Jana Husa. Dále sbírku doplňovaly medailony Tomáše Štítného, Josefa Karla Škody, Josefa Řezáče, Štěpána Bačkory. Speciálně pro Národopisnou výstavu byla na zakázku zhotovena řada kreslených portrétů, a to Karla Vinařického, Jana Ladislava Maška, Františka Douchy, Karla Slavoje Amerlinga, Josefa Dasticha, Emanuela Makovičky, Josefa Bačkory, Jakuba Jana Ryby, Aleše Pařízka a celá řada dalších.

Vedle těchto uměleckých předmětů převzala SVŠ kolekci historických školních map, kartogramů a diagramů, které znázorňovaly české školství, učitele i žáky z různých aspektů v minulosti i současnosti.

2.4 SVŠ a Muzeum Komenského na Jungmannově náměstí

Osudy MK a SVŠ se opět spojily v roce 1897⁷¹, kdy Městská rada vyhověla žádosti SVŠ o přidělení nových místností a poukázala jí prostory v druhém patře farní budovy na Jungmannově náměstí. Od této doby sdílely MK a SVŠ společné prostory v rámci jedné budovy.

Rozhodnutí o změně působiště SVŠ přišlo v nejvyšší čas, neboť dosavadní místnosti v letohrádku Amerika už prostorově nepostačovaly. Výstava se zdárně rozrůstala, což činilo oprávněné nároky na větší prostorové kapacity. Na Jungmannově náměstí dostala SVŠ k dispozici 6 místností, v nichž instalovala své sbírky. Rovněž prostory chodeb byly využity k umístění mapového materiálu, školních statistik a tělocvičného náradí. V této době obsahovala výstava již 4600 kusů různorodého dokumentačního materiálu, a to například obrazů, map, diagramů, vycpanin, preparátů, modelů, technologických sbírek, ukázek školního nábytku ad.

Z hlediska obsahu vypadaly jednotlivé místnosti následovně:

⁷¹ Doposud byly sbírky MK a SVŠ deponovány zvlášť v jiných budovách. Po přestěhování MK na Jungmannovo náměstí přidělila Městská rada prostory v letohrádku Amerika spolku Minerva.

- I. síň – Učitelství Slavín a historické oddělení⁷²
- II. síň – Pomůcky k věcnému a jazykovému vyučování a k reáliím
- III. síň – Muzeum Komenského
- IV. síň – Okresní učitelství knihovna
- V. síň – Kabinet pomůcek pro měřičství, kreslení a počty
- VI. síň – Kabinet ženských ručních prací.⁷³

Výstava byla i nadále spravována výstavním výborem voleným z učitelství knihovnické komise. Členy výstavního výboru byli výhradně učitelé národních, většinou pražských škol, kteří o výstavu pečovali bezplatně ve svém volném čase. Město Praha poskytovalo roční dotaci 600 K a bezplatný pronájem místností, otop, osvětlení a plat sluhy.⁷⁴

SVŠ zažívala na přelomu 19. a 20. století nebývalý rozkvět. Výstava se utěšeně rozrůstala, velmi záhy musela opět řešit problémy s nedostatkem prostor. „*Je to skladiště učebních pomůcek a ne výstava,*“ těmito výstižnými slovy charakterizoval v roce 1906 tristní situaci jednatel výstavního výboru SVŠ Karel Kesl.⁷⁵

Situace se stávala opravdu neutěšenou, výbor každoročně žádal Městskou radu o přidělení nových větších prostor, kde by mohla SVŠ instalovat své sbírky a zpřístupňovat výstavu veřejnosti.

V roce 1908 se prostorová situace nepatrně zlepšila, neboť SVŠ získala ve farní budově uvolněnou místnost po Okresní učitelství knihovně. SVŠ nyní disponovala 4 prostornými síněmi, 2 kabinetů a dlouhou chodbou.

Rozmístění jednotlivých fondů vypadalo po rozšíření výstavy následovně:⁷⁶

- 1. síň – Slavín (památky po vynikajících učitelích zahrnující fotografický materiál, rukopisy, dopisy, ukázky učebního materiálu aj.)
Muzeum Komenského – Komenského životopisy v různých jazycích, Komenského původní spisy i překlady jeho děl, poprsí Komenského, fotografický materiál vztahující se ke Komenskému aj.
- 2. síň - exponáty k výuce dějepisu, zeměpisu i jazykovému vyučování
- 3. síň – dokumentace výuky psaní, kreslení, měřičství

⁷² Ve Slavíně byly deponovány téměř výhradně sbírky rukopisů, knih a památek po vynikajících českých učitelích, které byly vystaveny na Národopisné výstavě československé v roce 1895.

⁷³ Jandl, Antonín: c. d., s. 16 – 17.

⁷⁴ Kesl, Karel: Stálá výstava školská a pedagogické museum. Národní listy, 24. 2. 1907.

⁷⁵ Denník Stálé výstavy školské. Praha 1890, archiv PM JAK, sg. 51 – 36.

⁷⁶ Denník Stálé výstavy školské. Praha 1890, archiv PM JAK, sg. 51 – 36.

- 4. síň – exponáty k výuce přírodopisu, fyziky, zpěvu, dokumentace pomocného a anglického školství
- 2 kabinety – výrobky ručních ženských prací
- chodba – mapy, statistické přehledy, předměty k výuce tělesné výchovy.

Z hlediska obsahu se SVŠ i nadále rozšiřovala a prohlubovala své zaměření, např. v roce 1910 přibyla problematika pomocného školství a oddělení anglických učebnic. Zdárný rozvoj výstavy byl připomenut v publikaci **Antonína Jandla** vydané nákladem výboru v roce 1910.⁷⁷

V roce 1909 pracovalo ve výstavním výboru 31 členů, z nich bylo 24 voleno okresní konferencí a 7 členů bylo kooptováno. Z hlediska pohlaví měli nepatrnou většinu muži, žen bylo zastoupeno 14. Osazenstvo výstavního výboru se každoročně měnilo, jednatel **Karel Kesl** si často stěžoval, že někteří členové výboru se nechali zvolit, ale práce a schůzí ve výboru se neúčastnili, proto byli z výboru vyřazováni.

O rok později zasedalo ve výstavním výboru SVŠ 24 členů, z nich bylo voleno předsednictvo, zahrnující předsedu (v roce 1910 jím byl i nadále **Antonín Jandl**), jednatele (**Karla Kesla**), II. jednatele (Bezoušku) a zapisovatelku (Šebestovou).

Jednotliví členové předsednictva měli přesně specifikovány své pravomoci:⁷⁸

Předseda:

- právně zastupuje SVŠ na veřejnosti
- řídí schůze a vykonává spolu s jednatelem usnesení výboru
- přijímá korespondenci a předává ji jednatelem
- je statutárním příjemcem městské dotace a potvrzuje ji účtárně
- vede vrchní správu výstavy.

I. jednatel:

- eviduje přehled o přírůstcích, o výstavních předmětech, o sbírkách SVŠ
- vyřizuje příchozí korespondenci a spolu s předsedou ji podepisuje
- přijímá, kupuje a třídí darem nebo koupí získané pomůcky a předměty
- zastupuje předsedu za jeho nepřítomnosti
- předkládá účetnictví Městské radě ke kontrole

⁷⁷ Antonín Jandl byl odborným učitelem na měšťanské chlapecké škole u sv. Jindřicha v Praze. Náleží mu velké zásluhy na rozvoji SVŠ, pracoval jako předseda výstavního výboru, viz publikace Jandl, Antonín: c. d.

⁷⁸ Denník Stálé výstavy školské. Praha 1890, archiv PM JAK, sg. 51 – 36..

- propaguje výstavu v médiích.

II. jednatel:

- svolává výborové schůze
- vede výstavní katalogy
- píše výstavní kroniku
- eviduje výpůjčky a dohlíží nad nimi
- opatřuje seznamy a ceníky místních i zahraničních firem
- zajišťuje dozor členů na výstavě ve dnech, kdy je přístupná.

Zapisovatel:

- píše protokoly o výborových schůzích.

Výstava byla zpřístupněna v zimě vždy v sobotu od dvou do čtyř a v létě od tří do pěti hodin. Podle jednacího řádu měli předseda i jednatel povinnost střídavě každou sobotu „úřadovat“ přímo ve výstavě. Povinnost vykonávat dozor na výstavě se týkala všech členů výboru. Členové, kteří se instalačním pracím a dozorům ve výstavě vyhýbali, byli z výboru vylučováni. Jednací řád zaváděl vedle povinností rovněž práva pro členy výboru. Jedním z těchto práv byla možnost půjčovat si po dohodě s jednatelem knihy.

Výbor se usnesl, že vedle výstavní činnosti bude působit na učitelstvo také osvětově. V dívčí škole u sv. Vojtěcha se měly konat informační přednášky pro pražské učitelstvo. Organizaci přednáškové činnosti zajišťovali pánové Bělohlávek a Kesl.

SVŠ si mezi učitelskou veřejností vybudovala stabilní pozici. Běžné instalační práce na výstavě se řídily každoročním harmonogramem, vedle tradiční prezentace učebních pomůcek byla výstava rozšířena o vybudování koutku k uctění památky zesnulého ředitele **Josefa Kliky**.

Na konci roku 1910 doznalo vedení SVŠ výrazné změny. Po takřka šestnáctiletém působení ve SVŠ odstoupil ze své funkce její dosavadní ředitel **Antonín Jandl**. Za neocenitelný přínos pro SVŠ mu bylo členy výboru vysloveno uznání a na uvolněné místo předsedy byl zvolen **odborný učitel Škorpil**.

Činnost výstavního výboru SVŠ nebyla omezena jen na české země, ale její působnost s úspěchem expandovala i za hranice rakousko-uherské monarchie, např. v roce 1911 vystavovala SVŠ výkresy a předměty vztahující se ke kreslení na IV. sjezdu pro uměleckou výchovu v Drážďanech. Bližší informace o zmíněné drážďanské výstavce se bohužel

nepodařilo nalézt, ale zřejmě slavila úspěch a došlo i k navázání přátelských kontaktů s delegáty drážďanského sjezdu. Tuto domněnku podepírá fakt, že o rok později, tj. v roce 1912, podal výbor SVŠ žádost Městské radě, aby pozvala delegáty drážďanského kongresu do Prahy. Městská rada žádosti vyhověla, návštěva delegátů se uskutečnila v listopadu roku 1912. Nepochybně i toto setkání přineslo další impuls ke spolupráci a k další prezentaci SVŠ, neboť ještě v témže roce 1912 evidujeme návštěvu **předsedy Borůvky** v Drážďanech za účelem uspořádání výstavy. Spolu s ním odcestovali do Drážďan dva členové výstavního výboru pověřeni instalací výstavy. Nutno dodat, že bez subvencí Městské rady, státních a jiných příspěvků by bylo možno výstavu jen velmi obtížně realizovat.⁷⁹

Bipolární spolupráce mezi Prahou a Drážďany pokračovala zdárně v roce 1913, kdy proběhla v Praze výstavka drážďanských výkresů. Drážďanský sjezd pro uměleckou výchovu byl zřejmě svým obsahem velmi inspirativní vzhledem k faktu, že se k němu výbor SVŠ vrátil v roce 1913 uspořádáním přednášky **Ladislava Švarce**⁸⁰ o význačných směrech dekorativního kreslení. Přednáška byla pravděpodobně určena pražským učitelům a konala se v přednáškovém sále ve Vladislavově ulici.

Existence a hlavně činnost SVŠ byla závislá na každoročních subvencích hlavního města Prahy. Tato podpora byla pro působení SVŠ životně důležitá, přesto nebylo výjimkou, že žádost výboru SVŠ o dotaci byla zamítnuta.

Od vzniku **Společnosti českého muzea pedagogického** (SČMP) v roce 1906⁸¹, která se ustavila za účelem vybudování Pedagogického muzea Komenského (PMK), jehož součástí měly být i sbírky SVŠ, řešil výbor SVŠ otázky s tím spojené. Ukázalo se, že ačkoliv si SVŠ uvědomovala význam tak vrcholného ústavu pro český národ, přece jen se nedokázala smířit se skutečností, že by její činnost měla splynout s PMK.

⁷⁹ Denník Stálé výstavy školské. Praha 1890, archiv PM JAK, sg. 51 – 36.

⁸⁰ Ladislav Švarc (1883 – 1974) – učitel na obecných školách, průkopník volného kreslení u nás, propagátor výchovy výtvarným uměním. Patřil k učitelům, kteří spojili svůj život působením v pokusné škole uměleckého typu v Domě dětství v Horním Krnsku u Mladé Boleslavi (1919 – 1924), jehož ředitelem se stal Ferdinand Krch. Jednalo se o reformní výchovný ústav pro legionářské sirotky, který se stal opravdovým domem dětství s rodinnými vztahy. Důraz byl kladen na výchovu v přírodě, výchovu hrou a na jednotu mravní, citové, estetické a tělesné výchovy. V říjnu 1964 byla v PM JAK zahájena Švarcova výstava s názvem **Výtvarné vedení dítěte**, která prezentovala soubor výtvarných prací žáků z Horního Krnska. Výstava byla součástí tehdejší velké mezinárodní výstavy dětského výtvarného projevu **Dítě a svět**, instalované ve výstavních prostorách v domě U Hybernů.

⁸¹ Podrobněji v kapitole 2.5.

2.5 Založení Společnosti českého muzea pedagogického

Stále častěji se mezi učitelstvem začínal objevovat názor zdůrazňující přesvědčení, že český národ si zaslouží existenci velkého pedagogického muzea. Podle dobového názoru s převládajícími prvky vlasteneckého cítění mělo být pedagogické muzeum ukazatelem nejen školské kultury, ale především kultury národní.⁸²

Fakt, že myšlenka založení pedagogického muzea byla mezi učiteli neustále živá, dokládá tzv. Kulturní program českého učitelstva ze dne 7. srpna 1903, který se vztahuje k 11. valnému sjezdu českých učitelů a přátel školy v Praze, kde se upozorňuje na nutnost zřízení ústředního pedagogického muzea v našem hlavním městě.⁸³ Zmínka o pedagogickém muzeu padla i na sjezdu slovanského učitelstva a přátel školství v roce 1908.

Jeho zřízení si vytkla za cíl v květnu roku 1906 nově ustanovená **Společnost českého muzea pedagogického (SČMP)**. Vůdčími osobnostmi, které stanuly v čele SČMP, se stali přední pedagogové, **dr. František Drtina** (první předseda SČMP od roku 1906 do 25. března 1914), **dr. František Čáda**⁸⁴, **František Bílý** (předsedou SČMP od roku 1914), **Jiří Václav Klíma** (první jednatel a organizátor SČMP), **Adolf Frumar**, **Josef Kožíšek**.⁸⁵ Nová SČMP vznikla z popudu Ústředního spolku českých profesorů. Působnost společnosti byla ve Stanovách SČMP vymezena na oblast Čech, Moravy, Slezska a Dolních Rakous, popřípadě se mohla rozšířit všude tam, kde se vyučovalo českým jazykem. Úkolem SČMP bylo zřídit velké pedagogické muzeum, které by podávalo podrobný obraz českého školství jak obecného a středního, tak vysokého a rovněž dokumentovalo obraz českého učitelstva v minulosti i přítomnosti.

Podle prvotních návrhů mělo České pedagogické muzeum⁸⁶ (dále ČPM) obsahovat tři oddělení:⁸⁷

I. retrospektivní se zvláštním oddělením památek po slavných českých pedagozích (Slavín)

⁸² Podobná pedagogická muzea vznikala např. ve Francii (Musée pédagogique), Německu (Centrální bibliotéka pedagogická v Lipsku), Švýcarsku (Pestalozzianum v Curychu), Belgii (Musée scolaire national), v USA ad.

⁸³ Podrobnější informace obsahuje publikace Jedenáctý valný sjezd českého učitelstva a přátel školství. Praha 1904.

⁸⁴ František Čáda (1855 – 1918) – původně středoškolský profesor, v roce 1896 habilitoval na UK z filozofie, v roce 1905 jmenován mimořádným a roce 1912 řádným profesorem filozofie a pedagogiky. Je průkopníkem speciální a experimentální pedagogiky, pedopsychologie a pedologie. Inicioval zřízení Pedologického ústavu v Praze.

⁸⁵ O zakládajících členech SČMP blíže v 7. kapitole.

⁸⁶ Archivní prameny k dějinám PM JAK přinášejí různá pojmenování stejné skutečnosti a způsobují často terminologický chaos. České muzeum pedagogické je pouze jednou z dalších variant pojmenování Pedagogického muzea Komenského.

⁸⁷ Upozornění c. k. Zemské školní rady pro království České adresované ředitelům českých škol na nově zakládané muzeum, archiv PM JAK, sg. 51 - 31.

II. oddělení nových učebních pomůcek se SVŠ

III. pedagogickou knihovnu s oddělením výročních zpráv a oddělením učebnic.

Prostředkem k tomu, aby muzeum dostalo svých představ, mělo být:⁸⁸

- a) sbírání jakýchkoliv památek a pomůcek tělesné i duševní výchovy a výuky v českém národě a památek české učitelské práce
- b) zřízení a spravování ČPM v Praze, pedagogické knihovny a stálé výstavy školních učebních pomůcek
- c) pořádání výstav z oboru školství
- d) účast na podobných výstavách pořádaných jinými spolky
- e) navazování styků s institucemi, jež mají podobný účel jako SČMP
- f) poskytování odborných rad při zřizování školních muzeí, sbírek, knihoven, budov a zahrad
- g) zřízení pedagogické informační kanceláře
- h) podporování vědeckého výzkumu v oblasti české pedagogiky, zejména dějin českého školství
- i) pořádání odborných přednášek a sjezdů přátel školství
- j) vydávání spisů, časopisů a učebních pomůcek z oboru českého školství a pedagogiky.

SČMP byla řízena valnou hromadou jako nejvyšším správním orgánem a výborem SČMP. Výbor ze svých členů volil předsednictvo, tzn. dva jednatele, pokladníka, dozorce sbírek a dozorce knihovny.

Koncepce rozsahu působnosti muzea předpokládala, že bude vystavěno na poměrně širokých základech. Předpokládalo se, že muzeum splyne s dosavadní SVŠ a ta se stane součástí ČPM. Muzeum kromě sbírkotvorné a výstavní činnosti mělo mít systematicky uspořádanou knihovnu a mělo být také vědeckým ústavem určeným ke studiu pedagogiky a dokumentaci rozvoje všech druhů škol. Mělo vykonávat i metodickou činnost v podobě poskytování rad a informací při zakládání školských muzeí.

Úkoly, jež si Společnost pro chod a působení ČPM vytyčila, znamenaly usilovnou a dlouhodobou práci na řadu let.

⁸⁸ Stanovy Společnosti českého musea paedagogického v Praze, s. 1 – 2. Byly schváleny výnosem c.k. Ministerstva vnitra ze dne 18. dubna 1906 čís. 13 713, sděleným výnosem c. k. Místodržitelství království českého ze dne 24. dubna 1906, č. 99 132.

Vzhledem k předpokládanému širokému rozsahu působnosti ČPM se výbor SČMP obrátil o pomoc na c. k. Zemskou školní radu, aby svým jménem kontaktovala ředitele škol. Ti byli žádáni, aby zasílali místopředsedovi SČMP panu **Františku Bílému**, řediteli c. k. reálky na Žižkově, seznamy všech knih a pomůcek, které se nalézaly ve sbírkách uvedených škol. Další žádost SČMP se týkala předmětů, jež byly majetkem obce. Na adresu Františka Bílého měly být zaslány všechny tištěné programy škol, pokud byly ještě k dispozici, a počínaje školním rokem 1906 měly být všechny nové programy škol pravidelně dodávány ČPM.

Pevný základ muzejní části ČPM měla poskytnout SVŠ. SČMP zformulovala svou představu vztahu SVŠ k ČPM a zpracovala obsahovou náplň obou institucí. Z předmětů, které doposud soustřeďovala SVŠ, mělo Pedagogické muzeum převzít všechny staré školské památky a dokumenty, MK a Slavín. SVŠ se měla nadále zabývat problematikou současného vyučování na obecné a měšťanské škole.

I když myšlenka založit v Praze centrální pedagogické muzeum se setkala s kladným přijetím odborné veřejnosti, následující léta se ze strany SVŠ vyznačují urputnou snahou o udržení svého autonomního postavení v rámci SČMP s vlastní správou, vykonávanou i nadále voleným výborem pražského učitelstva.⁸⁹ SVŠ se intenzívně bránila slučování se SČMP. Nastalo složité období, kdy si obě instituce vyjasňovaly vzájemný poměr.

V roce 1910 vznesla SČMP vůči SVŠ požadavek, aby v souladu s předchozími dohodami předala SVŠ SČMP Slavín a MK, které byly stále dosud pod správou SVŠ. Na schůzi komise pro Okresní knihovnu učitelskou a SVŠ 28. ledna 1911 byla zmíněná žádost projednána a rozhodnuto o předání Slavína a MK SČMP. O tom, že i nadále chtěla mít SVŠ přehled o správě sbírky MK, svědčí i podmínka SVŠ v darovací listině: „*Museum Komenského se toliko zapůjčí pod tou podmínkou, že se bude rozšiřovati a doplňovati, že se na požádání ihned vrátí v tom stavu, v jakém bude, že nám Paedagogické museum předá každoročně zprávu o své činnosti*“.⁹⁰

Slavín učitelský přešel na základě výše uvedených dohod do sbírek SČMP v roce 1911, ale nikoliv celý. Byly provedeny určité výměnné transakce. SVŠ si z dosavadní sbírky Slavín ponechala Klikův reliéf a na oplátku přidala z výstavy poprsí a Lindnerův interiér bez poprsí a Škodův medailon.

⁸⁹ Jandl, Antonín: c. d., s 19.

⁹⁰ Protokoly o schůzích komise pro okresní knihovnu učitelskou a Stálou výstavu školskou v Praze 1905 – 1920, archiv PM JAK, sg. 51 – 160.

Sbírka Slavín obsahovala mj. historické památky na tzv. starou školu a její učitele, učebnice, rukopisy, obrazy a plány škol, celkem 578 knih, 567 podobizen, plastik, diagramů, výkresů, 1230 archiválií.⁹¹ Správou výstavních předmětů převedených do sbírek SČMP a vedením inventáře byl pověřen Václav Čihák.

MK přešlo do sbírek SČMP v roce 1914. Jeho součástí byly spisy a památeční předměty na zakladatele novodobého školství J. A. Komenského. Sbírkové předměty MK byly záměrně shromažďovány učitelskými spolky od konce osmdesátých let 19. století k třístému výroční narození Komenského.

V roce 1912 se SČMP spojila s pražskou Jednotou Komenského⁹² (dále JK). Společnost převzala hmotné jmění JK, ale především její ideové bohatství a úkoly, za jejichž provádění se zaručila.⁹³

Splynutí JK se SČMP vedlo zákonitě k pozměnění stanov Společnosti a také k podání žádosti o změnu názvu. Výnosem c. k. Ministerstva vnitra ze dne 17. května 1912, č. 17.874 byla povolena změna názvu SČMP na **Pedagogické muzeum Komenského (PMK)**.

V roce 1912 se ve výboru SVŠ rozvinula široká diskuse, zda má dojít ke sloučení PMK se SVŠ, nebo zda má SVŠ stát v opozici vůči PMK. Atmosféra byla značně vypjatá a jednatel SVŠ vybízel členy výboru, aby zanechali osobní nevráživosti a přistoupili k jednání, dokud si ještě SVŠ může klást jisté podmínky. Stále častěji se ve SVŠ začaly množit obavy, že PMK má mnohem širší základnu než SVŠ a ta mu nebude schopna brzy zcela konkurovat.⁹⁴

Váhavý přístup SVŠ v otázce svého sloučení s PMK vyburcoval Společnost Pedagogického muzea Komenského (SPMK) k akci. Ta vypracovala jakési schéma sloučení obou organizací a s následujícími podmínkami ji v roce 1912 předložila SVŠ:⁹⁵

- 1) SVŠ bude samostatným místním odborem SPMK
- 2) spravující výbor SVŠ bude volen členy místního odboru
- 3) členem odboru může být jen pražský učitel či učitelka
- 4) odboru SVŠ zůstanou ponechány všechny dosavadní i v budoucnu získané subvence a příjmy, bude jimi disponovat samostatně
- 5) odbor SVŠ bude rozhodovat o výstavních předmětech

⁹¹ Patočka, Josef: Pedagogické muzeum Komenského v Praze. Zvláštní otisk z „Národa“, roč. 3, 1919, č. 12 a 13, s. 5.

⁹² Čestným členem pražské Jednoty Komenského byl Otakar Kádner.

⁹³ Patočka, Josef: c. d., s. 5.

⁹⁴ Protokoly o schůzích komise pro okresní knihovnu učitelskou a Stálou výstavu školskou v Praze 1905 – 1920, archiv PM JAK, sg. 51 – 160.

⁹⁵ Protokoly o schůzích komise pro okresní knihovnu učitelskou a Stálou výstavu školskou v Praze 1905 – 1920, zápis ze schůze konané dne 7.7.1912, archiv PM JAK, sg. 51 - 160.

- 6) předměty mající historickou cenu budou propůjčeny PMK a současně PMK předá SVŠ k vystavení moderní pomůcky, jimiž disponuje
- 7) odbor SVŠ musí mít svého zástupce ve SPMK.

Zástupci SVŠ přistoupili na vyjednávání se SPMK a během dalších čtyř let proběhla četná jednání o vzájemném sloučení. Zástupci SVŠ a SPMK hledali společnou řeč, ale jednání se komplikovala, neboť výbor SVŠ si kladl neustále nové podmínky, za kterých mělo ke sloučení obou subjektů dojít. SVŠ trvala na tom, že sbírky SVŠ mají být vystaveny společně se sbírkami PMK v jedné budově a poté volně zpřístupněny veřejnosti. Sbírkami měly být i nadále spravovány výborem SVŠ voleným pražskou Okresní učitelskou konferencí. Společné záležitosti mělo řídit kuratorium, do kterého polovinu členů vyšle SPMK a polovina bude delegována výborem SVŠ. Předseda měl být volen z pléna, střídavě ze členů SPMK a SVŠ.⁹⁶

PMK nakonec s uvedenými podmínkami SVŠ vyslovalo souhlas na společné schůzi delegátů obou institucí dne 1. července 1915. Zároveň byl k dohodě přičleněn dodatek, že SVŠ má právo volně disponovat dotacemi získanými v budoucnosti.

I přes neustálé a vyčerpávající hledání společné řeči mezi SVŠ a SPMK, přes převzetí Slavína i MKSPMK, vytvoření kuratoria, využívání společných prostor, existují i nadále obě instituce paralelně vedle sebe. Zdálo se, že idea splynutí obou institucí a vytvoření zastřešujícího orgánu, muzea i vědeckého pracoviště je nadosah, leč realita vyjednávání a snad i neochota SVŠ ztratit své dosavadní postavení zatím vítězila.

Zatímco zástupci SPMK a SVŠ vedli dlouhá a komplikovaná jednání, v Evropě vypukla v červenci 1914 1. světová válka. České země jako součást Rakouska-Uherska vstoupily do války proti Rusku, Francii i Velké Británii. Vyhlášená mobilizace v Rakousku se vztahovala také na Čechy. V srpnu 1914 odešel do emigrace Tomáš Garrigue Masaryk, aby zahájil přípravu protihabsburského odboje. Čechům svitla naděje na uskutečnění svých nejmilejších snů o vytvoření samostatného státu.

⁹⁶ Protokoly o schůzích komise pro okresní knihovnu učitelskou a Stálou výstavu školskou v Praze 1905 – 1920, zápis ze schůze konané dne 25.5.1914, archiv PM JAK, sg. 51 - 160. Zástupci SVŠ v kuratoriu, které mělo řídit společné záležitosti SVŠ a PMK, byli: L. Borůvka, K. Kessler, A. Plamínková, C. Stěhulová, H. Čákrťová.

2.6 Otevření Pedagogického muzea Komenského v Praze

V roce 1916 se Evropa už druhým rokem potýkala s válečným běsněním. Čeští vojáci začlenění do rakouských vojsk se jen neradi zapojovali do nesmyslných bojů. V Paříži se podařilo Tomáši Garrigue Masarykovi, Edvardu Benešovi a Milanu Rastislavu Štefánikovi zřídit centrum protirakouského odboje a vybudovat Českou (Československou) národní radu jako jeho hlavní orgán.

Tuhý vojensko-úřednický rakouský režim poznamenal každodenní život v českých zemích. V průběhu let 1915 a 1916 tlak zesílil také v oblasti školství a kultury. Byly revidovány učebnice, z veřejných knihoven vyřazovány „závadné spisy“, tisk podléhal důkladné cenzuře. Té podléhala i skladba uměleckých a divadelních představení. Zakazovány byly akce, které připomínaly českou státnost, např. v roce 1915 byly zakázány dlouho připravované oslavy 500. výročí upálení Jana Husa. Zdá se tudíž téměř vyloučené, že by uprostřed války mohlo dojít ke kulturní události, která byla spojena s dalším symbolem české státnosti, Janem Amosem Komenským. Ale stalo se.⁹⁷

V neděli 3. prosince 1916 v 10 hodin bylo v Praze slavnostně otevřeno **PMK a SVŠ sídlící ve společné budově**. Během roku 1916 probíhaly instalační práce v budově na Hradčanech čp. 111, aby mohlo být muzeum zpřístupněno. Slavnostního otevření muzea se zúčastnila celá řada významných osobností. Na úvod promluvil a hosty přivítal vládní rada, c. k. zemský školní inspektor a předseda PMK **František Bílý**. Za Městskou radu promluvil císařský rada **Josef Schrötter** jako náměstek starosty hlavního města Prahy. C. k. okresní školní inspektor **prof. František Švadlenka** se ve svém referátu soustředil na zdůvodnění a vyzvednutí významu PMK a SVŠ pro české školství. Ke slavnostní atmosféře při otevření PMK a SVŠ přispěli svým hudebním vystoupením pražští učitelé. K zahájení činnosti muzea v nových prostorách byly přizvány pedagogické sbory všech pražských škol i předměstské okresní školní rady, učitelské spolky, firmy i jednotlivci, kteří byli s výstavními exponáty nějakým způsobem spjati.⁹⁸

⁹⁷ Nepodařilo se bohužel dopátrat, jaké okolnosti způsobily, že PMK bylo zpřístupněno uprostřed válečné vřavy. České území sice nebylo epicentrem válečného dění, ale vzhledem ke snaze Rakouska potlačit vše, co zavánělo vlastenectvím, jeví se událost otevření PMK poněkud zvláštní.

⁹⁸ Protokoly o schůzích komise pro okresní knihovnu učitelskou a Stálou výstavu školskou v Praze 1905 – 1920, archiv PM JAK, sg. 51 – 160.

Výstava (lépe expozice, ale ponechána původní terminologie)⁹⁹ byla otevřena pravidelně ve středu a v sobotu od tří do pěti hodin, výjimečně ji bylo možno navštívit na svátek sv. Jana a na Svatodušní pondělí od tří do pěti hodin.

Jak se zdá, PMK přestálo v této podobě celé období 1. světové války. Ta samozřejmě zasáhla do běžné práce v muzeu a ochromila jeho sbírkotvornou i výstavní činnost, ale díky obětavosti a odhodlanosti svých příznivců přežila i krušná válečná léta.

2.7 Příjmy Pedagogického muzea Komenského

Otázka financování činnosti PMK patřila k těm nejpálčivějším. Je evidentní, že si na své působení mohlo PMK jen těžko samo vydělat vlastními příjmy ze vstupného. Ty byly z hlediska financování muzea jako celku zanedbatelné.

Josef Patočka konstatoval v roce 1919, že PMK přežívá ve skromných poměrech s ročními příjmy od 850 do 4500 K. Muzeum udržovala při životě osvědčená spolková svépomoc učitelů škol národních, středních a částečně i vysokých, přičemž nejvíce učitelů se etablovalo ze škol středních. Finance plynuly jak ze spolkových příspěvků (více než 250 přispívajících členů, 4 zakládající, a to mimo 3 učitelské svazy města Prahy), tak především z darů, pomocí nichž se budovala knihovna i muzejní sbírky. Podporovateli PMK byly také české obce a místní školní rady i okresní výbor královéhradecký. Hlavní subvence obstarávalo hlavní město Praha, které propůjčovalo výstavní prostory, a Královské Vinohrady, které poskytovaly PMK skladovací prostory ve vile Saracénka v Riegrových sadech k deponování duplikátů muzejních sbírek a věcí, na něž nezbyvalo místo.

O příspěvek byly v minulosti žádány i zemské výbory, ale marně, pouze Moravský zemský výbor poskytl PMK v roce 1909 částku ve výši 200 K. Prospěšnou činnost PMK a oprávněnost finanční podpory pro jeho další působení uznalo nakonec MKaV a udělilo PMK od roku 1909 dotaci 1000 K, v období let 1912- 1914 byla dotace zásluhou poslance dr. Drtiny zvýšena na 2000 K. Na rok 1915 byla přislíbena dotace ve výši 2500 K, ale nebyla vyplacena. Od té doby, jak smutně podotkl Josef Patočka, bylo muzeum bez stálých příjmů a bez podpory státu i zemí.¹⁰⁰

⁹⁹ Výstava a expozice jsou muzejní prezentační formy, kterými je představena činnost muzea. Výstava je krátkodobá prezentace muzejních exponátů, zpracovává zvolené téma na základě sbírkových předmětů z vlastních fondů nebo exponáty mohou být zapůjčeny z jiné instituce. Na rozdíl od výstavy je expozice dlouhodobá prezentace (2 a více let), striktně vychází ze zaměření muzea.

¹⁰⁰ Patočka, Josef: c. d., s. 6 - 7.

2.8 Deponování sbírek SVŠ a Pedagogického muzea Komenského

Po roce 1909 se PMK přestěhovalo do vily Saracinka na Vinohradech. Obě instituce (PMK i SVŠ) současně využívaly k deponování svých sbírek prostory v druhém patře bývalé vyšehradské radnice ve Vratislavově ulici čp. 31/VI. Několikrát jsme se již přesvědčili, že získávání vhodných výstavních nebo úložných prostor bylo v dosavadní historii SVŠ či PMK poněkud tvrdým oříškem. Ani v tomto případě nepřálo SVŠ a PMK štěstí. Městská rada se na svém jednání dne 11. června 1913 usnesla, že PMK musí vystěhovat prostory, které dosud užívalo, neboť od školního roku 1913/1914 zde měla být umístěna nová státní reálka. Jako náhradu za ztracené deponitáře poskytla Městská rada PMK místnosti v druhém patře budovy městského sirotčince arcivévodkyně Gisely na Hradčanech. Náklady spojené se stěhováním převzal Hospodářský úřad hlavního města Prahy.

V roce 1916 se PMK a SVŠ přestěhovaly do budovy na Hradčany čp. 111, ve které byly v témže roce zpřístupněny veřejnosti sbírky PMK a SVŠ.

Shrnutí

Sledovali jsme spletitý vývoj koncipování PMK od počátků vytvoření sbírky MK přes její začlenění do SVŠ až po vznik SČMP, které se po dlouhých desetiletích podařilo to, o co houževnatě usilovali učitelé sdružení v nejrůznějších spolcích – otevření Pedagogického muzea Komenského v Praze v roce 1916. Přestože už v počátcích snah o vybudování centrálního pedagogického muzea existovala představa o komplexním víceúčelovém ústavu, který pojme a zastřeší všechny odborné pedagogické instituce, koexistovala po otevření PMK SVŠ i nadále vedle něj jako samostatná instituce prezentující své sbírky ve společné budově na Pohořelci. Jejich vzájemný poměr zůstal nevyjasněný a bylo zcela evidentní, že i nadále sváděly „tichý konkurenční boj“.

3. PEDAGOGICKÉ MUZEUM ZA PRVNÍ REPUBLIKY A ZA OKUPACE

3.1 Pedagogické muzeum Komenského po 1. světové válce

Konec 1. světové války přivítaly české země s nadšením o to větším, že zahájily novou kapitolu svých dějin vyhlášením Československé republiky. Vlna celonárodního opojení vyvolaná skutečností, že český národ dosáhl po dlouhých 300 letech samostatnosti, prostupovala všemi sférami života.

Samostatný Československý stát byl vyhlášen na základě zákona vydaného Národním výborem 28. října 1918. V platnosti nadále zůstaly dosavadní předlitavské zákony. Masarykova koncepce nového státu vycházela z ideje čechoslovakismu, tzn. že Češi a Slováci tvoří jeden národ. Zástupci Slovenska se přijetím Martinské deklarace z 30. října 1918 přihlásili ke společnému státu obou národů. Prezidentem byl zvolen Tomáš Garrigue Masaryk, předsedou vlády Karel Kramář.

Válka paralyzovala všechny oblasti veřejného života. Přesto PMK začalo bezprostředně po válce vykazovat mimořádnou aktivitu, zvýrazněnou i faktem, že během války muselo značně redukovat svou činnost.

V roce 1919 připravilo o Svatodušních svátcích výstavu učebních pomůcek. K zajištění bezproblémového a klidného průběhu výstavy byl jmenován dvanáctičlenný komitét, tvořený šesti zástupci PMK a šesti členy SVŠ. Ideový záměr výstavy měl být podstatně hlubší, vystavením učebních pomůcek mělo být veřejně poukázáno, že je třeba podporovat domácí průmysl, který byl po 1. světové válce značně oslabený, a mělo to být gesto vypovídající, že kvalita domácích výrobků se vyrovná kvalitě zahraničního zboží.

Poválečné období se ve vývoji PMK vyznačuje nadšením a entuziasmem z nově nabyté svobody a ochotou podílet se na společenských úkolech, které s sebou nová doba přinesla. Svědectví o postoji PMK a o obsahu jeho činnosti přinesl Věstník Zemského ústředního spolku jednot učitelských v Čechách: „*Společnost Pedagogické muzeum Komenského v Praze, která po nezapomenutelné velké Jednotě Komenského přejala stanovy, skrovné jmění hmotné, ale bohaté ideové, přihlašuje se hromadně ke kulturně pedagogické práci v osvobozené vlasti, zahajuje ji usilovně letošním rokem ve všech oborech své činnosti a prosí, aby bratrsky*

*připočtena byla ke střediskům české práce pedagogické, která svou knihovnou a svými sbírkami poskytne nejbezpečnější základ. V Praze 14. února 1919.*¹⁰¹

PMK působilo na spolkové bázi, jeho příjmy tvořily pouze členské příspěvky, proto se stejně jako řada podobných organizací potýkalo s finanční tísňí. Jednou z možností, jak vylepšit momentální finanční situaci, byly jako v předválečném období žádosti o dotace. Z tohoto důvodu směřovala každý rok žádost o dotaci k Městské radě hlavního města Prahy. PMK poskytovaly občasné příspěvky na činnost také jiná města, např. v roce 1917 a 1918 poskytl dotaci Okresní výbor v Hradci Králové, v roce 1917 město Vinohrady, 1919 Vysočany. V roce 1920 měla být dotace použita na zhotovení lístkového katalogu.¹⁰²

25. března 1919 proběhla valná hromada, na níž rezignoval na svou funkci dosavadní předseda **František Bílý**, jeho úkoly převzal bývalý člen komitétu Muzea Komenského **profesor Jan Václav Novák**. V nově zvolené spolkové radě zasedli i **Otakar Kádner** a **Josef Patočka**. Na schůzi vystoupil s pracovním programem muzea Josef Patočka, jehož návrh byl přijat. On sám si stěžoval, že se muzeum potýká s nedostatkem financí a také samotné sbírkové fondy muzea jsou velmi skromné. Ve svém článku **Pedagogické museum v Praze** bilancoval dosavadní úspěchy muzea ve třech oblastech.

Ocenil význam knihovny jako největší pedagogické sbírky českého národa, která čítala řadu vzácných exemplářů. Obsahovala 20 000 svazků (mezi nimi 5000 učebnic), 3000 brožur a programů, 1200 archiválií. Kladně hodnotil, že knihovna má svůj lístkový katalog.

V druhé oblasti pojednávající o muzejní činnosti informoval o spolupráci se SVŠ, zvláště při předávání MK a Slavína. Sám byl přesvědčen, že změněné poměry umožní snazší cestu ke splynutí obou institucí.

Třetí oblast jeho hodnocení byla zaměřena na pedagogicko-vzdělávací činnost muzea. Z nejvýznamnějších realizovaných akcí uvedl výstavu moderního kreslení z roku 1909, precizně koncipovaný cyklus přednášek o vysokém školství zorganizovaný společně s JK v roce 1912, uctění památky Lindnera, Rousseaua, připomenutí 60. výročí narození Úlehly, cyklus přednášek umělecko-výchovné sekce z dějin umění z roku 1913 či každoroční vědeckou přednášku o Komenském v měsíci jeho narození.

Patočka konstatoval, že současný stav finančních prostředků nepostačuje k plnění muzejních úkolů. Nebýt příznivců a dárců muzea, veškerá činnost by ustala na mrtvém bodě. Muzeum se potýká s existenčními problémy, doslova živoří, nemá dostatečné výstavní ani

¹⁰¹ Věstník ZÚSJU v Čechách, ročník 5, 1918/1919, s. 298.

¹⁰² Protokoly o schůzích komise pro okresní knihovnu učitelkou a Stálou výstavu školskou v Praze 1905 – 1920, zápis ze schůze konané dne 5.5.1919, archiv PM JAK sg. 51 - 160.

depozitní prostory, chybí katalogizační systém, podle kterého by se předměty uchovávaly. Muzeum má také citelný nedostatek výstavního nábytku. Ve výstavě chybí vitríny na prezentaci vzácných knih. Ještě v roce 1919 nebyl instalován Slavín, protože se nenašlo dost prostředků na nákup nábytku a vhodnou úpravu výstavních prostor.¹⁰³

I přes finanční tíseň a současný tristní stav muzejní práce věřil Patočka, že muzeum v dohledné době krizi překoná a znovu rozvine celkovou činnost ve všech svých oblastech. Jako perspektivní se mu jevilo rozdělení PMK do šesti sekcí s odpovědnými správci. Jednalo se o tyto sekce:

- 1) knihovnu, která má být odborně uspořádána a spojena se studovnou a čítárnou pedagogických a vědeckých časopisů
- 2) muzeum, přičemž se předpokládá sloučení se SVŠ
Vnitřně se bude členit na historický oddíl (základem bude MK a Slavín) a moderní oddíl (sekce dítěte věnovaná prvopočátečním výchovným vlivům a pedagogickému výzkumu dítěte)
- 3) výchovatsko-poradenské oddělení, určené pro rodiče a pěstouny v otázkách dalšího vzdělávání, zaměřené na pedagogický výzkum dětí, předpokládala se spolupráce na vědecké bázi s Pedagogickým ústavem hlavního města Prahy
- 4) technickou a hygienickou sekci (školní budovy, jejich vnitřní úprava a zařízení, školní hygiena), oddělení mělo spolupracovat se Společností českého muzea hygienického
- 5) vzdělávací a výchovatskou sekci, která se bude zaměřovat na komeniologii, na reformu národní školy, na oblast hledání možností zjednodušení českého pravopisu a samozřejmě preferována měla být také osvětová činnost
- 6) sekci pro studium českého školství se zaměřením na evidenci a záchranu knižních a archivních pramenů a památek na starší českou školu (muzejní archiv).

Hlavním cílem Patočkova návrhu rozdělení muzea do šesti sekcí byla především propagace muzejní práce, obeznámení veřejnosti s jejím programem, zajištění finančních příjmů, které by zmíněnou koncepci podpořily a nastartovaly.

V návrhu bývalého předsedy muzea a nyní státního tajemníka Ministerstva školství a národní osvěty (dále MŠNO) **Františka Drtiny** na zestátnění muzea shledával Patočka možnost finanční podpory, jež by dosavadní víceméně dobročinné příjmy doplnila

¹⁰³ Patočka, Josef: Pedagogické museum Komenského v Praze, c. d., s. 7.

programovou dotací. V závěru své studie otevřel Patočka opět problém nedostatečných místností s výhledem na přesídlení do uspokojivých prostor. Takovými se mu jevily např. prostory Klementina, určeného k projektu vybudování Národní knihovny.¹⁰⁴

Patočkův návrh rozdělení muzea do 6 sekcí byl 15. dubna 1919 přijat valnou hromadou PMK. Správou každé ze šesti sekcí byl pověřen příslušný správce:

- 1) knihovní sekce pod správou Františka Václava Suka¹⁰⁵
- 2) muzejní sekce v čele s jednatelem SVŠ Karlem Keslem
- 3) vychovatelsko-poradenská sekce pod vedením Josefa Patočky
- 4) sekce školních budov a zdravotnictví v čele s J. Gregorem
- 5) vzdělávací sekce pod vedením Otokara Chlupa
- 6) sekce pro studium českého školství pod vedením Josefa Peška.¹⁰⁶

3.2 Pedagogické muzeum pod správou Pedagogického ústavu Komenského

Celé dvacetiletí první republiky je vyplněno intenzívním úsilím o provedení školské reformy. Za tímto účelem byl už v roce 1919 založen **Pedagogický ústav J. A. Komenského** (PÚK), který měl pomoci budovat školství na vědeckém základě. Přesto nebyl v období první republiky vydán zásadní školský zákon.

Československá školská legislativa vycházela z rakouského školství. Za úspěšný krok československé školské politiky v poválečném období lze označit tzv. Metelkův zákon upravující menšinové školství. Zákon umožnil vzdělávání dětí v jejich mateřském jazyce a podřídil menšinové školství přímo Ministerstvu školství a národní osvěty (MŠaNO). V roce 1922 byla tzv. malým zákonem provedena unifikace obecného školství na celém území republiky. Zákon zaváděl pouze dílčí změny ve školní docházce (všeobecné zavedení osmileté školní docházky), v obsahu vzdělávání, v počtu žáků ve třídách.

Velmi iniciativně se v nové republice projevovalo učitelstvo. Podílelo se na tvorbě reformních školských návrhů, řada z nich byla přednesena na 1. sjezdu československého

¹⁰⁴ Patočka, Josef: Pedagogické museum Komenského v Praze, c. d., s. 8 - 11.

¹⁰⁵ Po zrušení PÚK v roce 1925 vytřídil z bývalé knihovny ústavu dětskou literaturu a literaturu pro mládež, a dal tak pevný základ studijní knihovně literatury pro mládež. Nyní je Sukova knihovna součástí Národní pedagogické knihovny Komenského se sídlem v Mikulandské ulici.

¹⁰⁶ Patočka, Josef: Jak působí Společnost Pedagogického musea Komenského. Věstník ZÚSJUČ, roč. 5, 1918 - 1919, s. 406 - 408.

učitelstva v roce 1920. Opětovně zde byl prezentován požadavek vysokoškolského vzdělání učitelů.

V období první republiky sehrály mimořádnou úlohu tzv. pokusné školy z dvacátých let¹⁰⁷ a tzv. příhodovská reforma. Z historického hlediska nebyl zanedbatelný fakt, že pokusné školy svým programem i realizací vědomě navazovaly na domácí pedagogickou tradici. Byly ale podrobovány rozsáhlé kritice pro svůj malý význam v rámci celkové reformy československého školství a postupně během dvacátých let zanikly.

Nejpozoruhodnější etapou v československém pokusnictví první republiky byla příhodovská reforma, pojmenovaná po Václavu Příhodovi.¹⁰⁸ Jeho reformní návrhy se týkaly reformy celého školského systému.

Stejně jako v případě reformních pokusů z dvacátých let se nepodařilo Příhodovi návrh jednotné školy¹⁰⁹ prosadit a realizovat. Zdá se, že příčinou neúspěchu byl fakt, že doba nebyla dostatečně zralá na reformu školského systému. Na neúspěchu reformy měly svůj podíl i organizační a taktické nedostatky (nespolupráce s učiteli zainteresovanými na reformě).

PÚK zřizovaný státní správou měl své sídlo ve Fuchsově paláci v Letenské ulici. Duchovním otcem myšlenky byl státní tajemník MŠaNO **František Drtina**, podle jehož návrhu měl ústav plnit úkoly spojené se školskou reformou.

Koncepce působnosti PÚK se velmi blížila plánu činností rozvržených v dubnu 1919 v PMK.¹¹⁰ Náplní práce ústavu mělo být kromě soustavné vědecké činnosti také zřízení pedagogické knihovny a muzea. Ředitelem ústavu byl jmenován univerzitní profesor **Otakar Kádner**. Zprvu se zdálo, že ústav spravovaný MŠaNO převezme některé úkoly, které PMK nebylo schopno realizovat, ale samotné personální propletení bylo předzvěstí snahy po uvedení dosavadního muzea do širšího rámce státem podporované činnosti.

¹⁰⁷ Jejich cílem bylo prakticky ověřit zásady světové reformní pedagogiky (umělecká výchova, pracovní výchova, vyučování jako prostředek výchovy, volná škola, tj. bez osnov, rozvrhu hodin, učebnic). U nás pokusy učitelů J. Úlehly, B. Hrejsové, J. Sulíka, F. Mužíka, B. Zemánka, A. Kavky, F. Bakula, J. Bartoně, E. Štorcha, M. Kühnelové, Volná škola práce na Kladně, Dům dětství v Horním Krnsku u Mladé Boleslavi, Pokusná pracovní škola holešovická.

¹⁰⁸ Václav Příhoda (1889 – 1979) – původně středoškolský profesor, orientoval se na oblast experimentální pedagogiky. Pro hlubší poznání experimentálních metod v pedagogice absolvoval krátkodobé stáže (Francie, Holandsko, Itálie, Jugoslávie, Německo) a dva delší pobyty v USA. Své poznatky získané při studijních pobytech v USA tvořivě aplikoval na českou situaci a celým svým dílem přispěl ke snahám o vytvoření české exaktní pedagogické vědy. V roce 1929 předložil svůj návrh jednotné vnitřně diferencované školy.

¹⁰⁹ Příhodův Organizační a učební plán reformních škol (1929) počítal s vytvořením jednotně diferencované školy zahrnující tři stupně. Obecná škola měla tvořit 1. stupeň, 2. stupeň měl vzniknout modifikací měšťanské školy, 3. stupeň měl být vytvořen sjednocením vyšších stupňů škol středních. V rámci jednotné školy doporučoval Příhoda diferencované vzdělávací programy, nejčastěji v podobě paralelních větví a volitelných předmětů.

¹¹⁰ V PÚK pracovali pedagogové a odborníci mj. na komeniologii, např. Jiří Václav Klíma (1874 – 1948) nebo Josef Hendrich (1888 – 1950).

Na mimořádné valné hromadě Společnosti Pedagogického muzea konané dne 23. listopadu 1919 v prostorách muzea byl podán návrh na změnu stanov v tom smyslu, že knihovna a sbírky Pedagogického muzea mají být předány PÚK. Místopředseda muzea se v té souvislosti zmínil, že „*Společnost se vrací vlastně k starým ideálům Jednoty Komenského, založené r. 1905...*“¹¹¹ Schůze se zúčastnil i bývalý předseda muzea František Drtina, který „*poděkoval za adresu, kterou mu Společnost věnovala, když se pro úřední činnost vzdal členství ve spolkové radě. Prohlásil, že chce pamatovati na samostatnou budovu pro Museum Komenského v nové kulturní a universitní čtvrti na Letné.*“

Po této zprávě, která naznačovala, že i do následujícího roku 1920 vstupovalo PMK ještě samostatně, se jeho další činnost vytrácí z dohledu. Jisté je, že převážná část knihovního a muzejního fondu přešla do státem zajištěného ústavu během roku 1920. Pravděpodobně však tento přechod způsobil také převod dalších, pravděpodobně archivních, materiálů do SVŠ sídlící nadále v budově na Pohořelci.

Ani provoz PÚK se neobešel bez výrazných obtíží a teprve výnosem ministerstva z 10. srpna 1922 doznal své definitivní organizace s jasnou koncepční představou. Následujícího roku pak začal pravidelně vycházet Věstník PÚK, v jehož prvním čísle byla veřejnost seznámena s účelem instituce, která vykazovala značnou podobnost s programovými koncepcemi vzniklými ještě na půdě PMK. V článku bylo také zmíněno ocenění zásluh Společnosti Pedagogického muzea Komenského.¹¹²

Otakar Kádner stál v čele PÚK do roku 1922, kdy se vzdal vedení ústavu. Na svůj post rezignoval, protože byl znechucen politickými praktikami a ústupky státu ve školské politice.

Na základě nově přijatých stanov řídilo PÚK dvanáctičlenné kuratorium v čele s předsedou, jímž byl na schůzi kuratoria dne 4. prosince 1922 zvolen **Antonín Uhlíř**.¹¹³ Vedle publikačních a osvětových aktivit byly nejvýznamnějšími odděleními knihovna spravovaná **Janem Mauerem** a muzeum v čele s **Josefem Patočkou**, přičemž v obou odborech se základem stal přínos bývalého PMK.

Pod taktovkou **Josefa Patočky** dostalo muzejní oddělení PÚK stabilní vedení a pevnou organizační strukturu. Patočka vypracoval tzv. **Organizační plán musejní**, který

¹¹¹ Škola měšťanská, roč. 22, 1920, s. 32.

¹¹² Věstník PÚK, roč. 1, 1923, s. 9. „*Pro ústav státem zabezpečený měly značnou cenu knihovna a předměty musejní, které mu Společnost (PMK – poz. autorky) 1919-20 odevzdala, ale větší cenu tento odkaz ideový, o němž dále pracovati připadlo na ústav, když dobrovolné síly Společností na celou jeho tíhu nestačily.*“

¹¹³ Antonín Uhlíř (1882 – 1957) byl v letech 1918 – 1920 poslancem Národního shromáždění, z vědeckého hlediska a hlavně z hlediska přínosu pro PÚK nebyl zřejmě nejšťastnější volbou, protože se zabýval spíše politickými než školskými záležitostmi.

předpokládal, že budoucí československé pedagogické muzeum by mělo mít historicko-pedagogický ráz a podle tohoto vytyčení uvažoval o koncipování muzejních sbírek v následujících oddílech:¹¹⁴

I. Oddíl historických památek:

- a) Muzeum Komenského
- b) Slavín učitelský
- c) Památky české školy
- d) Škola českých dobrovolníků v Rusku

II. Archiv českého školství

III. Organizace československého a zahraničního školství

IV. Učební pomůcky podle druhů škol a učebních předmětů

V. Oddíl systematické praxe

(studium dětství, umělecká výchova, občanská a mravní výchova ad.)

VI. Stavby a školní hygiena

VII. Příruční muzejní knihovna

- a) Popis československého školství
- b) Vlastivěda, místopis
- c) Literatura muzeí, knihoven, společností a pedagogických výstav
- d) Literatura o pomůčkách
- e) Seznamy učebních pomůcek a knihoven
- f) Výstavní duplikáty.

Podle Patočky nespočívala kompetence muzejního oddělení jenom ve sbírkotvorné činnosti, tzn. ve shromažďování materiálu v muzejních sbírkách, ale především v pružném reagování na aktuální potřeby učitelstva, v pořádání občasných, většinou cyklických výstav přizpůsobených potřebám škol a spojených s výklady a přednáškami. Naznačené pojetí bylo značně neobvyklé, na svou dobu velmi moderní. Patočka zdůrazňoval, že pro takto formulované schéma muzea není nejdůležitější, aby byly sbírky kompletní (to je záležitost dalších let a intenzivního vývoje), ale v době hlavní pedagogické reformy malého školského zákona má hlavní poslání muzejního oddělení spočívat ve věcném instruování učitelstva.

Jako nejdůležitější úkoly pro nejbližší období stanovil Patočka systematické doplňování sbírek, na něž nebyly dříve prostředky, a pokračování v inventarizaci a katalogizaci sbírek.

¹¹⁴ Organizační plán musejní zpracovaný dne 10. 12. 1922 Josefem Patočkou, archiv PM JAK, sg. 51 – 1.

Finančně měly být vytyčené muzejní úkoly podpořeny dotací ze státního rozpočtu (v roce 1922 částkou 5000 K, na rok 1923 se počítalo s 15 000 K).

V počátečním období existence PÚK, kdy bylo muzeum vedeno Josefem Patočkou, vykazovalo činnorodou aktivitu, na základě výše zmiňovaného Organizačního plánu připravovalo výstavy, pořádalo přednášky a dokonce ve spolupráci se SVŠ obesílalo zahraniční školské výstavy v Belgii, Francii a Německu materiály ze současného českého školství.

Po Patočkově odchodu zaujali jeho místo v muzeálním oddělení **Jan Čeněk** a **Josef Sulík**. V muzejní sekci došlo k výrazné stagnaci činnosti. Důvodů, proč k ní došlo, bylo jistě několik. Tím nejzásadnějším byl fakt, že ve vedení muzejní sekce chyběla výrazná vůdčí osobnost, jakými byli v minulosti např. Klika, Jakubíčková, Frumar nebo Patočka, pod jejímž vedením by muzeum (či muzejní sekce) i nadále vzkvétalo.

V letech 1924 – 1925 prakticky veškerá muzejní i osvětová činnost utichla, nerealizovaly se žádné výstavní akce. Není proto divu, že se mnozí političtí činitelé začali dívat na muzejní oddělení PÚK jako na zcela zbytečné a prodělečné.

V následujícím období doznalo společenské postavení PÚK výrazných trhlin a na veřejnosti se PÚK projevoval spíše jako výsledek politikaření než vědecké odpovědnosti.¹¹⁵ Tyto tendence vyvrcholily naplno v roce 1925, kdy bylo usneseno vytvořit Jednotu přátel Československého pedagogického ústavu jako poslední možnou záchrannou podporu na zamezení prohlubující se krize ústavu. Leč PÚK svému osudu, který neměl plně ve svých rukou, nemohl již uniknout a výnosem ministerstva ze dne 30. května 1925 byl zrušen. Likvidací muzejního odboru byl pověřen odborový rada **Cyril Merhout**, bývalý ředitel PÚK.¹¹⁶

¹¹⁵ „Dočkali jsme se tedy v národě Komenského toho, že PÚK povede vědecký odborník p. Cyril Merhout, kterému vědecká kvalifikace byla prominuta.“ Citováno z Učitelských novin, roč. 39, 1924, č. 4, s. 58.

¹¹⁶ Pavlásek, Vojtěch: Pedagogické museum J. A. Komenského. Praha: PM JAK 1960, s. 7 - 8.

3.3 Sbírký Pedagogického muzea po zrušení Pedagogického ústavu Komenského

Zrušením PÚK byla ohrožena i existence muzea, protože ztratilo v PÚK svou institucionální základnu. Záslouhou některých osobností však naštěstí nedošlo k likvidaci muzejních sbírek, ale ty, jak uvidíme dále, byly přesunuty do struktur již existujících institucí.

Veškerá slibně se rozvíjející muzejní činnost byla po rozpuštění PÚK redukována do dílčích aktivit (ediční, knihovnická a přednášková činnost). Zůstala zachována pouze knihovna, která se pod názvem **Pedagogická knihovna Komenského** a pod vedením **Jana Mauera** konstitovala v samostatný útvar a pokračovala ve své činnosti. Knihovna byla přestěhována do budovy Univerzitní knihovny v Klementinu. Část sbírek bývalého PÚK bylo v letech 1925 – 1945 uloženo v Pedagogické knihovně Komenského, nejdříve v budově Národní a univerzitní knihovny v Klementinu (1925 – 1938), poté v Karlově ulici (1939 – 1945). Většina muzejních sbírek byla předána do majetku různých institucí, čímž se muzejní fond roztržtil a ve velké míře se většina cenností nenávratně ztratila. Část sbírek se dostala do majetku Francouzské střední školy, část pod správu Univerzitní knihovny, některé byly deponovány v budově bývalého Komenia a v bývalém Ústředním spolku českých profesorů.

O všechny učební pomůcky bývalého PMK projevila eminentní zájem SVŠ, ale podobný požadavek byl vznesen rovněž ze strany konkurujícího Zemského ústředního spolku jednot učitelských v Čechách (ZÚSJUČ), který chtěl sbírky PÚK, resp. bývalého PMK prezentovat na výstavce ve své vyšehradské budově.

Jednatel SVŠ **Karel Kesi** v dané záležitosti navštívil jednání ZÚSJUČ a upozornil na nevhodnost převodu sbírek pod správu ZÚSJUČ. Zároveň připomenul, že právě sbírkové fondy Slavín a MK předal výbor svého času PMK. V darovací listině figurovala podmínka, že sbírky budou odevzdány budoucímu pedagogickému muzeu zřizovanému zemí nebo státem. Jelikož se PÚK likviduje, je nanejvýš logické a pochopitelné, aby se jeho sbírky vrátily zpět pod správu SVŠ. Kesi dále zvažoval možnost dalšího vyjednávání a nabídnutí těchto nově nabytých sbírek ZÚSJUČ. SVŠ naopak projevila eminentní zájem o učební pomůcky, žákovské práce a výstavní nábytek. V první fázi přerozdělování sbírek z likvidovaného PÚK připadly SVŠ 2 velké vitríny, 3 skříňové vitríny, 5 podstavců pro sochy a 6 sádrových konzol.¹¹⁷

¹¹⁷ Protokoly o schůzích komise pro okresní knihovnu učitelskou a Stálou výstavu školskou v Praze 1920 – 1929, zápis ze schůzí dne 23.6.1925 a 18.9.1925, archiv PM JAK, sg. 51- 162.

Vlastní rozdělování sbírek zrušeného PÚK bylo mnohem složitějším procesem, než se původně zdálo. Sbírkové fondy byly rozděleny mezi výše zmíněné subjekty (SVŠ, ZÚSJUČ, Spolek českých profesorů, Univerzitní knihovnu, Francouzskou střední školu). S rozdělením sbírkových fondů se neztotožnila SVŠ, ze zápisu z jejího jednání ze dne 21. prosince 1925 se dovídáme, že „rozdělení bylo zcela nahodilé, nesprávné a jednatel (Karel Kesl – pozn. autorky) marně hospodářskému řediteli ústavu Cyrilu Merhoutovi dokazoval, že sbírky patří v první řadě SVŠ.“¹¹⁸

Největší počet sbírkových předmětů a pomůcek získal po zrušení PÚK ZÚSJUČ, do jeho správy se dostaly také žákovské práce. Pomůcky a sbírkové předměty týkající se středních škol byly odevzdány Spolku českých profesorů, knižní fondy převzala jednak Univerzitní knihovna, a jednak Knihovna PÚK, která se nelikvidovala, ale zůstala zachována.

SVŠ se ale přesto úplně nevzdala naděje a i nadále její jednatel Karel Kesl vyjednával s jednatelem ZÚSJUČ o možnosti odevzdání pomůcek a dalších věcí SVŠ.

Z předaných exponátů uspořádal bývalý úředník Slepíčka malou výstavku v zasedací síni ZÚSJUČ. Rozhodnutí prezentovat zmíněné předměty padlo asi náhle, bez větší připravenosti. K vidění bylo mnoho rozmanitého, zapisovatel výboru SVŠ si dokonce postesk, že „mnoho cenných věcí složeno je tam na zemi a snad, až vystěhuje se Československá obec učitelská z Učitelského domu, budou tam věci vyloženy“.¹¹⁹ Pokud by se skutečně místnosti po Československé obci učitelské uvolnily, mohl by jich ZÚSJUČ využít k uložení Slavína, jemuž se v současné době nedostává vhodných podmínek. Sbírkový fond Slavín by si rozhodně už zasloužil řádné zakotvení, připomeňme jenom jeho anabázi SVŠ – PMK – PÚK – ZÚSJUČ.

Ani Slavín nezůstal celistvý, a ani jemu se nevyhnulo tříštění a dělení. SVŠ obdržela ze Slavína sádrová poprsí některých pedagogů. V jejích sbírkách se ocitly pomůcky ze Šmahovy pozůstalosti. SVŠ se zavázala, že všechny sbírkové fondy a předměty předá v případě znovuzaložení pedagogického muzeu, nebo v případě likvidování výstavy MŠaNO.

Volání po znovuzřízení Pedagogického muzea bylo permanentně opakováno, nicméně chyběla kompetentní osoba, ochotná ujmout se nelehkého úkolu, a v neposlední řadě náklonnost státní správy, jež by projektu pomohla na svět. Teprve v padesátých letech

¹¹⁸ Protokoly o schůzích komise pro okresní knihovnu učitelskou a Stálou výstavu školskou v Praze 1920 – 1929, zápis ze schůzí dne 21.12.1925, archiv PM JAK, sg. 51- 162. Ze zápisu dále citujeme: „Ale pan C. Merhout, odborný rada, je osobnost politická, a proto odpověděl, že ZÚSJUČ má více členstva než SVŠ a dle počtu členů rozděloval.“

¹¹⁹ Protokoly o schůzích komise pro okresní knihovnu učitelskou a Stálou výstavu školskou v Praze 1920 – 1929, zápis ze schůzí dne 21.12.1925, archiv PM JAK, sg. 51- 162.

vypracoval **Jiří Štraus** za svého působení ve Výzkumném ústavu pedagogickém v Praze (VÚP) návrh **Organizačního, námětového a ideového plánu** na vybudování nového pedagogického muzea. Znovuoživena byla pak tradice muzea rozhodnutím vlády až v roce 1956 pod vedením **Ladislava Koubka**.¹²⁰

3.4 SVŠ – nositelka tradice bývalého Pedagogického muzea Komenského

3.4.1 Sbírkotvorná a výstavní činnost SVŠ ve 20. letech

Ve dvacátých letech 20. století sídlila SVŠ v budově na Pohořelci, v níž využívala výstavní prostory společně s PMK. Po převodu muzejního a knihovního fondu PMK pod PÚK v roce 1920 připadla část jeho archivního materiálu SVŠ.

O budovu na Pohořelci se počátkem dvacátých let začalo eminentně zajímat Ministerstvo obrany a hrozilo, že SVŠ bude muset své stávající výstavní i depozitní kapacity opustit. Jenom díky intervenci jednatele Kesla nedošlo k nejhoršímu a výstavní prostory SVŠ ponechány.

Sbírky SVŠ se ve dvacátých letech 20. století progresivně rozrůstaly, akvizice probíhala především na základě darů jak jednotlivců, tak firem, naopak velmi sporadicky nákupy. Početní stav sbírek byl navýšen o knihy, učebnice, obrazy atd. Do sbírek SVŠ byly získávány také výkresy a výrobky zahraniční provenience, např. v roce 1924 získala SVŠ sbírku výkresů japonských škol s esperantským doprovodem.

Výstavní činnost SVŠ nedoznala oproti předcházejícímu období zásadních změn. Vedle stálé expozice učebních pomůcek probíhaly krátkodobé výstavky především žákovských prací, ručních výrobků, které byly instalovány pražskými a mimopražskými učiteli. Poměrně často prezentovaly ve SVŠ své výtvary a výrobky speciální školy, např. v roce 1925 zde proběhla výstava knih, učebních pomůcek a prací žáků z Ústavu slepců na Hradčanech. Výbor SVŠ umožňoval prezentaci domácím i zahraničním vystavovatelům, např. v roce 1923 vystavoval ve SVŠ své produkty Spolek uměleckého průmyslu v Bratislavě, v roce 1927 se konala výstavka francouzských učebních pomůcek, výstava amerických brožur, výkresů z anglických a japonských škol a fotografií ručních prací ze slovenských škol.

¹²⁰ Štraus, Jiří: K dění v době celonárodních manifestačních oslav 300. výročí narození J. A. Komenského. In: Tradice J. A. Komenského mezi českým a slovenským učitelstvem v 19. a 20. století. Přerov: OVM JAK 1979, s. 83 – 86.

Výstavní prostory SVŠ se staly vyhledávaným místem návštěv domácích i zahraničních učitelů. V roce 1923 navštívili SVŠ učitelé z Dánska (Kodaň) a přivítání byli i slovenští učitelé. O rok později zavítali na prohlídku do SVŠ učitelé z Podkarpatské Rusi.

SVŠ připravovala také občasně výstavky žákovských prací pro prezentaci v zahraničí, v roce 1923 obeslala za pomoci našeho vyslanectví výstavku v Kodani. Představeny byly i fotografie z rukodělného vyučování, různé výukové pomůcky, žákovské práce atd.

Prezentace českého školství v Kodani se setkala se značným zájmem, který předčil očekávání výstavního výboru SVŠ. O české výstavce referovaly velmi uznale dánské noviny a časopisy. Na žádost dánských pořadatelů byly některé práce darovány sbírkám tamějšího muzea. Zbylá část kodaňské výstavy putovala o rok později (1924) do Stockholmu, odtud dále do Osla a Elverumu. V roce 1925 se výstavka českého školství přesunula do Aarhusu. Velký zájem o ni projevíli také v Lotyšsku, Litvě a Estonsku, kam byla zaslána v roce 1927.

V roce 1928 se konala v Bruselu výstava s názvem **Dítě**. SVŠ na ní měla své zastoupení, výstavu obeslala obrazy, diagramy, plakáty, ukázkami prací z mateřských škol a Ústavu hluchoněmých. Výlohy spojené s dopravou a instalací uhradilo MŠaNO. Bruselská prezentace SVŠ byla hodnocena jako velmi úspěšná.

V témže roce tlumočilo MŠaNO SVŠ žádosti o uspořádání podobných výstavek pro Londýn, Stockholm a Tokio. V roce 1929 poslalo Ministerstvo školství SVŠ žádost o obeslání výstavy v Ženevě.

Výstavní výbor SVŠ usiloval nejen o rozšiřování svých sbírek, jejich prezentaci, ale snažil se sledovat evropský vývojový trend v oblasti školských muzeí a výstav. Z tohoto důvodu podnikl v roce 1925 jednatel Kesl rozsáhlou studijní cestu zaměřenou na seznámení a prohlídku školských muzeí v Norimberku, Mnichově, Stuttgartu, Paříži, Bernu, Curychu a ve Vídni.

Rozsah aktivit realizovaných SVŠ byl značně široký, jednou z četných činností, kterou SVŠ vykonávala, byla osvětová činnost a pomoc učitelům i v oblasti praktického pedagogického působení. Pro učitele pořádala kurzy kreslení (1926, 1927), které byly velmi populární a přihlašovalo se na ně velké množství učitelů nejen z Prahy, ale i z celých Čech. Pro pražské učitele byl o rok později určen kurz experimentální fyziky a chemie vedený **Janem Pastejříkem**.

3.4.2 Sbírkotvorná a výstavní činnost SVŠ ve 30. letech

Ve třicátých letech 20. století měla SVŠ i nadále své sídlo v druhém patře budovy bývalého sirotčince na Pohořelci čp. 111. V roce 1929 dosáhla SVŠ čtyřiceti let své existence. Její správu vedl čtyřiaadvacetičlenný výbor pražských učitelů, volených okresní konferencí. Ve výboru měla vždy paritní zastoupení obě pohlaví, zasedalo v něm vždy 12 učitelů a 12 učitelek. Předsedou výstavy byl v tomto období **Josef Schrötter**, ústřední ředitel živnostenských škol v Praze, jednatelem už od roku 1899 (v roce 1930 zastával tuto funkci už 31 let!) bývalý ředitel **Karel Kesl**.

SVŠ disponovala 4 velkými výstavními sály a 6 menšími místnostmi o celkové rozloze téměř 500 m². Mimo tyto prostory využívala SVŠ ještě jednu třídu v Masarykově škole v Praze 7, kde vystavovala modely různého školního nábytku, a jednu místnost ve škole v Štupartské ulici, již využívala jako depozitář. I přes tyto detašované prostory se výstava neustále zápolila s nedostatkem místa, výbor SVŠ neúnavně usiloval o propůjčení rozsáhlejších prostor na strategicky vhodnějších místech poblíž centra města. Z protokolárních zápisů schůzí je patrné, že by rozhodně nepohrdl prostorami v některé školní budově či městské knihovně.¹²¹

SVŠ zaměřovala svou činnost na prezentaci učebních pomůcek a různých knih pro školy obecné, měšťanské, živnostenské i mateřské. Umožňovala i vystavování prací žáků těchto škol i škol středních a učitelských ústavů. Kromě zmíněných aktivit pořádala také ve dvou menších místnostech občasné výstavy. Jednalo se o práce žakovské, učitelské, o fotografie školních budov i ukázky zahraničních učebních pomůcek.

Politika SVŠ byla založena na myšlence úzké spolupráce se současnou školskou politikou. Vycházela vstříc učitelům, často reformně zaměřeným, a umožňovala jim vystavení produktů jejich vlastní činnosti i těch, jejichž autory byli jejich žáci. Muzejní školské výstavnictví tak přispívalo k reflektování situace ve školství.

V roce 1930 se SVŠ spolu se Školou vysokých studií pedagogických (ŠVSP) a Svazem československého díla podílela na uspořádání **výstavy dětských kreseb podle metody prof. Antonína Růžičky**. Na výstavce, zpřístupněné 13. dubna 1930 v paláci Fénix na Václavském náměstí, bylo představeno neuvěřitelných 23 tisíc dětských kreseb.¹²²

¹²¹ Protokoly o schůzích SVŠ 1929 -1939, zpráva o SVŠ v Praze IV. pro okresní konferenci učitelstva Velké Prahy konanou dne 28. května 1930, přednesená jednatelem Karlem Keslem, archiv PM JAK, sg. 51 – 163.

¹²² Protokoly o schůzích SVŠ 1929 -1939, zápis ze schůze konané dne 9. 5. 1930, archiv PM JAK, sg. 51 – 163.

V témže roce 1930 připravila SVŠ výstavku pro Haag, kam odeslala kolekce výkresů z obecných, měšťanských i středních škol a ukázky ženských ručních prací, v roce 1934 byla v Paříži realizována **Výstava československého školství**.

S výstavním výborem SVŠ často spolupracovali odborníci, kteří se specializovali na určitou složku pedagogické práce. Ochota SVŠ poskytnout těmto osobám možnost prezentovat výsledky své práce se odrazila ve vysoké odborné úrovni výstavních počínů. V lednu 1931 představil na schůzi výboru SVŠ **prof. Josef Kubálek**¹²³ svůj návrh na uspořádání výstavy slabikářů jak našich, od těch nejstarších až po nejnovější, tak rovněž slabikářů cizojazyčných. Kubálekův návrh byl členy výbory přijat s nadšením a v zápětí bylo započato s přípravami na výstavu. Prostřednictvím Řivnáčova knihkupectví bylo zakoupeno 76 slabikářů různé provenience.¹²⁴

Výstava slabikářů probíhala od 28. března do 11. dubna 1934 v prostorách pražské Městské knihovny. Návštěvníci měli možnost seznámit se s téměř 450 vystavenými slabikáři z různých zemí. Úvodní slovo při zahájení výstavy pronesl předseda SVŠ **Josef Schrötter**, poté následovala odborná přednáška iniciátora výstavy **prof. Josefa Kubálka**.¹²⁵

V roce 1931 byl výstavní materiál z Masarykovy školy v Praze 7 přestěhován do centrálních výstavních prostor na Pohořelci.

V květnu roku 1935 se SVŠ dostala na pokraj existenčních potíží. Ze Stavebního úřadu města Prahy bylo výboru oznámeno, že musí do 8 dnů z bezpečnostních důvodů zajistit vystěhování výstavních prostor. Jak ale naložit s výstavními předměty, kam je přemístit, nebylo řečeno. Jednatel Karel Kesl byl výborem zplnomocněn, aby začal okamžitě jednat v dané záležitosti s úřady. Budova na Pohořelci se nacházela v katastrofálním stavu. Stavební úřad města Prahy vypočítal náklady na nejnutnější opravy a rekonstrukce na 23 tisíc Kč. V této situaci se objevila otázka: Kdo je vlastníkem SVŠ? Kdo má náklady uhradit? Jednatel Kesl byl toho názoru, že SVŠ je majetkem města Prahy, protože to propůjčuje místnosti, platí kustodku, hradí vytápění místností a poskytuje SVŠ značnou podporu.¹²⁶

¹²³ Josef Kubálek (1876 – 1968) – učitel na různých stupních škol (obecné, střední, učitelský ústav i pedagogická akademie). Zabýval se především teorií počátečního vyučování, speciálně se zaměřil na metodu výuky počátečního čtení. Pozoruhodná je sbírka slabikářů z celého světa, kterou založil pro studium teorie počátečního čtení. Za svůj život shromáždil kolem dvou tisíc svazků, kterou částečně prezentoval v roce 1934 na zmíněné výstavě v Městské knihovně v Praze. Dnes je celá Kubálekova sbírka slabikářů uložena v Památníku národního písemnictví v Praze. Autorsky i redakčně se podílel na zpracování Pedagogické encyklopedie, která vycházela v letech 1938 - 1940 (společně s O. Chlupem a J. Uhrem). Rukopis Kubálekových Pamětí je deponován v archivu PM JAK.

¹²⁴ Protokoly o schůzích SVŠ 1929 - 1939, zápis ze schůze konané 16.1.1931, archiv PM JAK, sg. 51 – 163.

¹²⁵ Protokoly o schůzích SVŠ 1929 - 1939, zápis ze schůze konané 7.2.1934, archiv PM JAK, sg. 51 – 163.

¹²⁶ Protokoly o schůzích SVŠ 1929 - 1939, zápis ze schůze konané 3.5.1935, archiv PM JAK, sg. 51 – 163.

Mělo to být tedy město Prahy, které mělo jako „vlastník budovy“ uhradit náklady spojené s její opravou. Město se však zdráhalo, příliš se mu nechtělo investovat do staré budovy. Nicméně svolilo a už koncem května 1935 byly v budově zahájeny stavební práce, bylo třeba vytrhat poškozené podlahy a vyměnit je za nové.

Po dobu nutné existenční záchrany budovy byly výstavní předměty na dobu nezbytně nutnou uloženy v prázdné místnosti v nové dívčí škole na Hradčanech.

Události roku 1935 spojené s vyhocenou existenční otázkou přinesly opět na pořad dne diskusi na téma potřeby nového, vhodnějšího, reprezentativního umístění SVŠ. Téma v pravidelných intervalech opakující se prakticky od počátku založení SVŠ, tzn. téměř padesát let, sužovalo představitele SVŠ. Jednatel **Kesl** argumentoval, že je třeba zainteresovat i další pedagogické korporace, protože český národ by si už konečně zasloužil reprezentativní školskou výstavu i dobře fungující Muzeum Komenského, jehož existence by nebyla odkázána na libovůli politických machinací a spekulací. Kesl daný stav vystihl velmi přesně: *„Je ubohé, že národ J. A. Komenského nemá nejen Musea Komenského, ale ani slušný jeho pomník.“* Ideálním řešením by podle jednatele Kesla bylo, kdyby v Praze vznikl velký učitelský dům, ve kterém by našly své umístění všechny výchovné instituce.¹²⁷

Netřeba dodávat, že Keslův návrh vycházel z logiky věci a vyplýval především z racionální potřeby pedagogických pracovníků koncentrovat pedagogickou práci, a to jak výzkumnou, tak také muzejní do jednoho místa. Vlastní realizace smysluplné myšlenky nemívá ovšem vždycky jednoduché řešení, to už jsme mohli zaznamenat na příkladu zřízení dobře koncipovaného PÚK, který byl po šesti letech z nepříliš jasných důvodů zrušen.

3.4.3 Jubilejní výstava školské práce v roce 1938¹²⁸

Svět se ve třicátých letech zmítal uprostřed hospodářské krize, která v Evropě vyvolala mj. radikalizaci fašistických stran. Československo bylo světovou hospodářskou krizí silně zasaženo a citelný vzestup extremismu se odrazil v parlamentních volbách v roce 1935. Hrozbu pro samotnou existenci republiky představovala Sudetoněmecká strana operující v českém pohraničí osídleném početnou německou menšinou, která se stala nejsilnější politickou stranou v republice. Další ránu republice přinesly výsledky voleb na Slovensku, kde velký nárůst zaznamenala HSLS.

¹²⁷ Protokoly o schůzích SVŠ 1929-1939, zápisy ze schůzí z roku 1936, archiv PM JAK, sg. 51 – 163.

¹²⁸ Jubilejní výstava 1938 v Praze, opisy dopisů, archiv PM JAK, sg. 51 - 159.

Československá demokracie byla v druhé polovině třicátých let podrobována těžké zkoušce. V září roku 1937 zemřel prezident Tomáš Garrigue Masaryk. Jeho smrt jakoby odstartovala chmurné období Československa. Požadavky Sudetoněmecké strany i HSLS se neustále stupňovaly. V dubnu 1938 přednesl Henlein na sjezdu Sudetoněmecké strany svůj požadavek na předání československého pohraničí do německé správy. Poté, co západní spojenci Československo zradili, se muselo 30. září 1938 podrobit mnichovskému diktátu a odstoupit československé pohraničí Německu..

Nelehká politická situace zastihla Československo v době, kdy se blížilo dvacetileté výročí existence nové republiky. Učitelstvo zamýšlelo oslavit toto významné výročí reprezentativní výstavou, která by bilancovala výsledky a úspěchy školství v tomto období. Návrh na uspořádání výstavy byl vysloven v dubnu roku 1937 na schůzi Reformního sboru pro národní školy hlavního města Prahy. Na jejím uskutečnění se měly podílet Reformní sbor, SVŠ a všechny pražské učitelské organizace.

V říjnu 1937 byli do přípravné komise zvoleni: ředitel školy **Augustin Hobzík**, odborná učitelka **Božena Štvánová**, odborný učitel **František Klaus**. Ke spolupráci byli dále přizváni: ředitel školy v.v. a jednatel SVŠ **Karel Kesl**, odborná učitelka **Otýlie Štvánová**, učitel **Bohuslav Kandler** a odborný učitel **Vojtěch Machula**.

Velkou retrospektivní výstavu naplánovalo pražské učitelstvo na červen a červenec roku 1938 s názvem **Jubilejní výstava školské práce** v hlavním městě Praze v roce 1938. Výstava měla ukázat výsledky našeho školství a přehled práce, která byla pro dítě ve škole i mimo ni vykonána za dvacetiletí existence Československa. Pozornost měla být rovněž věnována současnému stavu pražského školství a výstava měla naznačit možný výhled do budoucnosti, jakým směrem chce české školství směřovat dále.

Během čtyř pracovních schůzek připravila komise předběžný program, jehož hlavní části tvořily:¹²⁹

- 1) Práce žactva ve škole: a) mateřské, b) obecné, c) pomocné, d) měšťanské
- 2) Pražské pokusnictví ve škole: a) mateřské, b) obecné, c) pomocné, d) měšťanské
- 3) Vědecký průzkum pražského dítěte: a) po stránce tělesné, b) po stránce duševní
- 4) Budovy, vybavení učeben, kabinetů a pomůcky
- 5) Sociální péče o žactvo: a) v době předškolní, b) v době školní
- 6) Styk školy: a) s rodinou, b) s ostatní veřejností
- 7) Učitelstvo, jeho vědecká, literární, osvětová, umělecká a sociální činnost

¹²⁹ Protokoly o schůzích SVŠ 1929 -1939, zápisy o jednání při schůzích širšího a užšího výboru Jubilejní výstavy školské práce v hl. městě Praze v roce 1938, v PM JAK, sg. 51 – 163.

8) Pražské školství po stránce hospodářské.

Návrh výstavy byl, co se týče obsahu i rozsahu monumentální, výstava měla být instalována ve 23 výstavních sáních a na její přípravě se mělo podílet velké množství pedagogických pracovníků. Měl to být vsutku velkolepý projekt, kterým chtělo učitelstvo v jubilejním roce představit československou školu.

V rámci rozsáhlých příprav na zamýšlenou výstavu oslovil výstavní výbor řadu institucí a úřadů s prosbou o spolupráci, o přidělení dotací na zápůjčku školních pomůcek. Zástupci výstavní komise osobně navštívili kulturního referenta města Prahy profesora Žípka, ústředního radu Kasalického, inspektory městského školského výboru, inspektorku mateřských škol Bartůškovou, vládního radu Pajera, zemského inspektora, odborného přednostu MŠaNO Calábka, ředitele Reálného gymnázia Elišky Krásnohorské Vosyku, ředitele Vyšší dívčí školy Jenče, vrchního ředitele Zahrádeckého a předsedy učitelských organizací v hlavním městě Praze.

Městský školský výbor a Rada hlavního města Prahy byly požádány o protektorát nad výstavou. Městský školský výbor jej přípisem ze dne 16. října č. j. 24143 VI ai. 1937 přijal. Během této kampaně bylo osloveno např. Ministerstvo národní obrany v Praze s požadavkem spoluúčasti na oddílu nazvaném Výchova mládeže k obraně demokracie. Další žádost o spolupráci směřovala na MŠaNO a na další místa.

Na prosinec 1937 a leden 1938 byly svolány schůze širšího vedení výboru. Na prosincovém zasedání byl zatímním předsedou výboru Jubilejní výstavy zvolen **Augustin Hobzík**, delegáti byli seznámeni s předběžným programem výstavy, jednotlivé pracovní skupiny vytvořené podle druhů škol byly vyzvány k zpracování vlastních programů. Na celkovém programu Jubilejní výstavy participovaly pracovní skupiny škol mateřských, obecných, měšťanských i škol pokusných.

Předsedou výstavního výboru Jubilejní výstavy byl jmenován v nepřítomnosti odborný učitel a předseda Jednoty učitelů měšťanských škol (JUMŠ) **Ladislav Koubek**, pozice místopředsedy zaujali ředitel školy v. v. **Karel Kesl** a odborný učitel, člen kulturní a školské komise **Vojtěch Machula**.

Do jednatelského sboru Jubilejní výstavy byli zvoleni **Vojtěch Pavlásek** jako organizační tajemník, **Božena** a **Otylie Štvánovy** a odborný učitel **Karel Košťálek**. Za jednotlivé sekce škol odpovídali zvolení jednatelé:

mateřské školy: **Bl. Řepásková**

obecné školy: **Augustin Hobzík**

pomocné školy: **František Ludvík**

1. odbor měšťanských škol: **Jarmila Kusá**

2. odbor měšťanských škol: **Jan Pastejřík**

3. odbor měšťanských škol: **Olga Knířová**

tělovýchovná sekce: **Jan Fon**

učitelky ručních prací a domácích nauk: Jiřina Chromá

pokusné a reformní školy: **Ladislav Hanus, Rudolf Zinsmeister**

Nově zvolený předseda **Ladislav Koubek** byl požádán o převzetí funkce předsedy. Koubek však předsednictví odmítl s odůvodněním, že je předsedou školského odboru Říšského svazu učitelů měšťanských škol (ŘSUMŠ) a rovněž předsedou kuratoria ŠVSP a obává se, že by tak důležitou funkci nemohl pro nedostatek času zodpovědně vykonávat. Místo sebe doporučil výboru osobu, která je v těchto záležitostech zběhlá a zkušená a navíc pracuje jako předseda Akčního výboru učitelských organizací v Praze, tedy člověka, který by prostřednictvím své funkce mohl být akceptovatelným spojovacím článkem učitelských organizací. Tímto člověkem byl **Václav Šprysl**.

Širší výbor Jubilejní výstavy se velmi pečlivě soustředil na výběr vhodných výstavních prostor. Hovořilo se o umístění Jubilejní výstavy v Reálném gymnáziu Elišky Krásnohorské, v budově chlapecké měšťanské školy ve Vladislavově ulici. Nakonec podal výbor žádost na MŠaNO a Radě hlavního města Prahy o propůjčení Vyšší dívčí školy. Městská rada přislíbila výboru finanční podporu ve výši 32 000 Kč pro instalační potřeby.

Na lednovém zasedání roku 1938 se širší výbor usnesl na zpracování oběžníku určeného pro pražské učitele, který by obsahoval výzvu k účasti na výstavních pracích. Výbor se rovněž dohodl, které firmy a nakladatelé budou pozváni k účasti na výstavě. Jednalo se o tyto firmy: Svako, Legie, Fisma, Učitelské nakladatelství, Státní nakladatelství, Československá grafická unie, Lidovýchovný Masarykův ústav.

Ve volné diskusi vystoupil **Jiří Václav Klíma** s návrhem, aby se výstavy zúčastnily také školy německé menšiny v Praze. V dané věci se rozvinula široká debata, jejímž výsledkem bylo rozhodnutí spojit se s předsedou německého spolku Tomášem Pötschem. Jednatelstvím v této otázce byli za výbor Jubilejní výstavy pověřeni doc. dr. Jiří Václav Klíma a Ladislav Hanus. Zároveň se ale výbor striktně postavil proti oslovování dalších národnostních menšin i soukromých škol k účasti na výstavě. Hlavní důvod spočíval v obavě, aby si přípravný výbor nevzal příliš velké sousto a výstavu organizačně zvládl, neboť času bylo poměrně málo.

Zástupci jednotlivých pracovních sekcí se scházeli samostatně dle potřeby. Na schůzích se prodebatovávaly palčivé otázky a stanovovaly směrnice výběru výstavního materiálu.

Na schůzi širšího výboru dne 15. února 1938 byl předložen dopis Rady hlavního města Prahy, v němž bylo oznámeno, že Rada propůjčí místnosti budovy Vyšší dívčí školy pro potřeby Jubilejní výstavy v případě, že se výbor dohodne s Československou obcí sokolskou (ČOS), která má zmíněné prostory propůjčeny k ubytování účastníků 10. všesokolského sletu.

Oznámení Rady hlavního města Prahy odstartovalo fázi vyjednávání a osobních intervencí u starosty ČOS dr. Bukovského. Zástupci výboru Jubilejní výstavy podali výboru ČOS dvě důkladně formulované žádosti. Výstavní výbor se nevzdával naděje, že se s ČOS dohodne na propůjčení budovy Vyšší dívčí školy Jubilejní výstavě a podaří se nakonec připravit velkolepou prezentaci výsledků dvacetileté práce českého školství.

Veškerá snaha zástupců výboru Jubilejní výstavy vynaložená na vyjednávání s ČOS ztroskotala ovšem v jediném okamžiku. Výbor ČOS se 3. března 1938 usnesl na definitivním rozhodnutí v záležitosti budovy Vyšší dívčí školy, které zaslal výboru Jubilejní výstavy. Píše se v něm: „*Po bedlivém uvážení všech okolností se usneslo předsednictvo ČOS žádosti nevyhověti vzhledem k tomu, že přihlášky účastníků X. všesokolského sletu dosáhly takového počtu, že nemůžeme místností těchto postrádati.*“¹³⁰

Jaké pocity asi ovládly členy přípravného výboru Jubilejní výstavy? Určitě hluboké zklamání, že nakonec tak pečlivě připravovaná akce, do které byla investována spousta drahocenného času, je smetena rázem ze stolu. Celý projekt byl v podstatě hotov, získal širokou podporu pedagogických organizací i protektorát hlavního města Prahy a nakonec vše přišlo vniveč...

Širší výbor se po vyslechnutí hořkého ortelu dohodl na své schůzi dne 17. března 1938, že do redakcí novin a učitelských časopisů bude zaslána zpráva, že Jubilejní výstava školské práce v hlavním městě Praze se nemůže uskutečnit proto, že ČOS odmítla přenechat budovu Vyšší dívčí školy a Reálného gymnázia Elišky Krásnohorské pro účely Jubilejní výstavy.

Připravovaná Jubilejní výstava musela být tedy odvolána, ale výbor se přesto rozhodl pokračovat, nepřerušovat přípravu výstavy a i nadále soustřeďovat výstavní předměty pro výstavu chystanou na rok 1942.

¹³⁰ Jubilejní výstava 1938 v Praze, opisy dopisů, archiv PM JAK, sg. 51 - 159.

3.4.4 SVŠ za 2. světové války (1939 – 1945)

Československo bylo Mnichovskou dohodou územně okleštěno, ekonomicky oslabeno a politicky vnitřně rozvráceno. Oslabení české vlády využila HSLS a 6. října 1938 vyhlásila v Žilině autonomii Slovenska. Tentýž den vyhlásila autonomii také Podkarpatská Rus. 15. března 1939 byl zbytek Čech a Moravy okupován německou armádou a pod názvem Protektorát Čechy a Morava připojen k Velkoněmecké říši. Československý stát přestal existovat.

Šest let německé okupace patří k nejtěžším obdobím českých dějin. Protektorát byl formou koloniálního zřízení, neměl vlastní zahraniční zastoupení a nesměl mít ani vlastní armádu. Česká autonomní správa v čele s protektorátní vládou a státním prezidentem byla na všech stupních podřízena německé okupační správě v čele s říšským protektorem. Jedinou českou politickou organizací se stalo Národní souručenství, odborové svazy byly spojeny do Národní odborové ústředny zaměstnancké a do Ústředí veřejných zaměstnanců. Pod vedením protektorátního ministra školství a lidové osvěty Emanuela Moravce se ustavilo v létě 1942 Kuratorium pro výchovu mládeže, jehož cílem bylo vychovávat českou mládež v duchu nacistických idejí.

Ačkoliv byla v protektorátu zakázána veškerá česká politická, společenská i kulturní činnost, vyvíjela SVŠ poměrně velkou aktivitu a nepřerušila své působení ani v tomto nelehkém období. Musela sice uvolnit některé prostory říšsko-německé armádě, ale i tak byla její činnost obdivuhodná.

Knihovnu SVŠ spravoval bývalý učitel **František Paur**, který působil v několika učitelských organizacích, např. v Dědictví Komenského. Knihovna zatím sídlila v provizorních podmínkách na Santošce v oblasti pražského Smíchova. Oddělení starých tisků bylo detašováno na Mrázovce. Po jednání s Archivem hlavního města Prahy, s inspektory Praha – venkov i s MŠaNO byl poslán po všech pražských školách oběžník s výzvou, aby školy věnovaly nepotřebné knihy a učebnice knihovně. Pedagogická knihovna (bývalého PÚK) přislíbila darování duplikátů knih.¹³¹

Výbor SVŠ se etabloval jak ze svých dlouholetých členů, tak ze zástupců učitelských organizací, které své zástupce nominovaly. V den okupace Čech a Moravy německými vojsky 15. března 1939 se sešel výbor SVŠ, aby zvolil zástupce do předsednictva SVŠ. Zvoleni byli:¹³²

¹³¹ Protokoly o schůzích SVŠ 1929-1939, archiv PM JAK, sg. 51 – 162.

¹³² Protokoly o schůzích SVŠ 1929-1939, zápis ze schůze 15.3.1939, archiv PM JAK, sg. 51 – 162.

Předseda: **Vojtěch Machula**, odborný učitel

I. místopředseda: **Božena Štvánová**, odborná učitelka

II. místopředseda: **Emanuel Pařízek**, odborný učitel

I. jednatel: **Jan Šedivý**, ředitel

II. jednatel: **ing. Ladislav Šmíd**, odborný učitel

Pokladník: **Karel Bůžek**, odborný učitel

Zapisovatel: **Jiřina Chromá**, učitelka domácích nauk

Knihovník a archivář: **František Paur**, ředitel v.v.

Předsednictvo výboru SVŠ opustil Karel Kesl, bývalý jednatel, který věnoval vývoji a rozkvětu SVŠ více než čtyřicet let svého života. Nově zvolené předsednictvo poděkovalo Keslovi za dlouhodobou a obětavou práci a vyzvalo jej, aby i nadále s předsednictvem spolupracoval.

Na svém následujícím zasedání projednával výbor navržené změny ve statutu a jednacím řádu SVŠ. Podle něj spravuje výstavu výstavní výbor volený z pražského učitelstva, do něhož budou vysílat své zástupce organizace pražského učitelstva. Výbor má 21 členů, z nich 3 členové zastupují městský školní výbor. Předseda výboru zastupuje výstavu na veřejnosti a vede správu výstavy.

Tento jednacím řád schválený na výborové schůzi dne 9. června 1939 byl zaslán ke schválení Osvětovému odboru hlavního města Prahy.

Jednotlivé schůze výboru SVŠ probíhaly podle jednotné osnovy. Schůzi řídil předseda, který zúčastněné v úvodu pozdravil, dále byl přečten a schválen zápis z minulé schůze, následovala zpráva jednatele a pokladníka, závěr byl vyčleněn aktuálními záležitostmi, volným návrhům a diskusi.

Pravidelně byla na schůzích projednávána velmi ožehavá otázka a to, jakým způsobem bude SVŠ v následujícím období financována. Výbor pravidelně žádal o roční řádnou dotaci MŠaNO a hlavní město Prahu. Nebývalo stoprocentně jisté, že výbor dotaci skutečně dostane. Aby si finanční příjmy pojistil, bývaly učitelské organizace žádány, aby podle svých možností přispěly do pokladny SVŠ.

Ve své zprávě jednatel pravidelně referoval o probíhajících výstavách, zvláště o tom, s jakým zájmem se setkala u veřejnosti a jak je navštěvována. Předkládal rovněž žádosti zájemců o uspořádání tematicky zaměřených výstavek, které výbor buď schválil, či zamítnul.

Práce v předsednictvu výboru SVŠ nebyla nikterak jednoduchou záležitostí, vyžadovala obětavost a pílil bez nároků na finanční ohodnocení a kladla značné časové požadavky. Ne

vždy bylo možné zkoordinovat práci ve SVŠ s dalšími aktivitami. To byl případ předsedy **Vojtěcha Machuly**, který na výborové schůzi v březnu 1940 oznámil, že jeho činnost v ústřední učitelské organizaci jej zaměstnává natolik, že se nemůže věnovat práci ve SVŠ v takové míře, jak by si přál. Proto oznámil svou rezignaci.¹³³

Na pozici nového předsedy byli navrženi dva kandidáti: **Rudolf Zinsmeister** a **Božena Štvánová**. U Zinsmeistera byly uznávány nesporné odborné zkušenosti a snaha přiblížit kvalitu SVŠ co nejvíce ideálům současného výstavnictví. Druhá kandidátka byla respektována pro svou dlouholetou činnost, nezměrnou píli a obětavost ve prospěch SVŠ. Oba kandidáti měli tak vysoké osobní i odborné kvality, že by povoláním jedné z navržených osob do čela SVŠ došlo zcela určitě ke ztrátě osoby druhé, což, jak výbor konstatoval, by bylo na úkor kvality SVŠ. Proto z obavy před těmito následky a v dobrém úmyslu zachovat pro výstavu oba její členy navrhl výbor třetího kandidáta – **Antonína Lipperta**.

O měsíc později, v dubnu 1940, proběhly tedy nové volby do předsednictva výboru. Po vzrušených diskusích o místo předsedy se oba dříve navržení kandidáti, Rudolf Zinsmeister i Božena Štvánová, vzdali své kandidatury na místo předsedy v Lippertův prospěch. Volby přinesly tento výsledek:¹³⁴

Předseda: **Antonín Lippert**

I. místopředseda: **Božena Štvánová**

II. místopředseda: **Emanuel Pařízek**

I. jednatel: **Jan Šedivý**

II. jednatel: ing. Ladislav Šmíd

Pokladník: **Karel Bůžek**

Revizoři účtů: **Anděla Francová, Josef Šolín, Václav Penc**

Zapisovatelka: **Eva Pokorná**

Válečná léta nepřerušila výstavní aktivity SVŠ, ale do značné míry eliminovala veškerou další činnost a přinášela různé obtíže a překážky. V červnu 1940 musela být SVŠ na měsíc uzavřena za účelem revizní kontroly. Tu prováděly dvě učitelky – praktikantky, výstava musela být také opatřena německo-českými nápisy. Příjmy, tzn. příspěvky v podobě dotací a příspěvky od učitelských organizací, nestačily pokrývat výdaje, bylo třeba hledat nové úspory, aby hospodaření neskončilo deficitem.

¹³³ Kniha zápisů 25.10.1939 - 30.6.1947, zápis ze schůze dne 13.3.1940, archiv PM JAK, sg. 51- 164.

¹³⁴ Kniha zápisů 25.10.1939 - 30.6.1947, zápis ze schůze dne 3.4.1940, archiv PM JAK, sg. 51- 164.

V roce 1940 byla SVŠ nucena uvolnit své depozitní prostory ve školní budově ve VINOŘSKÉ ulici v Praze-Holešovicích¹³⁵ ve prospěch říšsko-německé správy. Vystěhována musela být i knihovna z budovy školy Na Mrázovce. Totéž opatření se vztahovalo i na knihy deponované ve škole v Husově a Preslově ulici. Výbor se usnesl, že opatří nové prostory a knihy budou za dozoru **knihovníka Paura** a **jednatele Šedivého** přestěhovány. Nad SVŠ však visela ještě větší hrozba, o budovu na Pohořelci se začal zajímat Geologický ústav a hrozilo, že SVŠ bude muset budovu opustit. Výbor podal žádost o ponechání budovy SVŠ a v dané věci intervenoval u předsedy Osvětového odboru hlavního města Prahy a na městském školním výboru. Bylo rozhodnuto neponechat nic náhodě a vyslat deputaci také na Ministerstvo veřejných prací.¹³⁶

Výsledkem jednání se zmíněnými úřady a činiteli, zvláště s německými úředníky, bylo, že SVŠ bude aspoň do května roku 1942 ponechána ve svých stávajících budovách. Výraznou změnu ale doznalo právní postavení SVŠ, která měla být v nejbližší době převedena do majetku Muzea hlavního města Prahy.

V otázce právního převedení zahájil výbor SVŠ jednání s kuratoriem Muzea hlavního města Prahy. Kuratorium vyzvalo výbor SVŠ, aby rozhodl o názvu SVŠ po jeho připojení k Muzeu hlavního města Prahy. Výbor SVŠ se dohodl na názvu tohoto znění: **Muzeum hlavního města Prahy – Stálá výstava školská.**¹³⁷

Správa výstavy měla mít obdobnou podobu jako správa Muzea hlavního města Prahy. Její činnost se měla zakládat na dvou oblastech:

- 1) odborná správa
- 2) hospodářství a administrativa.

Bylo rozhodnuto, že správu okleštěné SVŠ má vykonávat čtyřčlenné kuratorium v čele s předsedou Osvětového odboru, do kterého vstoupí dva členové současného výboru SVŠ. Toto kuratorium mělo rozhodovat o výstavních záležitostech, ale zároveň v ostatních oblastech podléhat kuratoriu Muzea hlavního města Prahy.¹³⁸

V době, kdy probíhaly tahanice o budovu na Pohořelci¹³⁹, připravoval výbor výstavu učitelských prací na venkově. Prezentovaný výstavní materiál reflektoval výsledky tvorby učitelů na venkově, přinášel fotografický materiál, práce spisovatelů, doklady vědecké

¹³⁵ V budově školy ve VINOŘSKÉ ulici byl uložen fond Muzeum Komenského.

¹³⁶ Protokoly o schůzích SVŠ, zápis ze schůze dne 26.10.1940, archiv PM JAK, sg. 51-164.

¹³⁷ Protokoly o schůzích SVŠ, zápis ze schůze dne 20.11.1941, archiv PM JAK, sg. 51-164.

¹³⁸ Protokoly o schůzích SVŠ, zápis ze schůze dne 20.11.1941, archiv PM JAK, sg. 51-164.

¹³⁹ Protokoly o schůzích SVŠ, zápis ze schůze dne 9.12.1940, archiv PM JAK, sg. 51-164.

i pedagogické praxe i životopisy učitelů. Původní pojetí výstavy bylo pozměněno v tom smyslu, že výstava byla doplněna také díly pražských kolegů, aby podávala ucelený obraz.

Na schůzi výboru SVŠ v květnu 1942 oznámil předseda **Antonín Lippert**, že po menších úpravách byly stanovy SVŠ přijaty. Čas od času uděloval výbor SVŠ čestné diplomy buď přímo členům výstavy, nebo jejím příznivcům, kteří se významně zasloužili o propagaci a rozvoj výstavy. Na svém jednání se výbor dohodl, že čestný diplom za zásluhy pro SVŠ udělí vrchnímu magistrátnímu radovi Antonínu Arnoldovi a posmrtně dr. Otakaru Kádnerovi.¹⁴⁰

Stěhování se výstava nevyhnula ani v dalších letech. Nepřetržitá úskalí s hledáním nových, provizorních prostor k uskladnění knih a sbírek trápila SVŠ od jejího vzniku. V březnu 1943 hledal výbor SVŠ prostory pro uložení knih, poté co dostal výpověď z budovy ve Vladislavově ulici. Po přestěhování na Vyšehrad (kam přesně se nepodařilo dopátrat) bylo nutné knižní fond seřadit podle jednotlivých odborů. V brzké době měla být k fondu pořízena kartotéka.¹⁴¹

Shrnutí

V této kapitole jsme byli svědky krátké doby působení PMK na počátku Československého státu. Ze svého působení se PMK netěšilo dlouho, už v roce 1919 bylo převedeno pod nově vytvořený státem řízený PÚK. Jeho zrušení v roce 1925 znamenalo de facto i zánik PMK. Sbírkový fond muzea byl rozdělen mezi několik institucí, čímž došlo nenávratně k poškození a roztroušení sbírkových fondů bývalého muzea. V muzejní historii se jedná asi o nejsmutnější kapitolu celé jeho existence. I když se často z řad pedagogických odborníků i řadových učitelů ozývaly hlasy volající po obnovení činnosti Pedagogického muzea, nebyly nadlouho vyslyšeny...

Proč neměl stát zájem na obnovení instituce, která původně vzešla z působení učitelských spolků, aby pečovala o myšlenkové a pedagogické dědictví Komenského? Odpověď na tuto otázku zůstává záhadou. Zdůvodňovat nemožnost obnovení činnosti muzea finanční náročností celého projektu nebude zřejmě pravé vysvětlení. Vždyť v letech 1925 – 1929 prožívalo Československo výraznou konjunkturu hospodářského vývoje! Podle mého názoru je třeba vysvětlení hledat jinde. Pokud by nebyl zrušen PÚK, s největší pravděpodobností mohlo PMK rozvíjet svou činnost a aktivity i nadále. Zrušením PÚK

¹⁴⁰ Protokoly o schůzích SVŠ, zápis ze schůze dne 20.5.1942, archiv PM JAK, sg. 51-164.

¹⁴¹ Protokoly o schůzích SVŠ, zápis ze schůze dne 15.3.1943, archiv PMJAK, sg. 51-164.

ztratilo MšaNO, popř. vláda zájem na obnovení činnosti PMK. Během dvacátých let nastoupila vládní politika a kurs profesionálních odborných ústavů řízených centrálně a představa obnovení činnosti PMK jako dílčí části bývalého ústavu se neslučovala s tímto záměrem.

4. PEDAGOGICKÉ MUZEUM PO 2. SVĚTOVÉ VÁLCE

4.1 Snahy po znovuvybudování Pedagogického muzea

Konec války a obnova národní svobody a státu zasáhly významně do vědomí Čechů a Slováků. Radost z osvobození dostávala podobu obdivu ke spojeneckým armádám. Touha udržet národní jednotu patřila k charakteristickým znakům poválečné doby. Na politickou scénu se vrátili zástupci sociálních demokratů, národních socialistů, lidovců, slovenských demokratů a komunistů, reprezentovaných dvěma stranami (Komunistickou stranou Československa a Komunistickou stranou Slovenska). Posílení pozic levicově orientovaných stran bylo v poválečné Evropě obecným jevem.

Počátek poválečného období byl mimořádně dramatický ze školského a vzdělávacího hlediska, neboť se rozhodovalo o charakteru školství. Zatímco část politiků a pedagogických pracovníků usilovala o rychlou obnovu předválečného školství, levice směřovala reformu k vytvoření jednotné školy. Do čela zastánců jednotné školy se postavil ministr školství **Zdeněk Nejedlý**. Ten společně s levicově orientovanými představiteli učitelů jako exponenty KSČ prosazoval školu uniformní, pro všechny stejnou jednotnou školu; diferenciací počítající s přirozenými rozdíly mezi lidmi neodpovídala marxistické ideologii.

Přestavba školského systému si vynutila vznik odborné vědecké instituce. Na základě zřizovacího výnosu MŠaNO ze dne 25. května 1945 byl založen v Praze Výzkumný pedagogický ústav. Měl sloužit: „...*pro soustředění a podporu výzkumných vědeckých prací v oboru výchovy a vyučování, pro účelné využití jejich výsledků ve školní praxi a pro stálé zdokonalování výchovných a vyučovacích činností a zařízení...*“.¹⁴² Výnosem prezidenta republiky z 27. října 1945 byl ústav přejmenován na **Výzkumný ústav pedagogický Jana Amose Komenského (VÚP)**.¹⁴³

Krátce po svém založení inicioval VÚP v roce 1946 návrh na znovuzřízení Pedagogického muzea. Do poloviny padesátých let nebyly ale pro založení muzea vhodné politické předpoklady. Pracovníci a příležitostní spolupracovníci VÚP, kterým

¹⁴² Dvacet let práce VÚP v Praze (1945 – 1965). Zprávy Výzkumného ústavu pedagogického v Praze. Praha: VÚP 1965, s. 1. Už za 2. světové války připravovali učitelé pod vedením Ladislava Koubka sdružení v Učitelské unii návrh na reformu školství. Návrh zákona obsahoval pojetí jednotné školy, reformu školských úřadů. Pod vedením Josefa Trajera pokračovaly práce na reformě po zřízení Výzkumného pedagogického ústavu. Vedle požadavku poválečné školské reformy obnovili učitelé také svůj požadavek na opětovné zřízení Pedagogického muzea, které by navázalo na působení PMK z první republiky.

¹⁴³ Jeho prvním ředitelem byl jmenován dr. Josef Váňa a ústavu byly přiděleny prostory budovy bývalé německé školy v Mikulandské ulici čp. 5 (jeho pobočka sídlila v Brně).

znovuvybudování Pedagogického muzea leželo na srdci, se touto překážkou nedali odradit. Postupně se podařilo hlavně zásluhou **Josefa Matějčka**¹⁴⁴, **Antonína Kessla**, **Emanuela Černého**, **Františka Spálenky** a **Jiřího Štrause** částečně shromáždit roztroušený a značně kusovitý dokladový materiál z původního Pedagogického muzea (zejména školní obrazy, mapy, pomůcky, archiválie, pozůstalosti po vynikajících pedagogických pracovnících, materiál z různých druhů a stupňů škol). Cenný materiál se nacházel také ve sbírkách SVŠ. Byly navázány styky s podobnými muzejními institucemi ve věci soustředování dokladového materiálu z oblasti školství.

Jiří Štraus zpracoval **Ideový, námětový a organizační plán** pro zřízení Pedagogického muzea na nových základech.¹⁴⁵ Tento dokument odeslal VÚP dne 20. září 1952 MŠaNO. Kladně se k znovuvybudování Pedagogického muzea postavil Svaz českých muzeí v přípisu ze dne 29. října 1952.¹⁴⁶

Na začátku padesátých let 20. století se zaktivizovaly snahy po znovuvybudování ústředního Pedagogického muzea, které by navázalo na tradici založenou učitelskými osobnostmi v devadesátých letech 19. století a důstojně se přihlásilo k odkazu učitele národů, Jana Amose Komenského. Hlavní iniciativy v přípravné fázi na znovuvybudování Pedagogického muzea se ujal dr. Jiří Štraus, který publikoval řadu článků a statí, ve kterých obhajoval myšlenku tohoto projektu a zformuloval cíle nové instituce.

Svou představu o fungování nového Pedagogického muzea osvětlil ve zmíněném Návrhu ideového, námětového a organizačního plánu. Na vědecké bázi se autor pokusil vyložit program a plánovitě zaměření Pedagogického muzea. V první části, tzv. Ideovém plánu, vysvětlovat důvody vzniku takového muzea. Uvedl, že v Československu sice existují muzea dokumentující význam odkazu Jana Amose Komenského (Muzeum Komenského v Přerově založené roku 1877 a Muzeum Komenského v Uherském Brodě z roku 1898), ale dosud neexistuje na našem území ústřední Pedagogické muzeum, které by se soustředilo na vývoj naší školy všech druhů a stupňů od nejstarších dob do současnosti.

Budoucí Pedagogické muzeum chápal jako instituci dokumentující historický vývoj našeho školství a pedagogiky, a to zachráněním, soustředěním, utříděním, vědeckým zpracováním, zpřístupněním i využitím dochovaných typických dokumentů (listin, knih,

¹⁴⁴ Josef Matějček (1896 - ?) - učitel, pracovník muzeálního oddělení VÚP. Jako odborný učitel přírodopisu působil na měšťánské dívčí škole v Libni. V roce 1945 přešel do pomůckového oddělení VÚP, od počátku roku 1949 už pracoval v muzeálním oddělení. Jeho zásluhou byly převzaty některé pomůcky bývalého Studijního ústavu odborných škol pro ženská povolání i rozličné pomůcky z různých škol.

¹⁴⁵ Štraus, Jiří: Pedagogické muzeum Komenského. Acta Comeniana, roč. 16, 1957, s. 90 – 91.

¹⁴⁶ Denník a archiv Pedagogického muzea J. A. Komenského v Praze (1949 – 1953). Sestavili dr. J. Štraus a A. Kessl, archiv PM JAK Praha, sg. 51 – 163.

rukopisů, fotokopií vzácných dokladů, učitelských pamětí, zápisků, příprav na vyučování, učebních osnov, předpisů a školních řádů, fotografií ze života škol, význačných učitelů a pedagogických pracovníků, pomůcek dvojrozměrných i trojrozměrných apod.), a šířící znalost tohoto vývoje od dob nejstarších až do přítomnosti.

V druhé části, tzv. Námětovém plánu, podal návrh koncepce muzea. Dokumenty se podle něj měly třídit s ohledem na stupeň a typ školy a s ohledem na dobu svého vzniku.

Štrausův návrh koncepce muzea:

I. Škola mateřská (předškolní výchova)

II. Škola základní I. a II. stupně

a) doba předhusitská

b) škola a osvětové snahy v době husitské

c) život, dílo a tradice Jana Amose Komenského

d) naše základní škola v období Bílé hory do tereziánských osvěcenských reforem

e) naše základní škola v době tereziánských osvěcenských reforem

f) úsilí učitelů a pokrokové části kněžstva o zlepšení výchovy dětí a vzdělání lidí
v obrozenecké době

g) úsilí Karla Slavojce Amerlinga a jeho spolupracovníků o reorganizaci naší základní školy v národním a pokrokovém duchu

h) reakční období konkordátu (1855 – 1868)

i) naše základní škola od vydání říšského školského zákona ze dne 14. května 1869

j) období první republiky

k) období okupace a Protektorátu Čechy a Morava (1939 – 1945)

l) naše základní škola v současné době (od 1945)

Součástí dokumentace Základní škola I. a II. stupně měla být dokumentace škol pro mládež vyžadující zvláštní péči.

III. Školy všeobecně vzdělávací III. stupně

IV. Školství pro vzdělání učitelů, jeho vývoj a současný stav

V. Školství odborné a průmyslové

VI. Vysoké školy.

Organizační plán obsahoval Patočkovy ukázky námětů expozic v proponovaném Pedagogickém muzeu. Návrhy výstav a expozic měly reflektovat stav sbírkového fondu v co

nejširším spektru, aby dokumentovaly vývoj a současnost českého školství. Pro zajímavost uvádím některé z Štrausových návrhů:

- stálá expozice Život a dílo Jana Amose Komenského (ve spolupráci s některým kmeniologem)
- Rozvoj české myšlenky mateřské školy: Jan Vlastimír Svoboda, jeho Školka z roku 1839, její kořeny, vlivy a další rozvoj mateřských škol
- Vývoj našich hraček s ohledem na jejich význam při výchově hrou
- Nejstarší tištěné učebnice na našem území
- V hodině chemie (nebo jiného přírodovědného předmětu) v současné škole
- Vývoj školních map našich zemí a Evropy
- Dokumentace života a snah Pokusné pracovní školy v Holešovicích.

Třetí složku Štrausova návrhu představoval tzv. Organizační plán. Zde Štraus přednesl svůj návrh na personální obsazení nového Pedagogického muzea. Počítal se 7 a více osobami (ředitel, tajemník, referent, konzervátor, výtvarník, knihovník, 1-2 písařky, zřízenec, kustod sbírek).

Pracoval s nevídanou činorodostí, kontaktoval bývalé dosud žijící osobnosti spojené jednak s MK (Ludmila Jakubičková) a jeho následovníkem PMK (Josef Sulík), aby mu poskytly důležité informace k jejich činnosti, popř. dokumentační materiál (fotografie apod.). U obou se setkal s velkým zájmem a pochopením.¹⁴⁷

Přípravná fáze k vybudování nového ústředního Pedagogického muzea probíhala v duchu důkladné a pečlivé práce. **Jiří Štraus**, duchovní otec myšlenky nového Pedagogického muzea a hlavní iniciátor projektu, který působil jako referent studijního oddělení VÚP, byl pověřen koordinací veškerých přípravných kroků. Inicioval rozsáhlou propagační kampaň o proponovaném Pedagogickém muzeu v denním i pedagogickém tisku. Oslovoval také veřejnost, podněcoval zájem o nově budované muzeum a vyzýval odbornou i širokou veřejnost k darování dokumentů, které by byly zaměřeny na:¹⁴⁸

- 1) život, pedagogickou a jinou činnost význačných českých učitelů různých typů škol a pedagogických pracovníků od nejstarších dob

¹⁴⁷ Denník a archiv Pedagogického musea J. A. Komenského v Praze (1949 – 1953). Sestavili dr. J. Štraus a A. Kessler, archiv PM JAK, sg. 51 – 163.

¹⁴⁸ Štraus, Jiří: Pedagogické museum J. A. Komenského. Kostnické jiskry, roč. 36, 1953, č. 21, s. 4; O všeobecně-pedagogické museum J. A. Komenského v Praze. Komenský, roč. 77, 1953, č. 10, s. 564 – 565.

- 2) vznik, rozvoj, práci a život typických nebo památných školních budov na našem území
- 3) vznik, snahy a význam učitelských organizací
- 4) vznik, snahy a rozvoj žákovských organizací a život žáků
- 5) jednotlivé vyučovací předměty na různých typech a stupních škol (dvojměrné i trojměrné pomůcky, diagramy, mapy apod.)
- 6) doklady ke vzniku, vývoji a činnosti významných pedagogických institucí u nás
- 7) doklady stručně osvětlující vývoj školství v cizině
- 8) ukázky žákovských prací.

Štraus apeloval na veřejnost, aby adresovala VÚP takové předměty a dokumenty, které splňují výše naznačená kritéria, nebo aspoň aby upozornila, kde by takové doklady (jejich faksimile nebo fotografie) bylo možno získat a které by rozmnožily současné sbírky a pomohly položit základ nově budovanému literárně-historickému archivu. Svou žádost směřoval také na významné pedagogické pracovníky nebo na jejich nejbližší. Žádal je o zaslání stručného životopisu, fotografií, dokladů o pedagogické, publicistické, organizační, kulturně osvětové činnosti, o hlavní publikace a další významné doklady. Byli osloveni i účastníci reformní práce pro roce 1918 a tímto požádání o věnování důležitých dokladů z této činnosti literárně-historickému archivu. Mělo se jednat o doklady objasňující ideovou podstatu reformního pokusu, doklady o vnějších okolnostech, za kterých byl pokus prováděn (místo, časové určení, stupeň školy, učební plány), doklady o způsobu práce v reformních třídách a školách. Přímým jednáním a kontaktováním jednotlivých osob byl pověřen **Jaroslav Sedlák**¹⁴⁹.

Stávající sbírky, které vlivem propagační činnosti narůstaly, byly umístěny v budově VÚP v Mikulandské ulici. Sbírkový fond muzejních sbírek provizorně uložených ve VÚP tehdy čítal celkem 29 000 – 31 000 kusů. V budově VÚP nebyly k dispozici dostačující úložné prostory¹⁵⁰, proto byl pro muzejní sbírky, exponáty a výstavní materiál zajištěn nový depozitář. Sbírkový se v roce 1952 přestěhovaly do Trojické ulice v Praze 2, do míst, která původně sloužila jako opravná jízdních kol.

¹⁴⁹ Jaroslav Sedlák (1879-1958) společně s Karlem Žitným (1869-1967) přispěli k rozvoji českého pedagogického pokusnictví. Uskutečnili pokus v Praze-Holešovicích. Výuku seskupili do několika okruhů (tělesná výchova, tělesná práce, technická kultura, vývoj civilizace, počty, měření a jazyky). Zrušili klasické třídy a hlavní formou jejich výuky byla tzv. dětská pracovní obec.

¹⁵⁰ Pro nedostatek místa nebylo možno do muzea přijmout sbírky Zemanova slepeckého muzea.

Sbírky bylo potřeba roztřídit a provést jejich podrobný soupis. **Jiří Štraus** pro tyto účely vypracoval **Pracovní plán na utřídění literárně-historického archivu Pedagogického muzea při VÚP**. Cílem tohoto třídění a důkladného soupisu sbírek bylo připravit sbírkové fondy pro kvalitní a bezprostřední zahájení činnosti budoucího Pedagogického muzea. Štrausův Pracovní plán měl následující schéma:¹⁵¹

- 1) doklady učitelů a pedagogických pracovníků
- 2) doklady o školách
- 3) doklady o žákovských organizacích a jejich činnosti
- 4) doklady o učitelských organizacích
- 5) doklady o historii Pedagogického muzea v Praze.

Třídění muzejních sbírek bylo svěřeno **Antonínu Kesslovi**, bývalému řediteli školy, který byl přímo podřízen **Jiřímu Štrausovi**. Do konce dubna roku 1953 zpracoval asi 2000 inventárních čísel.

Ačkoliv žádost o znovuvybudování Pedagogického muzea byla podána v roce 1952 a pozitivně kvitována Svazem českých muzeí i veřejností, s jejím vyřizováním se značně otálelo.

Rok 1952 jako datum předpokládaného znovuvybudování Pedagogického muzea nebyl vybrán náhodně. V tomto roce uplynulo 360 let od narození J. A. Komenského. Je možno představit si lepší začátek pro činnost nové instituce než kulaté výročí narození velkého pedagoga, k jehož odkazu se muzeum hlásí a jehož jméno má nést ve svém názvu?

Otevření muzea nebylo ale posvěceno státní mocí, takže i nadále zůstávaly veškeré snahy pouze zbožným přáním. Přesto si iniciátoři obnovení Pedagogického muzea 360. výročí narození Komenského připomněli. Ve dnech 24. března až 12. dubna 1952 proběhla **výstavka Komenského** v přízemí VÚP v Mikulandské ulici. Byla připravena ve spolupráci se Státní pedagogickou knihovnou Komenského. Výstavka zachycovala místa pobytu Komenského, reprodukce jeho podobizen, faksimile titulních listů jeho spisů v původních jazycích, díla o Komenském, seznamovala s tradicí Komenského u nás i ve světě. K výstavce byla připojena také Sukova studijní knihovna pro mládež, která ve 2 vitrínách připravila zajímavou prezentaci **Komenský v naší literatuře pro mládež**.¹⁵²

¹⁵¹ Denník a archiv Pedagogického musea J. A. Komenského v Praze (1949 – 1953). Sestavili dr. J. Štraus a A. Kessl, archiv PM JAK, sg. 51 – 163.

¹⁵² Denník a archiv Pedagogického musea J. A. Komenského v Praze (1949 – 1953). Sestavili dr. J. Štraus a A. Kessl, Archiv PM JAK, sg. 51 – 163.

I v dalším období se muzeální oddělení VÚP podílelo na realizaci výstav. Ve spolupráci s Pedagogickou fakultou Univerzity Karlovy uspořádalo v dubnu 1953 výstavu s názvem **Tradice českého školního obrazu**. Nad výstavou uspořádanou v budově fakulty v ulici M. D. Rettigové přijali patronát **prof. dr. Otokar Chlup** a děkan Pedagogické fakulty **prof. dr. Vladimír Tardy**. Muzeální oddělení zapůjčilo na výstavu 315 sbírkových předmětů představovaných unikátními historickými, vlastivědnými i přírodními školskými obrazy.

4.2 Činnost SVŠ po 2. světové válce

Držet krok s nejmodernějšími trendy ve výstavnictví se stalo prioritou SVŠ po skončení druhé světové války. Výstavní činnost se odvíjela ve dvou proudech:

- 1) shromažďování a vystavování učebních pomůcek a prací žáků i učitelů u nás
- 2) prezentace československého školství v zahraničí.

První velká poválečná prezentace československého školství se uskutečnila v roce 1947 ve Švýcarsku. Výstava s názvem **Nový život v československé škole** byla slavnostně otevřena dne 14. dubna 1947 v curyšském Pestallozziu za účasti pražských hostů v čele s primátorem dr. Václavem Vackem. Česká delegace přijela do Švýcarska s výstižným krédem: *„Přicházíme do Švýcarska, abychom válkou přerušené vztahy opět obnovili.“* Výstava seznamovala návštěvníky s českými historickými i současnými ideály výchovy i významnými pedagogy, např. s Janem Husem, Janem Amosem Komenským, Tomášem Garrigue Masarykem, Edvardem Benešem, ale i s jinými osobnostmi a postavami českého školství. Kromě ryze odborných a teoretických dokumentů k českému školství zde byly vystaveny i autentické ukázky žákovských prací, např. rytí skla drahokamem, leptání skla i fotografický materiál dokumentující život žáků ve škole.¹⁵³

Krátce po únorovém převratu v roce 1948 přistoupili českoslovenští komunisté k budování totalitního politického systému, kterým byla veškerá reálná moc soustředěna do rukou úzkého okruhu nejvyšších funkcionářů KSČ. Všechny sféry života společnosti včetně školství, vědy, umění a kultury ovládla komunistická ideologie.

¹⁵³ Materiály k mezinárodním výstavám SVŠ, archiv PM JAK, sg. 51-184.

Výstavy musely být připravovány tak, aby byly v souladu s politickou ideologií KSČ. Tato podmínka deformovala objektivní pohled na vývoj školství a společnosti po čtyřicet let trvání totalitního komunistického režimu.

První velký výstavní podnik se uskutečnil už v roce 1948. Pro Rakousko připravila SVŠ **série výstav o československém školství**. Hlavním důvodem realizace výstavy byla prezentace výsledků jednotné školy v Československu za první rok jejího uskutečňování, pozornost byla věnována všem druhům a typům škol. Výsledky práce škol byly dokumentovány na základě kresebných projevů žáků všech druhů škol, práce grafických škol i výrobky škol odborných, např. strojnických, sklářských i keramických.¹⁵⁴ Podle ohlasu ve vídeňských časopisech vzbudila výstava u návštěvníků živý zájem a po vídeňské premiéře v červnu 1949 se dočkala své reprízy v Salcburku.

4.3 Zrušení SVŠ

SVŠ ukončila svou činnost v roce 1956. Její sbírky byly na základě rozhodnutí ministra školství a kultury ze dne 30. června 1957 částečně přeneseny do Ústředního ústavu pro další vzdělávání učitelstva (ÚÚPDVU) v Praze 12 (ředitel **M. Cipro**), částečně do Krajského ústavu pro další vzdělávání učitelů v Praze 1 (ředitelka **M. Kozíšková**); z větší části převzalo sbírkové fondy PM JAK (ředitel **L. Koubek**).¹⁵⁵ Definitivně tak mělo torzo sbírek SVŠ splynout se sbírkami bývalého PMK i jeho následovníka PM JAK v jediné centrální instituci.¹⁵⁶

Převzaté předměty byly převezeny do PM JAK a podrobeny selekci. Po jejím dokončení byly zbylé předměty vzhledem k nedostatečné skladovací kapacitě muzea prozatímně uloženy v bývalé kapli sv. Rocha na Strahově, náležející Památníku národního písemnictví.¹⁵⁷

Na Strahově zůstaly sbírky bývalé SVŠ do července roku 1961, kdy poskytlo Ministerstvo školství a kultury (MŠaK) PM JAK depozitní prostory ve Sněmovní ulici na Malé Straně. Při stěhování byly sbírky nalezeny v dezolátním stavu, např. mapy uskladněné ve speciální skříni stejně jako další sbírkové předměty byly znehodnoceny plísni. Ze zbylého torza předmětů bylo třeba znovu provést selekci, do nových depozitních prostor

¹⁵⁴ Materiály k mezinárodním výstavám SVŠ, archiv PM JAK, sg. 51-184.

¹⁵⁵ Doklady k činnosti SVŠ, archiv PM JAK, sg. 51-20.

¹⁵⁶ Celková zpráva o likvidaci SVŠ, archiv PM JAK, sg. 51-33.

¹⁵⁷ PM JAK bylo v roce 1957 organizačně přičleněno k Památníku národního písemnictví.

byly přijaty pouze zachovalé předměty (staré fotografie, knihy, archiválie), které byly postupně zinventovány a zařazeny do jednotlivých sbírek PM JAK.

4.4 Zahájení činnosti obnoveného Pedagogického muzea

Po dlouhém období faktické neexistence muzea po zrušení PÚK a s ním i Pedagogického muzea byly snahy za jeho znovuoobnovení oživeny v polovině padesátých let 20. století. Pedagogická i odborná veřejnost si byla vědoma potřeby zřízení reprezentativní instituce, která by shromažďovala, zpracovávala a zpřístupňovala prostřednictvím svých sbírek předměty i písemný materiál k vědeckému zkoumání pedagogické problematiky, ale také zajišťovala mezinárodní komunikaci ve sféře pedagogiky.

K znovuvybudování PM JAK v Praze došlo na základě vládního usnesení z 30. května 1956, v roce 1959 se stalo součástí VÚP. O rok dříve v roce 1958 byla k VÚP přičleněna Státní pedagogická knihovna J. A. Komenského.¹⁵⁸

Sloučením tří ústavů pod jednou hlavičkou byl vybudován rozsáhlý státní vědecký ústav, který měl poskytnout pevnou základnu pro výzkumné úkoly dokumentující školskou problematiku v minulosti i současnosti.

Pro PM JAK byla tato forma existence, tzn. vštěpení pod správu velkého ústavu, patrně jedinou možností, jak oživit tradici svého předchůdce a úspěšně navázat na jeho výzkumné a muzejní úkoly. VÚP zodpovídal za všechny hospodářské i personální záležitosti a poskytoval pomoc PM JAK při plnění pedagogických aspektů výzkumné činnosti.

Vedením muzea byl pověřen **Ladislav Koubek**. Pedagogické muzeum mělo být institucí, která se bude plnit několik cílů:¹⁵⁹

- 1) šířit znalost vývoje naší školy a pedagogiky na základě vědecky zpracovaného materiálu z doby minulé i současnosti (vědecká činnost)
- 2) sbírat a dokumentovat starší i současný materiál ke školské problematice (sbírkotvorná činnost)
- 3) připravovat stálé expozice i krátkodobé výstavy, jejichž prostřednictvím chce seznamovat s domácí pedagogickou i výchovnou tradicí (výstavní činnost)
- 4) pořádat přednáškové cykly, zpracovávat katalogy k výstavám, rozvíjet publikační činnost (osvětová činnost)

¹⁵⁸ Pavlásek, Vojtěch: c. d., s. 158.

¹⁵⁹ Štraus, Jiří: Pedagogické muzeum Komenského. Acta Comeniana, roč.16, 1957, s. 90 – 91.

5) připravovat podle potřeby putovní výstavy.

Muzeální oddělení VÚP bylo 1. prosince 1956 převedeno jako samostatné oddělení do Památníku národního písemnictví na Strahově a po dalším stěhování (do Ledeburu a na Klárov) zakotvilo už zřízené PM JAK v březnu 1957 ve Valdštejnském paláci na Malé Straně. Získalo k dispozici 4 místnosti o celkové výměře 126 m² a pro připravovanou výstavu Komenského sál o výměře 500 m².¹⁶⁰

V novém sídle muzea, v reprezentativním a prostorném Valdštejnském paláci, našlo Pedagogické muzeum důstojný stánek k rozvinutí všech svých aktivit. Výstavní sál vznikl z bývalé, pro výstavní účely citlivě adaptované, konírny Valdštejnského paláce. Před budovou byla instalována **socha Jana Amose Komenského** v nadživotní velikosti, skvostné dílo proslulého českého sochaře **Jana Štursy**.¹⁶¹

Novou etapu své činnosti zahájilo PM JAK v roce 1957 účastí na celonárodní **výstavě k 300. vydání Komenského díla Opera didactica omnia**. Přípravné i instalační práce řídil se 4 spolupracovníky **Ladislav Koubek**. V průběhu ledna 1958 Koubek vážně onemocněl a oznámil svůj odchod.

Výstava ve Valdštejnském paláci připomínala třísté výročí amsterodamského vydání monumentálního souboru *Opera didactica omnia*, obsahujícího pedagogické a didaktické práce Komenského. Slavnostně ji zahájil dne 20. června 1957 ministr školství a kultury **dr. František Kahuda** a **akademik Otokar Chlup**. Výstavu bylo možno navštívit do konce května 1958.

Na území Československa pracovalo několik muzeí zabývajících se podobnou dokumentační problematikou. Z tohoto důvodu se 1. dubna 1958 sešli zástupci muzeí Komenského v Praze, Přerově, Uherském Brodě i zástupci Památníku národního písemnictví, aby definovali společné i specifické výzkumné úkoly a upřesnili koordinaci jednotlivých činností. Muzeum Komenského v Uherském Brodě mělo být hlavním dokumentačním střediskem o životě a díle Komenského včetně aspektu k výtvarným památkám. Muzeum Komenského v Přerově se mělo soustředit na pedagogické dílo Komenského, na vztahy Komenského k rodné zemi a mělo shromažďovat také dokumentační materiál k Jednotě

¹⁶⁰ Pedagogické muzeum Komenského, zpráva o činnosti za vedení ředitele dr. h. c. Ladislava Koubka, archiv PM JAK, sg. 51 – 43.

¹⁶¹ Jan Štursa (1880 – 1925) – vynikající český sochař, jeden ze zakladatelů moderního českého sochařství. V posledních letech života se věnoval portrétní tvorbě, např. ztvárnil portréty Maxe Švabinského (1918), Tomáše Garrigue Masaryka (1920 – 1921), Aloise Jiráska (1921), Jana Amose Komenského (1922 – 1923) ad.

bratrské. Pražské PM JAK mělo sbírat komeniana a jiný dokumentační materiál a literaturu týkající se vývoje českého školství.¹⁶²

V roce 1959 bylo PM JAK organizačně přičleněno k VÚP, 1. července roku 1959 byl ředitelem jmenován **Vojtěch Pavlásek**. Pracovníci PM JAK směřovali svou vizi o působení muzea k vybudování instituce, která svou sběratelskou i výstavní činností bude šířit a zprostředkovávat laické i odborné veřejnosti doklady o historii našeho školství a o význačných pedagogických osobnostech.

Od začátku své nové existence se pracovníci muzea zabývali systematickým doplňováním těch sbírek, které byly převzaty z muzeálního oddělení VÚP¹⁶³ a ze SVŠ, a to:¹⁶⁴

- 1) archivu školských dokumentů (asi 10 000 inventarizovaných a katalogizovaných čísel)
- 2) menších archivů VÚP a Slavína
- 3) knihovny včetně oddělení komenian
- 4) sbírky školních nástěnných obrazů a diagramů
- 5) sbírky školních map
- 6) sbírky fyzikálních a jiných názorných pomůcek
- 7) sbírky dětských hraček
- 8) sbírky uměleckých předmětů.

Stěžejní úkol v počáteční fázi existence PM JAK muzea připadl na inventarizaci a katalogizaci předmětů sbírek a knihovny. Každé muzeum se může úspěšně profilovat pouze za předpokladu, že se budou systematicky rozšiřovat a doplňovat sbírkové fondy novými přírůstky, k čemuž ale muzeum potřebuje dostatečné a prostorové kapacity se stabilním klimatem.

Nedostatek prostoru pro evidenci i ukládání sbírkových předmětů trápily muzejní zaměstnanci i po přestěhování muzea do Valdštejnského paláce. Z tohoto důvodu nemohly být dosud převezeny některé předměty z depozitáře VÚP na nábřeží u Palackého mostu,

¹⁶² Stanislav, V.: Dohoda o činnosti Komenského museí. Archiv pro bádání o životě a díle Jana Amose Komenského (Acta Comeniana), roč. 17, 1958, s. 285.

¹⁶³ Jednalo se o sbírky shromažďované v padesátých letech 20. století v přípravné fázi znovuvybudování Pedagogického muzea. Dr. Štraus oslovil tehdy v rozsáhlé propagační kampani odborníky i veřejnost, aby nově zakládanému archivu věnovali dokumentační materiál související se školskou a vzdělávací problematikou.

¹⁶⁴ Pedagogické muzeum Komenského, zpráva o činnosti za vedení ředitele dr. h. c. Ladislava Koubka, archiv PM JAK, sg. 51 – 43.

z Mikulandské ulice ani z depozitáře v kapli sv. Rocha na Strahově, kde byly uskladněny i předměty ze zlikvidované SVŠ.

Z hlediska personálního složení byli v PM JAK zaměstnání odborní, administrativní i pomocní zaměstnanci. V čele muzea stál odborný ředitel, kterého jmenoval ministr školství a kultury. Ředitel řídil a organizoval odbornou činnost muzea, vystupoval jeho jménem v odborných otázkách. Jeho hlavním poradním orgánem byla Vědecká rada muzea, její členy jmenoval ředitel z vědeckých pracovníků a zkušených praktiků.

V roce 1965 pracovalo v PM JAK 9 zaměstnanců.¹⁶⁵

Vojtěch Pavlásek, ředitel a odborný pracovník I. stupně

dr. Bohumil Novák, odborný pracovník I. stupně

dr. Jiří Štraus, odborný pracovník II. stupně

a další administrativní a provozní zaměstnanci.

Období totalitního režimu v Československu se ve vývoji PM JAK projevilo rozporuplně. Na jedné straně došlo k profesionalizaci muzea, k velkému nárůstu sbírek, k nebývalé aktivitě na poli odborné i osvětové činnosti. Na druhé straně za to muselo zaplatit hořkou daň v podobě reglementace státní moci. Odborná práce se mohla rozvíjet pouze za předpokladu ztotožnění se s ideologickými postuláty KSČ.

4.4.1 Sbírkové fondy Pedagogického muzea J. A. Komenského

Sbírkové fondy znovuvybudovaného PM JAK pocházely částečně z původních sbírek MK (pozdějšího PMK), ze sbírek SVŠ, z přírůstků získaných VÚP (např. materiál převzatý z bývalého Studijního ústavu odborných škol pro ženská povolání) a z různých darů, např. Památníku národního písemnictví nebo Univerzitní knihovny, která muzeu poskytla vzácný pětidílný Jungmannův slovník. Další akvizice byly získávány nákupem.

Během své dosavadní činnosti položilo muzeum stabilní základ svému sbírkovému fondu vztahujícímu se k historii školství a vzdělávací tematiky.

¹⁶⁵ Dvacet let práce VÚP v Praze (1945 – 1965), c. d., s 169.

Nově zřízené muzeum soustředilo dokumentační materiál v těchto sbírkách:¹⁶⁶

- 1) Archiv listinných, tištěných i psaných dokumentů
- 2) Sbíрка obrazových i fotografických dokumentů
- 3) Sbíрка školních pomůcek, didaktických obrazů a map
- 4) Knihovna.

Archiv listinných, tištěných i psaných dokumentů

V roce 1959 obsahoval archiv celkem 10 852 různých archiválií, jejich počet rostl závratnou měrou a už k lednu 1968 čítal archiv 54 675 materiálů.

Písemný materiál se týkal:

- nejstarších dějin českého školství
- školství a vlasteneckých učitelů z období národního obrození
- rozvoje i organizace školství a pedagogické teorie i praxe z let 1850 – 1918
- historie školství ČSR včetně pokusných a reformních snah českých učitelů z let 1918 – 1938
- učitelských organizací v meziválečném období
- pamětí, životopisů učitelů, pozůstalostí pedagogických pracovníků (tzv. Pedagogický Slavín, v roce 1968 čítal 22 500 kusů).

Sbíрка obrazových a fotografických dokumentů

K 1. lednu 1968 obsahovala sbíрка celkem 4 890 inventárních čísel a tvořily ji původní cenné rytiny, litografie, kresby, dobové fotografie i reprodukce. Na deponovaném obrazovém a fotografickém materiálu se zde setkáme s podobiznami klasiků české i světové pedagogiky, významných učitelů, vysokoškolských i středoškolských profesorů, organizátorů spolkového učitelského života a vůdčích osobností naší i světové kultury. Dále zde bylo možno naleznout vyobrazení měst spjatých s představiteli pedagogického dění, vyobrazení starých i nových škol, fotografie zobrazující život a práci ve škole.

Obrazové a fotografické dokumentační materiály byly často využívány jako samostatné výstavní či doplňkové předměty v expozicích a na výstavách.

¹⁶⁶ Novák, Bohumil: Pedagogické museum J. A. Komenského v letech 1956 – 1968. Praha: PM JAK 1968, s. 10 – 17.

Bohumil Novák (1908 – 1992) - nakladatelský redaktor u firmy F. Borový, pracovník Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV, pracovník Památníku národního písemnictví v Praze a PM JAK v Praze.

K archivu byla prozatímně přičleněna sbírka Učební pomůcky, kterou tvořily didaktické obrazy, školní mapy, trojrozměrné učební pomůcky a modely.

Knihovna Pedagogického muzea J. A. Komenského

Knihovna byla v PM JAK založena v roce 1956, tzn. že se nově začala budovat po rozhodnutí o znovuzřízení Pedagogického muzea.¹⁶⁷ Knižní fond se od počátku utěšeně rozrůstal (v roce 1956 obsahovala 5 312 svazků, v roce 1968 to už bylo 14 139 knih).

V knižním fondu PM JAK se soustředil významný materiál, z něhož bylo možno čerpat informace k dějinám československého školství. Muzejní knižní fond byl vyhledáván odbornými pracovníky, ale i studenty i laickými badateli zabývajícími se touto problematikou.

Téměř jednu třetinu celkového knižního fondu zaujímaly pedagogické a učitelské časopisy. Knihovna byla s to badatelům předložit 126 titulů pedagogických periodik, např. časopisy Posel z Budče, Česká škola, Tvořivá škola, Beseda učitelská, Učitelské noviny, Pedagogium ad.

Kromě pedagogických časopisů vlastnila knihovna i poměrně rozsáhlou sbírku časopisů kulturních a dětských, např. Sluníčkovu Včelku, Budečskou zahradu, Dětský Máj, Svobodovu Besídku malých, Malého čtenáře, Mužikovo Svítání ad.

Čestné místo měla v knihovně komeniana. Jednalo se nejen o vlastní Komenského díla, ale i spisy o něm. Z Komenského děl vydaných do roku 1700 pečovala knihovna o 18 svazků, do roku 1800 o 10 svazků a do roku 1900 o 60 svazků. K těm nejcennějším se řadily Lux in tenebris z roku 1657, první holandské vydání Vestibula, řada vydání Januy (např. trojjazyčné vydání Januy v Londýně z roku 1670, pětijazyčné z roku 1661, pražské jezuitské vydání Januy z roku 1667 a 1716), berlínské vydání Labyrintu světa z roku 1757, několik vzácných vydání spisu Orbis pictus, latinské vydání Historie o těžkých protivěnstvích z roku 1648.

V roce 1959 registrovala knihovna řadu cenných přírůstků a starých tisků (např. Mathioliho Herbář z roku 1546, Veleslavínův čtyřjazyčný slovník Silva quadrilinguis vocabulorum z roku 1598, Veleslavínovo vydání české kroniky Eneáše Silvia a Martina Kuthena Kroniky dvě o založení země České z roku 1585, první vydání díla Kryštofa Haranta z Polžic Putování aneb cesta z Království českého do města Benátek z roku 1608, výtisk Veleslavínova kalendáře historického z roku 1578 ad.

¹⁶⁷ Původní knihovna PMK přešla v roce 1919 pod nově zřízený PÚK, s ukončením jeho činnosti v roce 1925 byla muzejí činnost zastavena a zachována pouze knihovna (společný knižní fond bývalého PMK a PÚK) působící nadále pod názvem Pedagogická knihovna Komenského, v současné době sídlí v Mikulandské ulici.

Kromě vzácných starých tisků obsahovala knihovna také některá vydání děl klasické české literatury. Připomeňme zejména vydání Babičky Boženy Němcové z roku 1855, Kollárovu Slávy dceru z roku 1824, Tylova Jana Husa z roku 1844, Tylovy Kutnohorské havíře z roku 1848, první vydání Jungmannova překladu Miltonova Ztraceného ráje z roku 1811 a mnohé další.¹⁶⁸

4.4.2 Výstavní činnost Pedagogického muzea J. A. Komenského

Výstavní činnost je jednou z nejdůležitějších složek muzejní práce. Prostřednictvím vystavených předmětů zpřístupňuje muzeum veřejnosti své sbírkové fondy a prezentuje výsledky své badatelské a výzkumné činnosti.

Připravované výstavy byly realizovány v souladu s předem připraveným schématem a soustředily se na následující tematické okruhy:

- na klasiky domácí a světové pedagogiky (**Jan Amos Komenský, Jean-Jacques Rousseau, Gustav Adolf Lindner**)
- na naše i zahraniční školské pracovníky (**František Drtina, Zdeněk Nejedlý, Jakub Jan Ryba, Wladyslaw Spasowsky, Otokar Chlup, Ferdinand Krch, Ladislav Havránek, Antonín Kavka, Oldřich Blažek, Václav Příhoda**)
- na historii našeho školství a na vzorné školy (**Československá škola v minulosti a přítomnosti, Škola v Polné, Dům dětství v Krnsku, Svobodova mateřská škola Na Hrádku, Amerlingova Budeč, Škola v České Skalici, Pokusné a reformní školy v ČSR 1918 – 1938**)
- na politickou a občanskou výchovu ve škole
- na mateřský jazyk a literaturu pro mládež (**Milý a milostný jazyk mateřský, Génus národa, Skvosty české literatury, Obrazy Zdeňka Buriana ad.**)
- na pracovní výchovu ve škole (**Polytechnická výchova, Škola a život ad.**)

První výstavou obnoveného PM JAK, o které jsme se už zmiňovali, byla v roce 1957 velká výstava **Jan Amos Komenský. Život – dílo – doba** u příležitosti 300. výročí amsterodamského vydání Opera didactica omnia. Československo se připojilo k prohlášení mezinárodní organizace UNESCO, která na svém valném shromáždění v Dillí v roce 1956

¹⁶⁸ Pavlásek, Vojtěch: c. d., s. 17 – 18.

podpořila světové oslavy 300. vydání souboru Komenského didaktického díla Opera didactica omnia.

V rámci oslav pořádaných na našem území a vydávání Komenského spisů mělo být jako pocta Komenskému znovuoživeno Pedagogické muzeum. Rozhodnuto o jeho obnovení bylo na zasedání vlády dne 28. března 1957.¹⁶⁹

Výstava věnovaná životu a dílu Komenského měla světový rozměr a byla instalována v reprezentativním prostředí Valdštejnského paláce. K vidění byly unikátní rukopisné, knižní i obrazové exponáty, které sem byly přivezeny z různých československých knihoven, archivů i soukromých sbírek. Opět po letech byla připomenuta velikost Komenského a československý návštěvník se mohl po delší době seznámit s jedinečnými vystavenými kmeny, např. s vzácným výtiskem Komenského prvotiny Listové do nebe nebo s knižním vydáním spisů Přemýšlování, Nedobytedlný hrad a Truchlivý nebo s jedinečným torzem prvního českého vydání a překladu Januy pod názvem Dvěře jazyků otevřené. Pražská výstava měla i další primát – poprvé byly veřejnosti představeny ukázky z opisu Komenského díla Obecná porada o nápravě věcí lidských, které bylo považováno do roku 1935 za nenávratně ztracené.¹⁷⁰

Výstava se těšila obrovskému zájmu veřejnosti a vzbudila oprávněný ohlas. PM JAK se reprízou této výstavy prezentovalo v Bratislavě, kde byla výstava zahájena 15. října 1958 a ukončena po pěti týdnech. Kromě pražského dokladového materiálu bylo využito nesmírně cenného materiálu uchovávaného ve slovenských knihovnách a archivech. Na výstavě byl představen např. unikátní výtisk prvního vydání Komenského potockých prací nebo konvolut prvního vydání Komenského kázání.

Dne 9. června 1960 otevřelo Pedagogické muzeum ve Valdštejnském paláci stálou expozici s názvem **Československá škola v minulosti a přítomnosti**¹⁷¹, která návštěvníky seznamovala s vývojem našeho školství od nejstarších dob do současnosti. Vernisáže se zúčastnilo mnoho významných osobností politického života, např. ministr kultury **František Kahuda**, akademik **Zdeněk Nejedlý**, ale i pedagogičtí a vědečtí pracovníci.

V úvodu slavnostního projevu ministr Kahuda uvedl:¹⁷²

„Výstava, která se dnešním dnem v nově instalovaném Muzeu Jana Amose Komenského otvírá, dovoluje nám nejen přehlédnout dosavadní vývoj, ale i posoudit ona nová opatření,

¹⁶⁹ Pavlásek, Vojtěch: c. d., s. 27.

¹⁷⁰ Pavlásek, Vojtěch: c. d., s. 28 – 29.

¹⁷¹ Oficiálně slavnostně bylo PMJAK otevřeno teprve (!) 9. června 1960, i když svou přerušovanou činnost znovuoživilo již výstavou Jan Amos Komenský. Život – dílo – doba už v roce 1957.

¹⁷² Učitel'ské noviny, roč. 10, 1960, č. 24, 1960, s. 1.

k nimž tento vývoj dospěl. Hovořil jsem o nich proto, že vidím poslání muzea nejen v propagaci pokrokových tradic našeho školství, které byly v našem státě i za jeho hranicemi nejménou vysoce oceněny, ale i popularizaci těchto opatření, která tvoří náplň pro naši práci v nejbližších letech.“

Výstava byla tematicky doplňována doprovodnými paralelními výstavami.

Expozice byla rozdělena do několika oddílů:

- 1) Počátky české vzdělanosti
- 2) Husitství
- 3) Jan Amos Komenský
- 4) Buditelské úsilí české školy, učitelé a jejich podíl na národním obrození
- 5) Školství od let šedesátých 19. století do konce první světové války
- 6) Školství v Československé republice
- 7) Budování socialistické školy.

Vedle výstavní činnosti se PM JAK věnovalo ve velké míře osvětové činnosti. Jako pedagogické a školské muzeum vycházelo vstříc především učitelské veřejnosti, spolupracovalo se školami a pořádalo besedy. Z těch, které vzbudily největší zájem, uveďme např. besedy o životě a díle Boženy Němcové, besedy pro mládež s populárním malířem Zdeňkem Burianem o jeho ilustracích, každoročně se opakující besedy o životě, díle a světovém významu Jana Amose Komenského pro žáky základních i středních škol včetně promítání diafilmu o Komenském, besedy o historii a vývoji českého jazyka v souvislosti s výstavou **Milý a milostný jazyk mateřský**.¹⁷³

V rámci celosvětových oslav 300. výročí úmrtí Komenského uspořádalo PM JAK v roce 1970 **velkou výstavu o životě, díle a odkazu Komenského**. Aktuální výstava byla zahájena vernisáží 11. června 1970. Úvodní slovo pronesl ředitel PM JAK Vojtěch Pavlásek a hlavního proslovu se ujal ministr školství Jaromír Hrbek.

Na vystavených dokumentech listinné, obrazové i knižní podoby byla nejdříve představena tradice českého školství, zavádějící nás do doby husitské a Jednoty bratrské. Samotný Komenský byl návštěvníkům přiblížen téměř 250 dobovými rytinami zachycujícími jak jeho podobizny, tak vyobrazení míst, ve kterých pobýval. Komenského tvorba byla dokumentována 50 prezentovanými komeňany a asi tisíci dalšími doklady, jež umožňovaly

¹⁷³ Novák, Bohumil: c. d., s 33.

seznámit se podrobně se životem a působením Komenského i s velmi pohnutým obdobím 17. století.

Poslední oddíl přehledně informoval o odkazu a živé tradice Komenského od doby národního obrození až po bádání o něm. Byli zde představeni naši přední i světoví komeniologové až do současnosti a zároveň byl zdůrazněn význam Komenského odkazu pro dnešní dobu.

4.5 Pedagogické muzeum J. A. Komenského v 80. letech 20. století

K 1. lednu 1981 bylo PM JAK převedeno pod správu Ústředního ústavu pro vzdělávání pedagogických pracovníků (ÚÚPVPP).¹⁷⁴ Poslání muzea bylo definováno ve statutu ÚÚPVPP z roku 1981 a v jeho intencích mělo muzeum shromažďovat, ochraňovat i zpřístupňovat a využívat pro výstavní účely dokumenty o současném stavu školství, dokumenty o životě a odkazu Jana Amose Komenského. Zmíněný statut definoval PM JAK jako instituci muzeologickou, vědeckou a badatelskou.¹⁷⁵

Ve srovnání s jinými muzejními institucemi mělo (a má i v současné době) PM JAK jistá specifika a nezastupitelnost. Patřilo do sítě muzeí, ale svým zaměřením náleželo mezi muzea ústřední a specializovaná. PM JAK bylo zároveň ústředním muzeem v rámci resortu Ministerstva školství.

PM JAK jako vědecká instituce spolupracovalo s vědeckými ústavu, a to především na poli komeniologie s Československou akademií věd a jeho Pedagogickým ústavem J. A. Komenského (s oddělením komeniologie), na poli školské problematiky udržovalo kontakt s VÚP, s Výzkumným ústavem odborného školství, s Ústavem školských informací, s vysokými školami. Cenné zkušenosti si pražské muzeum vyměňovalo s podobně zaměřenými muzei v Uherském Brodě, Přerově i s Muzeem školstva a pedagogstva v Bratislavě.

¹⁷⁴ Ústřední ústav pro vzdělávání pedagogických pracovníků v Praze vznikl v roce 1977 z tehdejšího Ústavu vzdělávání učitelů při rektorátu Univerzity Karlovy. Hlavním pracovním zaměřením ústavu do roku 1988 byla příprava pedagogických pracovníků na tzv. nové pojetí výchovně vzdělávací práce. Podle statutu se měl zabývat zejména rozpracováváním koncepčních a realizačních předpokladů soustavy celoživotního vzdělávání učitelů. Po roce 1989 se ústav zaměřil na přímou pomoc učitelům a dalším pedagogickým pracovníkům v úsilí vyrovnat se s překotnými změnami, které do našeho školství vnesla změněná politická situace po roce 1989. Na pomoc učitelům jazykových předmětů organizoval ústav např. kurzy pro přípravu ruštinářů na rozšiřující studium angličtiny nebo němčiny.

¹⁷⁵ Tmej, Karel: Třicetiletí Pedagogického muzea. Učitelské noviny, 1984, č. 12, výstřižek bez udání čísla strany.

Zásah státu do činnosti PM JAK se v normalizačním období projevoval především v činnosti prezentační. Přípravované akce a výstavy byly často poplatné době a muzeum bylo nuceno podílet se na propagaci ideologických doktrín.

Ve shodě s politickými postuláty se muzeum v osmdesátých letech 20. století výrazně otevřelo spolupráci se středními školami v Praze (např. s Vojenským gymnáziem Jana Žižky). Toto víceméně politicky podmíněné rozhodnutí vycházelo z dohody Ministerstva školství a Ministerstva kultury o spolupráci muzeí a galerií se školami a výchovnými zařízeními z roku 1977. Pro školy byly připravovány kulturně osvětové akce a přednášky, většinou navazující na prezentované výstavy.

V roce 1982 se stal součástí jeho sbírek **Archiv dějin učitelstva**, který byl do té doby při Ústředním výboru odborových svazů pracovníků školství a vědy. Přijetím sbírek Archivu dějin učitelstva se do PM JAK dostaly unikátní trojrozměrné exponáty, např. učební pomůcky z konce 19. století.

Vzhledem k nezvladatelnému nárůstu sbírkových předmětů v muzejních fondech a k nedostatku vhodných depozitních prostor se v témže roce (1982) PM JAK dohodlo s Národním technickým muzeem (NTM) v Praze na předání trojrozměrných předmětů technického charakteru do jeho sbírek.

V osmdesátých letech spadalo muzeum pod správu ÚÚPVPP v čele s ředitelem **Karlem Tmejem**. Za činnost PM JAK odpovídal v první polovině osmdesátých let **Rudolf Opata**¹⁷⁶, po jeho smrti jej nahradil Vladimír Novotný.

Na pozici vědeckého pracovníka působil v PM JAK od roku 1979 **Tomáš Pasák**, který svým vysoce odborným přístupem k problematice dějin školství a pedagogiky výrazně přispěl k zkvalitnění vědeckovýzkumné práce. Výsledky svého bádání zúročil Pasák při koncipování výstav, byl autorem scénářů výstav, např. úspěšné výstavy z roku 1986 **Jan Lebeda – učitel – umělec – vlastenec**.¹⁷⁷

Shrnutí

Úsilí po znovuvybudování Pedagogického muzea bylo zúročeno teprve na základě rozhodnutí vlády v roce 1956. Činnost PM JAK byla obnovena v roce 1957 velkou

¹⁷⁶ Rudolf Opata (1924 – 1985), pracovník PMJAK, publikoval práce z oboru pedagogika.

¹⁷⁷ Jan Lebeda (1910 – 1944) patřil mezi přední pokrokové učitele, jejichž život byl spjat s bojem o novou školu a novou výchovu dětí. Byl členem Učitelské unie. V období nacistické okupace se aktivně zapojil do protinacistického odboje učitelů. Byl zatčen a 22. března 1944 na Pankráci popraven gilotinou.

reprezentativní výstavou u příležitosti 300. výročí amsterodamského vydání Opera didactica omnia - **Jan Amos Komenský. Život – dílo – doba.** PM JAK se začalo formovat jako vědecká instituce řízená státem. Nastoupená profesionalizace pracovníků, rychlý nárůst sbírkových fondů, rozsáhlá odborná, výstavní i osvětová činnost jsou pozitivy obnoveného PM JAK. Jisté omezení ve své činnosti pocíťovalo PM JAK v souvislosti s požadavkem vládnoucí strany být loajální s její politikou. V roce 1958 bylo PM JAK organizačně přičleněno k VÚP a od roku 1981 přešlo pod ÚÚPVPP.

5. PEDAGOGICKÉ MUZEUM PO LISTOPADU 1989

5.1 Nový statut Pedagogického muzea J. A. Komenského v roce 1991

Na konci roku 1989 došlo v Československu k převratné politické změně. Po čtyřiceti letech totalitní vlády komunistické strany v područí Sovětského svazu byla v Československu opět obnovena svoboda a demokracie.

Po roce 1989 došlo v muzejní práci k zásadním změnám, pro PM JAK měl velký význam nový statut vydaný k 30. září 1991 Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT).¹⁷⁸ Na jeho základě získalo muzeum konečně eminentní postavení, stalo se jediným muzeem v rezortu MŠMT.

Statut specifikoval oblasti působnosti PM JAK, muzeum se má nadále zabývat činností vědeckovýzkumnou, výstavní, sbírkotvornou, pedagogickou, kulturně osvětovou a metodickou. Statut také vytyčil cíle PM JAK, jeho hlavní činnosti, práva a povinnosti ředitele, ustanovení týkající se vnitřní organizace a řízení muzea, ustanovení o poradních orgánech ředitele muzea, o muzejních pracovnících, o hospodaření a správě muzea a o vztahu muzea k jiným subjektům.

Cíle PM JAK měly ve vědecké oblasti spočívat ve vytváření, zpracovávání, ošetřování a ochraně sbírek knihovny, archivu písemností, fotoarchivu a další dokumentace.

Organizační struktura muzejních sbírek zůstala zachována z předcházejícího období a i nadále ji tvořil archiv, fotoarchiv a knihovna. K nim v roce 1991 přibyl vzácný archiv Přemysla Pittra a Olgy Fierzové, zapůjčený ze Švýcarska k dočasné správě.

Sběr a dokumentace nových muzejních přírůstků patří mezi základní povinnosti kurátorů sbírek. Strategie sbírkotvorné činnosti PM JAK spočívala (a spočívá i v současnosti) v koncepčním doplňování stávajících muzejních fondů. Výběr předmětů a dokumentů vycházel ze zaměření PM JAK na vývoj školství, dokumentaci působení a přínosu významných pedagogických osobností i dokumentaci života, díla i odkazu J. A. Komenského.

¹⁷⁸ Statut Pedagogického muzea byl publikován ve Věstníku Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Ministerstva kultury České republiky, roč. 47, 20. 12. 1991, sešit 11 – 12, s. 37 – 38. MŠMT ČR vydalo Statut PM JAK podle § 6, ods. 2 a § 11 zákona č. 54/1959 Sb., o muzeích a galeriích.

Nejtypičtější muzejní činností jsou výstavní aktivity. Ty měly podle statutu vycházet z plánu muzea a z potřeb MŠMT a měly být zaměřeny na rozvíjení odkazu J. A. Komenského, na tradice českého školství a vzdělanosti českého národa. Pod vedením historika **Tomáše Pasáka** se brzy dostavily první výsledky a PM JAK jako jediné pedagogické muzeum na našem území se rychle propracovalo do popředí laické i odborné veřejnosti.

Plnění vědeckých cílů mělo PM JAK dosahovat původním výzkumem v oborech své sbírkotvorné činnosti, historie učitelstva, školství a národní historie, především však v prezentaci demokratického odkazu J. A. Komenského ve školství a v naší společnosti.

Pedagogická a kulturně osvětová činnost muzea se odrážela zejména v činnosti výstavní, studijní a kulturní. Osvětových cílů dosahovalo PM JAK především tvorbou expozic s využitím odkazu J. A. Komenského v historii školství, publikační činností, pořádáním přednášek a seminářů.

V reprezentativním Valdštejnském paláci na Malé Straně našlo PM JAK příznivé zázemí pro každodenní činnost ve všech složkách své muzejní práce. Mohlo slibně rozvíjet činnost sbírkotvornou, výstavní, kulturně osvětovou i vědeckovýzkumnou.

Dokumentačním úkolem PM JAK bylo kromě rozvíjení odkazu Jana Amose Komenského také vědecké bádání a výzkum v oblasti dějin školství a pedagogiky na našem území, prezentace výzkumných úkolů edičními aktivitami i formou výstavních počinů.

Osamostatnění muzea v roce 1991 mělo pro zefektivnění muzejních činností velký význam. Vědecká práce pedagogických pracovníků se za Pasákova vedení dostala na vysokou úroveň¹⁷⁹. Vědečtí pracovníci se podíleli na řešení výzkumných úkolů v rámci grantů na tato témata:

- **P. Pitter a česko-německé vztahy**
- **Demokratický odkaz J. A. Komenského pro české školství a společnost.**

PM JAK při své vědecké i výstavní činnosti spolupracovalo jak s tematicky podobně zaměřenými institucemi na našem území, tak úspěšně rozvíjelo kontakty a společné aktivity s mnoha zahraničními muzejními institucemi i zastupitelskými úřady (Naarden, Berlín, Curych, Vídeň). Díky těmto kontaktům i spolupráci se zahraničními odborníky bylo umožněno PM JAK pořádat kvalitní mezinárodně zastoupené vědecké semináře.

¹⁷⁹ Za vedení Tomáše Pasáka pracovalo v PM JAK 6 vědeckých a odborných pracovníků a 10 technických zaměstnanců.

Od roku 1992 uděluje PM JAK pravidelně za podporu šíření odkazu Komenského **Medaili J. A. Komenského** odborníkům z ČR i zahraničí, podává návrhy na vydávání českých poštovních známek s pedagogickou, historickou a komeniologickou tematikou aj.

5.2 Oslavy 400. výročí narození Komenského a Pedagogické muzeum J. A. Komenského

V roce 1992 si ČSFR i celý svět připomněly 400. výročí narození Jana Amose Komenského. Světová organizace UNESCO zařadila rok 1992 mezi světová kulturní výročí. V čele oslav ČSFR stanul Československý výbor pro 400. výročí narození J. A. Komenského a koordinoval činnost tří komisí:¹⁸⁰

- 1) organizační komise pro přípravu československých akcí v zahraničí (jeho předsedou náměstek Ministerstva zahraničních věcí ČSFR Martin Palouš, sekretariát na Ministerstvu zahraničních věcí)¹⁸¹
- 2) organizační komise pro vnitrostátní akce (předsedou náměstek MŠMT M. Krásenský, sekretariát komise byl zřízen v PM JAK v Praze)
- 3) komise pro přípravu mezinárodní konference (předsedou rektor Univerzity Karlovy Radim Palouš, sekretariát na UK v Praze).

Komise pro vnitrostátní akce koordinovala aktivity k 400. výročí narození Jana Amose Komenského v Čechách, na Moravě i na Slovensku. V místech spojených s životem Komenského začaly probíhat už v roce 1991 a v jubilejním roce 1992 výstavy, semináře, kolokvia a další kulturní akce. Uherský Brod oslavil 400. Komenského jubileum otevřením nové expozice **Komenský lidstvu**, kterou zaštitila světová organizace UNESCO. Nové

¹⁸⁰ Pasák, Tomáš: Ke 400. výročí narození J. A. Komenského. In: Jan Amos Komenský – projektant nápravy věcí lidských. Ostravská univerzita k počtě Jana Amose Komenského u příležitosti 400. výročí jeho narození. Ostrava: OU 1992, s. 10 – 23.

¹⁸¹ Organizace oslav 400. výročí narození se v zahraničí ujaly zastupitelské úřady ČSFR. Kromě toho se uskutečnily vědecké semináře, kolokvia a kulturní pořady v následujících zemích: Afghanistan, Albánie, Alžírsko, Angola, Argentina, Austrálie, Bangladéš, Barma, Brazílie, Bulharsko, Chile, Čína, Dánsko, Egypt, Finsko, Francie, Ghana, Holandsko, Indie, Irán, Itálie, Izrael, Japonsko, Jemen, Kambodža, Kanada, Keňa, Kolumbie, Kostarika, Kypr, Libye, Maroko, Maďarsko, Malta, Mexiko, Mongolsko, Mosambik, Nigérie, Norsko, Pákistán, Polsko, Portugalsko, Rakousko, Rumunsko, Řecko, SFRJ, SRN, Sýrie, Švýcarsko, Švédsko, Tanzanie, Thajsko, Tunis, Turecko, Uruguay, USA, Velká Británie, Vietnam, Sovětský svaz, Litva, Lotyšsko, Estonsko, Ukrajina.

expozice se dočkalo také Okresní a vlastivědné muzeum J. A. Komenského v Přerově, Památník J. A. Komenského ve Fulneku a další.¹⁸²

Přípravy na důstojné uctění 400. výročí narození Komenského zahájilo i PM JAK v Praze. Tento rok vyhlásilo muzeum **Rokem J. A. Komenského**, jehož součástí byly výstavy, semináře, besedy, koncerty, kulturní a divadelní akce. Oslavy jubilejního 400. výročí Komenského narození započaly už v roce 1991 otevřením výstavy **Alšova země 1991**. Na podzim 1991 proběhly v PM JAK výstavy **J. A. Komenský v knižní značce** a **Ferdinand Krch a přátelé Milíčova domu**.

U příležitosti 400. výročí Komenského narození připravilo PM JAK v roce 1992 tři nové výstavy:

- 1) **René Descartes a J. A. Komenský** (ve spolupráci s velvyslanectvím Francouzské republiky v Praze)
- 2) **Pamětní síň prof. dr. Jana Patočky** (pod záštitou dr. Klause Schallera z Bochumi a rektora Univerzity Karlovy prof. dr. Radima Palouše)
- 3) **Vývoj písma a psací techniky** (ve spolupráci s firmou Olivetti; návštěvníkům byla zpřístupněna díla J. A. Komenského, uchovávaná v trezoru muzejní knihovny)¹⁸³

V březnu 1992 se uskutečnila mezinárodní konference **Odkaz J. A. Komenského a výchova člověka pro 21. století**,¹⁸⁴ která byla nejvýznamnější akcí v rámci Roku výchovy a vzdělání v Praze. Konferenci pořádala Univerzita Karlova spolu s Univerzitou Komenského v Bratislavě ve spolupráci s UNESCO, ČSAV a dalšími vládními a vědeckými institucemi. Byla určena pro vědecké pracovníky z oblasti společenských věd, učitele i zájemce z oblasti výchovy a vzdělání. Program konference byl rozdělen do dvou částí. První se koncentrovala na obecné pedagogické problémy současné společnosti, druhá se zabývala komeniologickou problematikou prizmatem různých vědeckých disciplín.

¹⁸² V roce 1992 si 400. výročí Komenského narození připomněla řada dalších muzeí, např. Komenského výstava byla zpřístupněna v Pantheonu Národního muzea a v Národní knihovně v Praze, v Brandýse nad Orlicí, Bílé Třemešné, Skalici. Do oslav se zapojily také univerzity v Čechách, na Moravě, ve Slezsku i na Slovensku.

¹⁸³ Potočná, Naďa: Oslavy 400. výročí narození J. A. Komenského v Pedagogickém muzeu J. A. Komenského v Praze. In: Sborník příspěvků o průběhu oslav 400. výročí narození J. A. Komenského. Praha: PM JAK 2004, s. 54.

¹⁸⁴ Mezinárodní konferenci doprovázela řada seminářů uskutečněných v průběhu roku 1992, např. Komenský a předškolní výchova (OMEF a Masarykova univerzita v Brně, 30. 1.), Odkaz J. A. Komenského pro současnou školu (Okresní vlastivědné muzeum v Přerově, 5. 2.), Kongres Comenius – Středoevropské centrum kultury, vzdělávání a vědeckotechnické spolupráce, Praha 26. 2. – 1. 3.), J. A. Komenský a tvorba map (Masarykova univerzita v Brně (6. – 10. 4.), J. A. Komenský a T. G. Masaryk (Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze, 16. 4.), VII. světový kongres srovnávací pedagogiky (Univerzita Karlova, 8. – 14. 6.), Didaktická technika ve sbírkách muzeí ČR (Okresní a vlastivědné muzeum v Přerově, 2. – 4. 6.) ad.

Velký ohlas vzbudily tři plenární přednášky na následující témata¹⁸⁵:

- 1) **Výchova pro 21. století**
- 2) **Osobnost dítěte, její rozvoj a práva dítěte**
- 3) **Materiální prostředky na vzdělání**

Jednání celé konference probíhalo v sedmi sekcích:

1. **sekce: Výchova pro 21. století**
2. **sekce: Práva dítěte a rozvoj osobnosti**
3. **sekce: Materiální didaktické prostředky v kontextu informační technologie**
4. **sekce: J. A. Komenský o předškolní výchově a jeho odkaz dnešku**
5. **sekce: J. A. Komenský a význam jazykového a literárního vzdělání**
6. **sekce: J. A. Komenský a „res humana“**
7. **sekce: J. A. Komenský a jeho odkaz k činnosti církví**

Pozitivním rysem konference se stala vysoká účast učitelů z různých typů a druhů škol (více než 450 domácích a několik desítek zahraničních). Účel konference se podařilo naplnit bezesbytku – probudila nevšední zájem o Komenského a studium jeho odkazu v souvislosti se stavem výchovy a vzdělání. Zjednání vyplynula výzva k obnovení Mezinárodní společnosti Komenského, která byla zakázána německými fašisty po roce 1934. Konference se stala rovněž inspiračním zdrojem pro možná řešení aktuálních problémů současnosti.

V rámci oslav nechalo PM JAK razit pamětní medaili ke 400. výročí narození J. A. Komenského a ke 100. výročí narození prof. dr. Jana Uhra.¹⁸⁶ Ve spolupráci s Ústavem školského vzdělávání v Praze vydalo muzeum práci **Dagmar Čapkové J. A. Komenský – život – dílo** a připravilo několik dalších tiskovin (**Rodokmen J. A. Komenského, Ex libris Comenius ad.**).

V říjnu 1992 byla otevřena výstava **Škola Spolku J. A. Komenského ve Vídni – tradice – vývoj – současnost**. Záštitu nad ní převzal kancléř Karel Schwarzenberg,

¹⁸⁵ Pasák, Tomáš: Ke 400. výročí narození Komenského. In: Sborník příspěvků o průběhu oslav 400. výročí narození J. A. Komenského. Praha: PM JAK 2004, s. 14 – 15.

¹⁸⁶ Jan Uher vyryl portrét J. A. Komenského do lipového dřeva ve věznici Dienz an der Lahn před popravou gilotinou v Plötzensee roku 1942. Jan Uher byl profesorem Masarykovy univerzity v Brně a profesorem Komenského univerzity v Bratislavě, na počátku okupace se účastnil demokratického odbojového hnutí, 22.11.1939 byl zatčen a posléze popraven.

velvyslankyně ČSFR ve Vídni Magda Vášáryová a velvyslanec Rakouské republiky v Praze Karl Petrlik.

Výstava **Karel Slavoj Amerling** představovala školní obrazy K. S. Amerlinga a F. Liebische z let 1850 – 1865. Školní obrazy vycházely z děl J.A. Komenského, především z díla *Orbis pictus*.

Z dalších realizovaných výstav s pedagogickou tematikou připomeňme např.:

- **Waldorfské školství** (ve spolupráci s Mezinárodním výborem waldorfských škol)
- **Můj houpací koník má křídla** (výstava rakouské dětské literatury)
- **Česká bible v průběhu staletí** (výstava k 400. výročí Kralické bible)
- **J. B. Čapek – život a dílo.**

Realizované krátkodobé výstavy navázaly na zpracovaný koncepční plán pro daný rok. Rok 1992 se z hlediska výstavních aktivit velmi vydařil. Z akcí pro tento rok se především **výstava k 400. výročí Bible kralické** a výstava **Descartes a Komenský** setkala s velkým zájmem. Média dokonce výstavu k Bibli kralické označila za jednu z nejlepších výstav v historii českého muzejnictví.

Organizace oslav Komenského 400. výročí narození se v zahraničí ujaly zastupitelské úřady ČSFR. Uspořádaly rozsáhlé akce čítající výstavy, přednášky, semináře, promítání filmů o J. A. Komenském. Při přípravách často spolupracovaly s krajanskými sdruženími a školskými institucemi. Společnými silami připravovaly mezinárodní semináře (např. ve Velké Británii, Francii, Holandsku, SRN a v dalších zemích). Pro prezentaci Komenského života a díla využívaly zastupitelské úřady řadu videofilmů připravených organizační komisí pro přípravu československých akcí v zahraničí. Rovněž byly vybaveny putovní výstavou k dílu J. A. Komenského,¹⁸⁷ přeloženou do několika světových jazyků.

Nejrozsáhlejší oslavy Komenského v zahraničí proběhly v roce 1992 v Holandsku. Zastupitelský úřad ČSFR spolupracoval s městskou radou v Naardenu, s přípravným výborem symposia o díle J. A. Komenského a s krajanskými spolky.

Hlavní oslavy se odehrávaly v Naardenu, které v polovině května vyvrcholily otevřením nového kulturního centra v Naardenu věnovaného osobnosti J. A. Komenského. V nových expozicích byla instalována výstava **Všenáprava obrazem Jiřího Všetečky**. V téže době se

¹⁸⁷ Putovní výstavu připravil Jiří Všetečka.

konalo v Amsterdamu vědecké sympozium, kterého se zúčastnili přední českoslovenští komeniologové.

V rámci propagace ČSFR v zahraničí nastudoval **Alfréd Strejček** pořad nazvaný **Vivat Comenius** vycházející z Komenského Obecné porady o nápravě věcí lidských. Hudební doprovod pořadu zajistil světově proslulý kytarista **Štěpán Rak**. S pořadem vystupovali s úspěchem v řadě evropských měst a přibližovali lidem různých národností Komenského myšlenky v němčině, latině, angličtině i francouzštině.

Organizační komise pro československé akce v zahraničí měla podchyceny všechny akce, na kterých se podílely zastupitelské úřady ČSFR. Kromě toho probíhaly samostatně v různých zemích vědecké semináře a kolokvia, jejichž pořadateli byly většinou univerzity (Belgie, Kanada, Austrálie). Mezi tyto akce patřil vědecký seminář, pořádaný univerzitou v Sorbonne (15. – 20. 3. 1992), či setkání připravené Institutem A. Denise. Iniciátorem obdobných seminářů v různých zemích byly hlavně katedry nebo fakulty slovanských studií.

Rok 400. výročí narození Komenského byl nepochybně nesmírně významný pro propagaci PM JAK. Znamenal pro něj značné rozšíření kontaktů se zahraničím. Při výročních oslavách se ředitel muzea **Tomáš Pasák** setkal s významnými komeniology (v Německu s prof. dr. Karlem Schallerem, ve Švýcarsku s prof. Janem Milíčem Lochmanem, v Kanadě s prof. Caravolasem ad). PM JAK uzavřelo také důležité mezinárodní dohody o spolupráci s muzeem J. A. Komenského v Naardenu a ve Förderkreis Böhmisches Dorf v Berlíně – Neuköllnu.

Akce pořádané PM JAK v jubilejním roce 1992 vzbudily živý zájem české i slovenské veřejnosti. Jejich vysokou odbornou kvalitu ocenili známí čeští historici a komeniologové. Pochvalně o nich referovaly také sdělovací prostředky. Úspěšný rok se bezpochyby pozitivně podepsal na rostoucí prestiži a profesionální reputaci PM JAK.

Následující rok proběhl v PM JAK ve znamení intenzivní práce na vytyčených cílech. Po znamenitém roce 1992 stanulo PM JAK na přední pozici mezi pražskými muzejními institucemi. V roce 1993 uspořádalo PM JAK ve spolupráci se spolkem MILIDU (Milíčův dům) mezinárodní odborný seminář věnovaný životu a dílu Přemysla Pittra¹⁸⁸. Ne náhodou byl pro realizaci semináře zvolen den před 401. výročím narození J. A. Komenského. Mezi

¹⁸⁸ Přemysl Pitter (1895 – 1976) – vychovatel, filozof, laický kazatel a bojovník za lidská práva. Proslul svým sociálně výchovným působením v Milíčově domě, který založil a v letech 1933 – 1951 vedl, úsilím o záchranu německých a židovských dětí v letech 1945 – 1947. Po emigraci v roce 1951 pracoval společně se svou celoživotní spolupracovnicí Olgou Fierzovou v uprchlickém táboře Valka u Norimberku a poté ve Švýcarsku. Za záchranu německých a židovských dětí obdržel Pitter vysoká německá a židovská státní vyznamenání. V roce 1991 byl in memoriam vyznamenán Řádem T. G. Masaryka.

životními osudy Komenského a Pittra existuje významná analogie. Komenskému i Pittrovi byla znemožněna sociální a pedagogická činnost v rodné zemi (od roku 1951 do své smrti v roce 1976 působil Pitter v exilu).¹⁸⁹

Zajímavý seminář, který proběhl v historických prostorách Valdštejnského paláce, přilákal asi sto účastníků, mezi nimi zejména bývalé děti z Milíčova domu, Pittrovy přátele a spolupracovníky, odborníky z vysokých škol a vědeckých ústavů.

Hlavní referát na téma **Přemysl Pitter – svědek bezvýhradné lidskosti** přednesl profesor Teologické fakulty univerzity v Basileji **Jan Milíč Lochman**. Ve svém příspěvku zhodnotil Pittrovu sociální, výchovatelskou i duchovní činnost a zařadil jej mezi čelní představitele českých církevních dějin.

Další příspěvky byly zaměřeny na jednotlivé oblasti Pittrovy mnohostranné činnosti (např. příspěvek **Tomáše Pasáka** o záchraně německých a židovských dětí v roce 1945, referát **Jana Štěpána** o odrazu česko-německých vztahů v díle Přemysla Pittra ad.).

5.3 Omezení muzejní činnosti po přestěhování PM JAK

V roce 1996 muselo PM JAK uvolnit své dosavadní sídlo v prostorách Valdštejnského paláce horní komoře Českého parlamentu, Senátu, a přesídlilo do nedalekých budov, do historických domů U Zlatého slunce a U Zlatého šífu ve Valdštejnské ulici¹⁹⁰. Zároveň se muselo vyrovnat s další citelnou ztrátou, úmrtím ředitele PM JAK **Tomáše Pasáka**. Novým ředitelem byl jmenován **Ludovít Emanuel**.

Opuštění reprezentativních prostor Valdštejnského paláce a přesídlení do stísněných výstavních prostor a nevyhovujících depozitářů symbolicky předznamenalo ústup ze slávy z počátku let devadesátých pod vedením Tomáše Pasáka a značnou redukci činnosti. Ke stěhování PM JAK paradoxně došlo krátce poté, kdy byla jeho práce pozitivně oceněna nominací až do závěrečného kola prestižní soutěže evropských muzeí o cenu Evropské muzeum roku. Téměř na celé desetiletí se muzeum ocitlo v prostorovém, personálním

¹⁸⁹ Drábková, Eva: P. Pitter – život a dílo. 27. 3. 1993, Praha, Pedagogické muzeum J. A. Komenského. Pedagogika, roč. 43, 1993, č. 3, s. 342 – 343.

¹⁹⁰ Od roku 1996 je sídlem muzea dům U Zlatého slunce (Valdštejnská 20) a dům U Zlatého šífu (Valdštejnská 18). Oba domy, jejichž původ se datuje koncem 14. století, byly několikrát přestavovány. Jsou zachyceny na Huberově panoramatu a v Langweilově modelu Prahy. K nejznámějším majitelům obou domů patřil Havel Oberšvender, opatrovatel stříbrného nádobí Rudolfa II., tzv. stříbrný komorník, který obě nemovitosti zakoupil v roce 1623.

i koncepčním provizoriu. Muzeum mělo zpočátku značně omezené prostory pro výstavní činnost, velkým problémem bylo i zajištění vhodných depozitářů pro muzejní sbírky. Teprve časem, během něhož se PM JAK podařilo v novém sídle rozšířit stávající prostory, mohlo dojít k opětovnému obnovení muzejní činnosti.

Návštěvníkům byla zpřístupněna stálá expozice **Česká škola a J. A. Komenský**, která zaujímala podstatně menší rozlohu než původní expozice v prostorách Valdštejnského paláce. Její součástí se stala školní třída z 19. století a ukázky učebnic a školních pomůcek. Muzeum pořádalo také příležitostné výstavy, často tematicky zaměřené na jinou než školskou a pedagogickou problematiku. Důsledkem nesystematické sbírkotvorné činnosti, způsobené z velké části prostorovým a koncepčním provizoriem, i nedostatečné propagace muzejních akcí byla nepatrná návštěvnost muzea a citelný propad jediné muzejní instituce v resortu MŠMT na provinční úrovni.

I přes podstatnou redukci muzejní práce v tomto období se PM JAK muzeu podařilo realizovat několik zajímavých akcí, které si zaslouží zmínku.

U příležitosti 110. výročí založení Pedagogického muzea (už dříve bylo řečeno, že určitě pevné vročení vzniku muzea není fakticky možné) v roce 2002 uspořádalo muzeum reprezentativní výstavu s názvem **Muzeum v proměnách času**. Výstava dokumentovala činnost muzea během své více než stoleté, i když ne nepřetržité, existence. Příznivé přijetí zmiňované výstavy se stalo impulsem k dalším aktivitám. Podnět k zintenzivnění muzejní vědecké práce přineslo blížící se **230. výročí vydání Všeobecného školního řádu**.

Reformy Marie Terezie a vydání Všeobecného školního řádu nastartovaly éru všeobecného lidového vzdělání a zásadním způsobem přispěly ke zkvalitnění úrovně školství. Pro připomenutí aktuálního významu všeobecné školní docházky pro 21. století připravilo PM JAK širokou programovou nabídku. Už v říjnu 2004 byla veřejnosti zpřístupněna výstava u příležitosti 230. výročí vydání Všeobecného školního řádu nazvaná **Škola v proměnách času**. O významu a nadčasovosti výstavy, přesahující působnost muzea, svědčí to, že nad ní převzal záštitu náměstek ministryně školství Jaroslav Müllner. K slavnostnímu zahájení výstavy byla vydána i příležitostná poštovní známka **Jana Kavana** a rytce **Bohumila Šneidra**.

Na výstavu **Škola v proměnách času** navázala série doprovodných akcí. V průběhu měsíců říjen – prosinec 2004 se v prostorách PM JAK konaly přednášky pro veřejnost, které připravil odborný pracovník muzea **František Morkes**. Zúčastnění si mohli vyslechnout zajímavé, poučné, ale i vtipně laděné přednášky s následujícími tématy:

- **Rodinné stříbro českého školství**

- **Praha – město škol a vzdělání**

- **Známé osobnosti – neznámí učitelé.**

Zajímavé poznatky o významných momentech českého školství shrnul **František Morkes** v přehledném průvodci **Devětkrát o českém školství**, atraktivní publikaci vydané u příležitosti 230. výročí Všeobecného školního řádu.

Programovou nabídku obsahově náročného roku 2004 završila mezinárodní konference **Všeobecné vzdělání pro všechny**, která byla pořádána v rámci již zmiňovaného 230. výročí vydání Všeobecného školního řádu. Na uspořádání reprezentativní konference se společně s PM JAK podílelo MŠMT. Její přípravou byl náměstkem ministryně školství Müllnerem pověřen přípravný výbor v čele s ředitelem PM JAK Ludovítem Emanueleem.

Mezinárodní konference se konala ve dnech 4. a 5. listopadu 2004 a svou osobní účastí ji zaštitila ministryně školství, mládeže a tělovýchovy České republiky Petra Buzková. Záštitu nad konferencí převzal také velvyslanec Rakouské republiky v České republice Klas Daublebsky, který se ale z osobní účasti omluvil.

Na konferenci zazněly erudované příspěvky českých i zahraničních odborníků vztahující se k historii školství, ale i příspěvky se zajímavým a netradičním pohledem na současný stav školství. Přednesené referáty byly publikovány ve sborníku z konference **Všeobecné vzdělání pro všechny**.

V červnu roku 2005 přichystalo PM JAK v Praze mezinárodní konferenci **Duchovní revoluce v srdci Evropy**. Konference se konala u příležitosti 110. výročí narození Přemysla Pittra. Proběhla v Emauzích a byla spojena s promítáním filmu **Tomáše Škrdlanta**¹⁹¹ **Milujte své nepřátele**.

Na konferenci přijali pozvání přední čeští i zahraniční odborníci, významnou část účastníků tvořili pamětníci Přemysla Pittra, především ti, kteří byli po druhé světové válce účastníky Pittrovy akce „Zámky“. Na konferenci vystoupil s obsáhlým příspěvkem velvyslanec státu Izrael. Svou přítomností potvrdil, jak významné je poselství Přemysla Pittra pro dnešní svět.

¹⁹¹ Tomáš Škrdlant (1943) vystudoval režii na pražské FAMU, natočil desítky autorských dokumentárních filmů o širších souvislostech krize životního prostředí, o sociální dynamice, o psychologii a psychopatologii mezilidských vztahů či o postavení postižených dětí v rodině a společnosti. Snímek *Milujte své nepřátele* je poctou Přemyslu Pittrovi.

PM JAK i nadále zpřístupňovalo badatelům i odborným pracovníkům svůj archiv, archiv Přemysla Pittra a Olgy Fierzové, fotoarchiv i knihovnu. V návaznosti na celosvětový projekt UNESCO Paměť lidstva zpracovala knihovna PM JAK ve spolupráci s Národní knihovnou a s firmou Albertina icome Praha, s. r. o. projekt na ochranu a zpřístupnění starých tisků komeňian s využitím digitální technologie. V rámci zmíněného projektu vznikly unikátní CD-ROMy s **Komenského dílem Orbis pictus a Janua linguarum reserata**.

Shrnutí

V roce 1991 nastoupilo PM JAK novou kapitolu své existence a svého působení. Vydáním nového statutu se stalo rezortním muzeem spadajícím pod správu MŠMT. Pod vedením prvního polistopadového ředitele Tomáše Pasáka zažilo fázi pilné odborné práce, prezentace výsledků svého působení na odborné rovině i představením své činnosti formou výstav široké veřejnosti. O kvalitě práce PM JAK vypovídají velkolepé oslavy 400. výročí narození Komenského v roce 1992. Muzeum se na celostátních oslavách výraznou měrou spolupodílelo, přichystalo cyklus přednášek, výstav a dalších doprovodných akcí.

Příznivá konstelace vývoje a působení PM JAK byla výrazně narušena v roce 1996, kdy muzeum přišlo o své dosavadní prostory v budově Valdštejnského paláce. Téměř jedno desetiletí trvalo, než se PM JAK dokázalo s touto situací vyrovnat a obnovit v plné míře všechny své muzejní aktivity.

6. PEDAGOGICKÉ MUZEUM J. A. KOMENSKÉHO V SOUČASNOSTI

6.1 Nové směry činnosti Pedagogického muzea J. A. Komenského

V roce 2005 došlo v PM JAK k výměně osob v jeho vedení. Novou ředitelkou se stala **Markéta Pánková**, která byla do funkce jmenována na základě úspěšného výběrového řízení MŠMT.

S nástupem nové ředitelky přišly i zásadní změny v dosavadní činnosti PM JAK. Ředitelka představila novou koncepci muzea, jejímž hlavním cílem byla reorganizace muzea a jeho přeměna do podoby moderní instituce, která bude povědomá a blízká jak české, tak i zahraniční odborné i laické veřejnosti. Jednou z důležitých ambicí nové muzejní koncepce byla bezesporu snaha „povýšit“ PM JAK znovu do role prestižního muzea zabývajícího se pedagogickou a kmenologickou problematikou. K tomu, aby se PM JAK dostalo opět do povědomí odborníků i laické veřejnosti, bylo potřeba činnost muzea zviditelnit aktivitami zejména v těchto oblastech:¹⁹²

- 1) systematická sbírkotvorná činnost
- 2) vědeckovýzkumná činnost
- 3) výstavní činnost
- 4) pedagogická a kulturně osvětová činnost
- 5) institucionální spolupráce
- 6) spolupráce s odbornými nevládními organizacemi
- 7) propagace muzea a jeho výsledků činnosti
- 8) vnitřní proměny pracoviště a jeho poradních orgánů.

Prioritní postavení v muzejních aktivitách zaujala sbírkotvorná činnost, která je stěžejním elementem pro navazující muzejní činnosti, tzn. vědeckovýzkumnou, výstavní i propagační. Pánková upřesnila tematické zaměření sbírkotvorné činnosti, tak aby nedocházelo k dublování sbírkotvorné koncepce s tematicky příbuznými muzei v Přerově a v Uherském Brodě. PM JAK se má pro příště koncentrovat na historii školství, učitelstva, pedagogiky a vzdělanosti v Čechách, nově s odkazem na fond Přemysla Pittra a na problematiku výchovy k míru a demokracii.

¹⁹² Pánková, Markéta: Nové směry činnosti Pedagogického muzea J. A. Komenského v Praze. Unie Comenius, roč. 13, 2005, č. 21 – 22, s. 61 – 65.

Principiální změny měly podle nové ředitelky nastat pro PM JAK ve vědeckovýzkumné oblasti. Pánková podrobila minulé vedení PM JAK rozsáhlé kritice. Podle jejího názoru to byla právě tato oblast, které nebyla v nedávné historii muzea věnována náležitá pozornost.¹⁹³ Pro optimální rozvoj vědeckovýzkumné činnosti bylo nezbytné vypracovat dlouhodobý výzkumný program a účinně spolupracovat s vědeckými a vzdělávacími institucemi i s odbornými nevládními organizacemi. Dobré předpoklady pro dosažení očekávaných výsledků spatřovala Pánková ve vybudování partnerské sítě muzejních, kmenologických, školských a vědeckých pracovišť v České republice i v zahraničí.

Z naznačené koncepce Markéty Pánkové vyplývá, že výstavní činnost by měla vycházet z promyšleného propojení stálé expozice s příležitostnými výstavami. Také příprava příležitostných výstav by měla rezonovat s dlouhodobou koncepcí výstavní činnosti s vazbou na historické mezníky ve vývoji školství a na aktuální problémy současné vzdělanosti.

Vedle výstavních počínů se Pánkové jevilo nezbytné vyvíjet aktivitu na poli kulturně osvětové činnosti pořádáním přednášek a diskusí na aktuální témata. Jeden z hlavních úkolů, jak zkvalitnit informovanost pedagogů i laické veřejnosti o aktivitách muzea, spočívá v propagaci muzejních počínů všemi dostupnými způsoby (muzejní webové stránky, články a pořady v médiích, atraktivní přednášky a výstavy apod.)

Závěry předložené muzejní koncepce ředitelkou muzea Markétou Pánkovou byly zasazeny do Plánu činnosti PM JAK na rok 2006, který obsahoval schválená Nápravná opatření, která vedení PM JAK vypracovalo v souladu se závěry Protokolu o výsledku mimořádné tematické veřejnosprávní finanční kontroly uskutečněné v PM JAK v období od 5. října do 14. prosince 2005.¹⁹⁴

Ve shodě s nápravnými opatřeními byl v roce 2006 rovněž vypracován nový Organizační řád PM JAK, na jehož podkladě byla vytvořena nová organizační struktura muzea:

1. historicko-pedagogické oddělení
2. ekonomicko-správní oddělení
3. kulturně propagační oddělení.

¹⁹³ Na obranu předchozího vedení nutno konstatovat, že vědeckovýzkumné činnosti byla v PM JAK pozornost věnována, ale na její redukci se bohužel podepsaly problémy spojené s provizorním chodem muzea po přestěhování z Valdštejnského paláce v roce 1996.

¹⁹⁴ Při předávání muzea novému vedení k 1. 9. 2005 došlo k vyhodnocení situace ohledně stavu evidence a uchování sbírek. Byla sepsána samostatná zpráva s názvem Zjištěné nedostatky v PM JAK a předána skupině 2 na MŠMT. Bylo též konstatováno, že nebyla provedena celková inventarizace všech sbírkových fondů muzea včetně archivu Přemysla Pittra a Olgy Fierzové od doby přestěhování sbírek do nových prostor v roce 1996. Nemohlo tudíž dojít ani k předání sbírkového fondu v září 2005. Srovnej Výroční zpráva Pedagogického muzea J. A. Komenského za rok 2005.

6.2 Současný stav sbírkových fondů Pedagogického muzea J. A. Komenského

V souladu s novou muzejní strategií nastal posun ve struktuře muzejních sbírkových fondů a rovněž ve sbírkotvorné činnosti, především v konkrétním zpřesnění a rozšíření okruhu působnosti PM JAK v Praze.

Současná stratifikace sbírkových fondů vypadá následovně:

- archiv písemností
- archiv Přemysla Pittra a Olgy Fierzové
- knihovna
- fotoarchiv
- historická podsběrka
- mezinárodní archiv OMEP.¹⁹⁵

Vytvořit optimální podmínky pro vhodné uložení sbírkových předmětů bylo v minulosti PM JAK, jak jsme mohli sledovat v průběhu vývoje, obrovským problémem. V průběhu druhé poloviny devadesátých let 20. století a v prvním desetiletí 21. století byla většina sbírek deponována v nevyhovujících prostorách na Strahově a ve Sněženské ulici. V roce 2006 získalo PM JAK vhodnější depozitáře na Senovážném náměstí, v průběhu roku proběhlo stěhování a základní ošetření sbírkových předmětů. V roce 2008 byly muzeu předány další nové prostory pro depozitáře na Praze 3, čímž se po mnoha letech zlepšily předpoklady pro muzejní sbírkotvornou činnost a pro ochranu sbírek.

Archiv písemností

Archiv písemností soustřeďuje svou činnost na sbírání materiálů z pozůstalostí po pedagogických pracovnících a na dokumentování rozvoje školství. Archiv muzea sleduje i současné pedagogické pracovníky, jejich pedagogickou a publikační činnost. V současné době spravuje archiv písemností asi 70 000 signatur.

Archivní fond dokumentuje:

- nejstarší dějiny našeho školství
- školství a jeho představitele v období národního obrození
- rozvoj a organizaci školství a pedagogické teorie v letech 1850 - 1918

¹⁹⁵ Čerpáno z: < <http://www.pmjak.cz> >.

- historii školství s přihlédnutím k pokusným a reformním snahám učitelstva v letech 1918 - 1938
- činnost učitelských organizací před první světovou válkou a mezi dvěma válkami
- činnost významných pedagogických osobností až do současné doby
- školství za okupace.

Fond se člení do několika oddílů:

Oddíl A - zahrnuje materiály týkající se školy, vyučování, osobnosti učitele a dále materiály související s činností pedagogických institucí a organizací

Oddíl S (Slavín) - v tomto oddílu jsou uloženy osobní fondy více než 500 významných pedagogických osobností od první poloviny 19. století po současnost (dokumenty a fotografie osobní, rodinné, studijní, dokumenty k učitelské činnosti, práce publikované i rukopisné, korespondenci, vzpomínky, studie o příslušné osobnosti, výstřižky aj.)

Oddíl K (neknižní komeniana) - soustřeďuje materiály dokumentující život a dílo J. A. Komenského a ohlasy jeho pedagogického vlivu na školství doma i v cizině.

Oddíl M (mapy) – obsahuje neúplnou sbírku školních nástěnných map (mapy fyzikální, politické a historické)

Oddíl P - zahrnuje trojrozměrné vyučovací pomůcky.

Archiv Přemysla Pitttra a Olgy Fierzové

Archiv je provázaným fondem obou představitelů, kteří spolu pracovali od roku 1927. Po smrti Olgy Fierzové (1990) zdědil pozůstalost švýcarský spolek MILIDU, který ji v září 1991 zapůjčil do správy PM JAK v Praze. Větší část archivu tvoří ve Švýcarsku systematicky utříděný materiál, který obsahuje 243 kantonů. Druhou částí archivu jsou písemnosti darované přáteli původců fondu žijícími v Čechách, materiály z činnosti PM JAK v Praze (dokumentace ke konferencím a výstavám věnovaným Přemyslu Pitttrovi a Olze Fierzové) a práce vzniklé na základě studia v archivu. Součástí fondu je knihovna obsahující nyní více než 1100 svazků. Jde většinou o knihy náboženské, nachází se zde díla životopisná, teoretická a historická, psaná převážně česky a německy, některá také anglicky a francouzsky.

Knihovna

Knihovna je specializovanou knihovnou zaměřující se na vývoj školství a pedagogiky v evropském kontextu. V současné době obsahuje přes 26 000 svazků. Knihovní fond je

tvořen sbírkovou¹⁹⁶ a odbornou¹⁹⁷ částí. V roce 2006 byla muzejní knihovna zaregistrována v evidenci Ministerstva kultury České republiky. Zvláště je vyčleněn fond komenian, obdobně jako i fond starých tisků. Rozsáhlá je sbírka pedagogických periodik, která jsou uchovávána v dlouhodobých historických řadách.

Fotoarchiv

Stěžejní část fondu tvoří přes 2000 signatur fotografií, více než 5800 signatur fotokopii a téměř 4000 signatur negativů, které především obsahují:

- portréty významných osobností české a světové pedagogiky, vynikajících učitelů, školských pracovníků a organizátorů učitelského života, reformátorů, filozofů a literátů
- dokumenty zobrazující život a vyučování na všech typech a druzích škol
- doklady mimoškolní činnosti a výchovně vzdělávacích aktivit mládeže
- fotodokumentaci interiérů a exteriérů školních budov (většinou ze třicátých let 20. století)
- reprodukce titulních listů, frontispice a obrazového doprovodu vzácných knih a starých tisků, zejména spisů J. A. Komenského.

Historická podsbírka

Obsahuje převážně obrazové dokumenty se vztahem k pedagogické problematice, výchově a vzdělávání. Je uspořádána do níže uvedených fondů:

- školní obrazy (přes 3000 unikátních školních obrazů, nejpočetněji jsou zastoupeny obrazy s přírodovědnou a vlastivědnou tematikou, zvláště pozoruhodné jsou obrazové cykly Karla Slavoje Amerlinga)
- umělecká grafika (místopisný soubor vedut, portréty našich i světových osobností, výjevy z českých a světových dějin)
- umělecký tisk (reprodukce uměleckých děl, tisky fotografií významných osobností a událostí)
- umělecká sbírka (umělecké předměty vztahující se k osobnosti J. A. Komenského – plakety, medaile ad.)
- plakáty (především plakáty z výstav PM JAK z padesátých a šedesátých let 20. století).

¹⁹⁶ Sbírková část knihovny tvoří součást celkového sbírkového fondu PM JAK, který je základem pro veškerou odbornou a výstavní činnost.

¹⁹⁷ Tato část knihovního fondu slouží ke studiu muzejním pracovníkům i badatelům.

Mezinárodní archiv OMEP

Mezinárodní archiv OMEPu¹⁹⁸ je od roku 1995 umístěn v PM JAK v Praze. Archiv nabízí mnoho různorodých pramenů jak k historii OMEPu jako nevládní organizace, tak k novodobým dějinám předškolní výchovy ve světě. Obsahuje různé dokumenty, zprávy, korespondenci, publikace, sborníky z konferencí, časopisy, rukopisy, bibliografie a fotografie.

6.3 Výstavní činnost a další kulturní akce

Realizace krátkodobých výstav striktně koresponduje s plánem výstavní činnosti PM JAK na daný rok. Při výběru témat krátkodobých výstav jsou preferována témata spjatá nějakým způsobem s osobností Komenského a jeho odkazem, komeniologií nebo s vývojem školství na různých druzích škol a v různých etapách našich dějin.

V roce 2005 připravilo PM JAK zajímavou výstavu s názvem **Česká škola 1939 – 1945**. Na ní byly mj. prezentovány **kresby Helgy Hoškové – Weissové** z terezínského ghetta. U příležitosti zmíněné výstavy vydalo PM JAK knihu **Františka Morkese Československé školy v letech druhé světové války**. V tomto roce realizovalo muzeum také několik krátkodobých výstav s tematikou prezentace Komenského díla, např. výstavu **Orbis pictus** (učebnice a pedagogická literatura od konce 18. do poloviny 20. století), **Labyrint světa a ráj srdce** (výstava obrazů Rut Kohnové spojená s křtem knihy *Labyrint světa a ráj srdce*, která byla vydána v češtině v roce 2005 s ilustracemi Rut Kohnové).¹⁹⁹

V roce 2006 realizovalo PM JAK několik hodnotných výstav, z těch nejúspěšnějších uvedme např. výstavu s názvem **Vzdělávání dívek v Čechách** připravenou na počest 80. výročí úmrtí Elišky Krásnohorské, zakladatelky 1. dívčího gymnázia v Praze (1890). Na přípravě výstavy participovaly vedle PM JAK také Náprstkovo muzeum, Gymnázium Elišky Krásnohorské, ZŠ Vodičkova (Praha 1), Středočeské muzeum v Roztokách, Archiv Univerzity Karlovy, Knihovna Národního muzea, Střední umělecká škola textilních řemesel (Praha 1). Výstavu doprovodilo vydání publikace se stejnojmenným názvem *Vzdělávání dívek v Čechách* (ed. Markéta Pánková).²⁰⁰

¹⁹⁸ Světová organizace pro předškolní výchovu (používaná zkratka OMEP) – L'Organisation Mondiale pour l'Éducation Préscolaire – je mezinárodní nevládní organizací sdružující osoby bez rozdílu rasy, národnosti a politického přesvědčení, jejichž cílem je zlepšení výchovy a péče o děti od narození do osmi let. OMEP byl založen na první konferenci konané na Karlově univerzitě v Praze ve dnech 26. - 28. srpna 1948.

¹⁹⁹ Zpráva za rok 2005, čerpáno z: < <http://www.pmjak.cz> >.

²⁰⁰ Zpráva za rok 2006, čerpáno z: < <http://www.pmjak.cz> >.

Pedagogické muzeum se úspěšně prezentovalo také v zahraničí, např. v roce 2007 připravilo italskou verzi výstavy **Labyrint světa a ráj srdce očima italských umělců a studentů**, která byla představena v rámci projektu Pampaedia v Uměleckém institutu ve Florencii a v Českém centru v Římě.

PM JAK nepředstavuje návštěvníkům pouze vlastní výstavní počiny, ale zapůjčováním výstavních exponátů a dokumentů (např. fotografie a školní obrazy ze svých sbírkových fondů) se často podílí na spolupořádání výstav s jinými muzei u nás i v zahraničí. V poslední době zapůjčilo exponáty např. k uskutečnění následujících výstav:

- výstava **Bayern-Böhmen / Bavorsko-Čechy, 1500 Jahre Nachbarschaft / 1500 let sousedství - Bavorská zemská výstava 2007**

- **Zpátky do školy!**, výstava v Muzeu východních Čech v Hradci Králové.

- **Dítě, dětství, mateřství**, výstava v Středočeském muzeu v Roztokách u Prahy

- příprava nové expozice ve Vlastivědném muzeu v České Lípě.

Dosavadní stálá expozice **Česká škola a J. A. Komenský** již neodpovídala mezinárodním standardům, neobsahovala interaktivní prvky ve vztahu k návštěvníkům a postrádala využití moderních technologií. Proto koncem roku 2007 začala rozsáhlá příprava nové expozice s názvem **Odkaz J. A. Komenského. Tradice a výzvy české vzdělanosti Evropě**. Slavnostně byla expozice otevřena a zpřístupněna veřejnosti v únoru 2009. Nová stálá expozice získala záštitu České komise pro UNESCO a stala se součástí kulturních akcí v rámci předsednictví České republiky v Radě Evropské unie²⁰¹.

Nová expozice je navržena inovativně, využívá moderní interaktivní program. Umožňuje návštěvníkovi sledovat ve volném chronologickém sledu nejvýznamnější události, problémy a jevy z českých dějin vzdělávání, pedagogiky a školství, které výrazně posunovaly vývoj vzdělávání a výchovy kupředu vzhledem k celkové dobové situaci v Evropě nebo které výrazně ovlivňovaly evropský vývoj výchovy a vzdělanosti. Výstava prezentuje historické kořeny současného i budoucího vývoje v oblasti vzdělanosti.

Výstava je postavena na podrobně zpracovaných informačních textech umístěných na výstavních panelech. Vhodně je písemný materiál doprovázen trojrozměrnými exponáty (model školy, vybavení školního kabinetu, didaktické pomůcky). Výtvarné pojetí výstavy působí decentním dojmem umocněným hudebním doprovodem vhodně dokreslujícím

²⁰¹ Odkaz J. A. Komenského. Tradice a výzvy české vzdělanosti Evropě. Moderní interaktivní stálá expozice Pedagogického muzea J. A. Komenského v Praze. Praha: PM JAK 2009.

celkovou atmosféru. Autoři výstavy počítají s realizací krátkodobých tematicky zaměřených výstav, které budou vhodně doplňovat stálou expozici.

Stálá expozice obsahuje následující oddíly:

Počátky křesťanské vzdělanosti (9. - 14. století)

Pražská univerzita a její mezinárodní význam (druhá polovina 14. století - počátek 15. století)

Zlatý věk humanismu (15. - 16. století)

Zrod moderní pedagogiky (15. - 17. století)

Světla a stíny baroka aneb Barokní most k modernímu vzdělávání (17. - první polovina 18. století)

Odkaz J. A. Komenského světu - vzdělávání pro všechny (1592 - 1670)

Cesta k všeobecné gramotnosti (18. století)

Vzdělávání novodobého národa (přelom 18. a 19. století)

Tradice české vzdělanosti v 19. století

Vzdělávání ve státě Tomáše Garrigue Masaryka (1918 - 1938)

Vzdělanost a totalita (1938 - 1989)

Demokracie a pluralita ve vzdělávání (současnost)

Součástí expozice je:

školní kabinet

interaktivní program: J. A. Komenský - život, dílo, odkaz

promítání dokumentů.

6.4 Vědeckovýzkumná činnost

Podle svého statutu je PM JAK pracovištěm s funkcí vědeckovýzkumnou, výstavní, sbírkotvornou, pedagogickou, kulturně osvětovou a metodickou.

Vědeckovýzkumná činnost je nedílnou součástí působnosti PM JAK a je realizována v závislosti na odborném zaměření instituce, obecně na vývoj školství a pedagogiky na našem území v evropských souvislostech. Zahrnuje přípravu a organizaci odborných seminářů, konferencí pořádaných v prostorách PM JAK, aktivní účast odborných pracovníků na dalších odborných setkáních organizovaných jinými institucemi, zpracování scénářů a libret výstav,

zapojení do projektů MŠMT a VÚP, poskytování odborných konzultací badatelům i návštěvníkům muzea, odbornou spolupráci s vědeckými ústavy, muzei a dalšími institucemi.

Výzkum života a díla Komenského a hlavně jeho pedagogického odkazu je jedním z živých poselství, které chce PM JAK šířit a kterému věnuje velkou pozornost jak na odborné vědeckovýzkumné bázi, tak na popularizační rovině prostřednictvím své stálé expozice, krátkodobých výstav i formou přednášek.

Významná je spolupráce s řadou zahraničních společností a s organizacemi zabývajícími se příbuznou tematikou a odkazem J. A. Komenského, např. Německou komeniologickou společností v Berlíně, Japonskou komeniologickou společností, Komenského společností v Jižní Koreji, Komenského institutem v Montrealu aj. a s institucemi obdobného charakteru v oblasti výstavní a výzkumné, zejména s Muzeem Komenského v Naardenu - Stichting Comenius Museum, Naarden a se Slovinským školským muzeem - Slovinski šolski muzej, Lublaň.

Integrativní součástí vědecké činnosti je i organizace vědeckých kolokvií, seminářů i konferencí. Od nástupu PhDr. Pánkové na pozici ředitelky Pedagogického muzea se počet pořádaných vědeckých akcí výrazně zvýšil, což svědčí o stoupající prestiži PM JAK v současné době. Velký podíl na skutečnosti, že se PM JAK dostává do povědomí odborníků i veřejnosti, má bezpochyby intenzivní propagace muzejní činnosti i aktivit PM JAK v médiích.

V listopadu roku 2005 hostilo PM JAK účastníky mezinárodního kolokvia pořádaného ve spolupráci s Rakouským kulturním fórem u příležitosti ukončení výstavy **Život pro mír**, již byla vzdána pocta pražské rodačce a nositelce Nobelovy ceny za mír Bertě Suttnerové. Kolokvium bylo určeno učitelům dějepisu a společenských věd, kterým přednášeli přední čeští odborníci z oblasti historie, filozofie a pedagogiky.

Začátkem roku 2006 zahájilo PM JAK přípravné práce na prestižní mezinárodní konferenci **Odkaz Jana Amose Komenského kultuře a vzdělávání** plánovanou na listopad roku 2007. Příprava rozsáhlé reprezentativní konference zaměstnala všechny odborné pracovníky muzea. Vysokou úroveň připravované konference měla garantovat příslibená účast předních českých i zahraničních komeniologů, pedagogů a historiků.

Avizovaná mezinárodní konference na téma **Odkaz Jana Amose Komenského kultuře a vzdělávání**²⁰² se uskutečnila u příležitosti 350. výročí vydání Komenského *Veškerých spisů*

²⁰² Zpráva za rok 2007, čerpáno z: < <http://www.pmjak.cz> >.

didaktických (ODO). Mezinárodní setkání odborníků proběhlo ve dnech 15. - 17. listopadu 2007 a společně s PM JAK se na něm spolupodílelo také MŠMT ČR, Akademie věd České republiky, Univerzita Karlova a Unie Comenius. Hlavní pořadatel konference, PM JAK, hodlalo tímto počinem úspěšně navázat na poslední obdobnou mezinárodní akci konanou v Praze na počest výročí vydání Komenského Veškerých spisů didaktických v roce 1957.

Záštitu nad konferencí převzal: Mezinárodní úřad pro výchovu a vzdělání UNESCO, Česká komise pro spolupráci s UNESCO a generální tajemník Rady Evropy Terry Davis. Prestiž konference podtrhla při slavnostním zahájení i účast špičky české politické scény, místopředsedy vlády a ministra školství, mládeže a tělovýchovy RNDr. Martina Bursíka, nejvyšších zástupců Akademie věd i Univerzity Karlovy.

Cílem této konference bylo přispět k mezinárodní diskusi o základních otázkách vzdělávání člověka a jeho směřování do budoucna, ale také důstojně připomenout myslitelský odkaz J. A. Komenského světové kultuře.

Slavnostní zahájení, kterého se zúčastnilo přibližně 300 návštěvníků, se uskutečnilo dne 15. listopadu 2007 ve Velké aule historické budovy Karolína. Dvoudenní intenzivní pracovní jednání konference (16. - 17. listopadu) se konalo v konferenčním sále hotelu Pyramida v Praze 6. Účast na konferenci byla mimořádně vysoká, pozvání přijalo na 210 renomovaných pedagogů, komeniologů, filozofů, historiků a historiků pedagogiky i příznivců díla a myšlenkového odkazu Komenského, včetně reprezentantů komeniologických, pedagogických a historických společností ze zahraničí z 28 zemí světa. Konference se též zúčastnili zástupci velvyslanectví některých států, ve kterých Komenský aktivně působil (Nizozemí, Švédsko, Slovensko, Německo).

Mezinárodní konference přispěla ke zjištění, že Komenského odkaz je i v 21. století stále živý a aktuální. Konference splnila svůj cíl, neboť podnítila odbornou veřejnost, aby se zabývala reflexí současných pedagogických procesů ve světě na pozadí filozofie vzdělávání člověka v pojetí J. A. Komenského.

V rámci konference uspořádalo Pedagogické muzeum **výstavu Opera didactica omnia aneb Odkaz J. A. Komenského kultuře a vzdělávání**, kde byly prezentovány staré tisky ze sbírek PM JAK a Muzea Komenského v Přerově. Na výstavě byly představeny návrhy 20 plakátů navržených na téma konference studenty Vyšší odborné školy grafické v Praze. Vítězný návrh studenta Jakuba Jelínka se stal oficiálním plakátem konference.

PM JAK se zapojilo do projektu Metodika, jehož nositelem je VÚP. Pro projekt Metodika průběžně zpracovávají odborní pracovníci hesla zpřístupněná na metodickém portálu VÚP.

V roce 2007 se odborní muzejní pracovníci podíleli na řešení 2 rezortních projektů MŠMT, a to:

- 1) **Záchrana a zpracování starých tisků ve sbírkách PM JAK**
- 2) **Ochrana, zpracování, zpřístupnění pramenných informací k dějinám českého školství 18. – 21. století ze sbírek PM JAK.**

6.5 Kulturně osvětová činnost

Kulturně osvětová činnost PM JAK se vyznačuje různorodými aktivitami. Především jako odborná instituce plní funkci metodickou a informační, poskytuje informace a konzultace badatelům, studentům, učitelům i dalším zájemcům.

Zvláštní postavení v rámci kulturně osvětové muzejní činnosti i ve výchovně vzdělávacím procesu má spolupráce se školami. Muzeum na základě požadavků průběžně poskytuje odbornou a organizační pomoc základním, středním, vyšším odborným a vysokým školám v České republice (např. odborná pomoc žákům základních a středních škol při vyhledávání archivního materiálu pro projektovou práci nebo komentované prohlídky muzejní expozice). Muzeum zajišťuje odbornou a metodickou pomoc Unii Comenius při přípravě a realizaci celostátní soutěže pro děti a mládež Komenský a my.²⁰³

V posledních třech letech se muzeum zaměřilo na rozvíjení spolupráce se školami. Důkazem toho je soutěž pro děti vyhlášená společně s Českým rozhlasem u příležitosti prezentace výstavy **Cesta do hlubin studákovy duše**. Téma soutěže znělo – O nejlepší školní vtip na téma škola.

Tradičně dobrou spoluprací má PM JAK s Pedagogickou fakultou Univerzity Karlovy (PF UK), a to v oblasti filozofie výchovy především se zaměřením na historické aspekty této vědní disciplíny. PM JAK seznamuje studenty pedagogiky (FF UK) s obsahem muzejních fondů a s možnostmi jejich využití pro badatelské účely, poskytuje studentům konzultace při úkolech zadávaných katedrou nebo při vlastních badatelských aktivitách.

Nezastupitelné místo má publikační činnost muzejních pracovníků, protože informovanost veřejnosti o připravovaných výstavních akcích, přednáškách a kulturních programech je velmi důležitá a v současné době pro zdárný chod nepostradatelná.

²⁰³ Soutěž „Komenský a my“ je každoročně vyhlašována MŠMT.

PM JAK v Praze je členem Asociace muzeí a galerií ČR, Svazu knihovníků a informačních pracovníků, členem Evropského muzejního fóra (EMF) se sídlem v Bristolu.

Shrnutí

Po téměř jednom desetiletí stavu provizoria zahájilo PM JAK pod vedením Markéty Pánkové výraznou přeměnu své činnosti. Nová koncepce muzea si klade za cíl zintenzivnit působení muzea ve všech svých složkách, zlepšit propagaci své činnosti na veřejnosti, v médiích, zlepšit spolupráci se školami (základními, středními vyššími odbornými i vysokými). V současné době splňuje činnost PM JAK přísná kritéria moderních trendů v muzejnictví, dokladem toho je interaktivní stálá expozice **Odkaz J. A. Komenského Tradice a výzvy české vzdělanosti Evropě**, která získala záštitu České komise pro UNESCO a je součástí kulturních akcí v rámci předsednictví České republiky v Radě Evropské unie.

Přes mnohá zlepšení v poslední době (např. dlouhodobá muzejní koncepce, rozšíření výstavních a depozitních prostor) má PMJAK několik restů. Muzeum spravuje vzácné archivní, fotografické i knihovnické fondy, přesto nemá k dispozici samostatnou badatelnu či stálý badatelská koutek, kde by badatelé našli klidné zázemí pro své studium.

7. OSOBNOSTI SPJATÉ S PEDAGOGICKÝM MUZEEM J. A. KOMENSKÉHO V PRAZE

V této kapitole pojednáme o osobnostech, které se angažovaly ve snahách o založení pedagogického muzea²⁰⁴ v Praze i o těch, jejichž život se v určité fázi spojil s jejich působením ve SVŠ, PMK, v muzeálním oddělení PÚK či v znovuzaloženém PM JAK. Výčet osob, jimž jsou medailony věnovány, není zcela jistě úplný. Řada dalších učitelů (především z konce 19. století a z období první republiky) by si zasloužila podrobnější pojednání o své obětavé práci ve prospěch SVŠ nebo PMK. Bohužel pramenné zdroje jsou v tomto ohledu velmi chudé a kromě jména objevujícího se v textu často neumožňují podat více informací o těchto osobách.

Na počátku dlouhé cesty, na jejímž konci mělo vyrůst Pedagogické muzeum nebo podobná instituce, stáli většinou učitelé a učitelky pražských obecných a měšťanských škol. Proč právě oni? Učitelé sehráli významnou roli v národně osvobozovacím hnutí v českých zemích. Velká část z nich si uvědomovala svou sounáležitost k českému národu, stali se významnými činiteli při vytváření národního sebevědomí a zásadním odpůrcem snahy vídeňské vlády po germanizaci národního školství. V osobě Komenského spatřovali velký vzor silné osobnosti, která se nepoddává nástrahám osudu, ale s pomocí boží hledá nové prostředky k dosažení národních a dokonce všelidských cílů. Tady je třeba hledat motivy učitelů a učitelek usilujících o zachování odkazu Komenského. Sami se stavěli do role nositele národnostních tradic a cítili morální a osobní zodpovědnost šířit Komenského myšlenkový odkaz i poselství pro další generace.

Svou sounáležitost s českým národem projevovali učitelé obecných a měšťanských škol (stejně jako středoškolští profesori) od sedmdesátých let 19. století sdružováním do učitelských spolků a jednot (učitelé obecných a měšťanských škol zvlášť). Ty se stávaly místy, která působila všestranně – od osvětových a sebevzdělávacích aktivit až po prosazování školskopolitických záležitostí, zejména prostřednictvím učitelských sjezdů. Učitelské spolky požadovaly velmi vehementně vysokoškolské vzdělání učitelů elementárních škol. Ve svém úsilí nenalezli ale učitelé pochopení ani u státních úřadů, ani u univerzity jako instituce²⁰⁵, ba ani u středoškolských profesorů. Příčin tohoto negativního

²⁰⁴ Záměrně užívám malé písmeno, když pojednávám o myšlence vybudování pedagogického muzea.

²⁰⁵ Naopak plně vysokoškolské vzdělání učitelů obecných a měšťanských škol podporovali vysokoškolští učitelé jako jednotlivci. Požadavek vysokoškolského vzdělání učitelů propagoval už 1. profesor pedagogiky a psychologie na UK Gustav Adolf Lindner, později František Drtina, František Krejčí a další. Lindner se pokusil ovlivnit školskou politiku v této otázce s poukazem na § 42 školského zákona z roku 1869 umožňující budovat

postoje bylo jistě několik, tou nejzásadnější byly vysoké náklady s tím spojené. Středoškolští profesori nedokázali potlačit stavovské hledisko, nedokázali se ztotožnit s představou, že by učitelé (i když vyučující děti stejné věkové kategorie) měli srovnatelné vzdělání.

Neúspěšnost snahy prosadit vysokoškolské vzdělání²⁰⁶ vedla ke vzniku svépomocných institucí, které poskytovaly vzdělání učitelům na úrovni světové vědy (poznatky z filozofie, psychologie, pedagogiky, pedologie a aprobačních předmětů). Absolvování svépomocných institucí nemělo ovšem právní dopad, tzn. že nevedlo k přiznání vysokoškolské kvalifikace či k platovému postupu. Jak už bylo zmíněno, vysokoškolští učitelé (především profesori pedagogiky a psychologie) naopak odborné vzdělání učitelů podporovali a požadovali. Vzhledem k neochotě tradičních fakult podílet se na vzdělávání učitelů národních škol účastnili se vysokoškolští učitelé aktivně (jako jednotlivci) tzv. univerzitních extenzí, populárních přednášek, organizovaných učitelstvem od devadesátých let 19. století.

Mezi učitelí obecných a měšťanských škol docházelo k poměrně silnému napětí. I když obě školy byly svým určením školami obecnými a lišily se pouze stupni, ze začlenění do školského systému vyplynuly specifičnosti, které je spíše oddělovaly než sblížovaly. Nedá se říct, že by obě skupiny učitelů žily v nepřátelství, ale mezi učitelí obecných a měšťanských škol se často vedly „žabomyší války“, přecházející do sporů ekonomických a kompetenčních. Učitelé obecných škol nelibě nesli, že se učitelé měšťanských škol označovali odbornými učitelí. Toto označení považovali učitelé obecných škol za nepatřičné „vyvyšování“. I přes tyto rozdíly měli k sobě učitelé obou škol blíže než k učitelům škol středních a v důležitých otázkách (např. prosazování požadavku vysokoškolského vzdělání pro učitele elementárních škol) dokázali překonat stavovské bariéry a postupovat jednotně.

Mezi učitelí obecných a měšťanských škol na jedné straně a středoškolskými profesory na straně druhé existovaly velké stavovské rozdíly, zvýrazněné ještě skutečností, že středoškolští profesori nepodpořili úsilí učitelů obecných a měšťanských škol o prosazení vysokoškolského vzdělání. O to více se učitelé obecných a měšťanských škol semkli a zaktivizovali své síly při prosazování jiných spolkových záležitostí. Založení Pedagogického muzea nebo podobné instituce, jejíž platformu měl tvořit pedagogický odkaz J. A. Komenského, mělo být projektem, který svým iniciátorům, především učitelům obecných a měšťanských škol, přinese určitou satisfakci za neúspěšné pokusy uzákonit

při univerzitách a vysokých školách technických pedagogické semináře pro vzdělávání učitelů. Doporučoval pro tyto účely zřídit v univerzitním městě vzdělavatelskou a badatelskou instituci v oblasti pedagogických a psychologických věd.

²⁰⁶ Tento požadavek se podařilo uskutečnit až v roce 1946.

vysokoškolské vzdělání pro učitele elementárních škol a zvýší jejich společenskou roli. Nebyl to ale důvod jediný. Organizovaná spolková učitelská činnost měla lví podíl na celkovém vzestupu a rozvoji učitelské uvědomělosti. Už od šedesátých let se učitelé pravidelně účastnili národních slavností a manifestací, např. v roce 1865 uctěním památky J. A. Komenského a odhalením jeho pomníku v Brandýse nad Orlicí, v květnu 1868 poutí na horu Říp a manifestací svého odporu proti dualismu a za obnovení práv českého království ad. Snahy o založení centrálního pedagogického muzea byly ze strany českých učitelů výrazem uvědomění si národní svébytnosti a uvědomění si kořenů novodobého českého školství symbolizovaného Komenským.

U středoškolských profesorů (sdružených především v Ústředním spolku českých profesorů) pozorujeme zvýšenou aktivitu a angažovanost na počátku 20. století, kdy někteří z nich (Bílý, Soldát) stáli u zrodu Společnosti českého muzea pedagogického, jejímž cílem bylo po předešlých neúspěších vybudovat v Praze centrální Pedagogické muzeum.

Založením PÚK v roce 1919 našlo PMK novou instituciální záštitu. Kromě toho vytvořil PÚK dobré podmínky pro kvalitní bádání v oblasti koleniologie, v ústavu našli uplatnění vysokoškolsky vzdělaní odborníci, z nichž většina působila také na akademické půdě.

Medailony pojednávající o osobnostech majících nepopíratelný podíl na založení nebo na působení v PM JAK nebo jeho předchůdcích jsou rozděleny podle druhů škol, na nichž jednotliví učitelé působili. Vnitřně jsou medailony řazeny chronologicky.

Učitelé obecných a měšťanských škol

Josef Král

* ? 1839 v Milevsku

† 3. 6. 1903 v Praze

Význačný pokrokový učitel, starosta ZÚSJUČ, spoluzakladatel Učitelských novin.

Působil jako řídicí učitel na měšťanské škole v Praze, aktivně se zapojoval do spolkového hnutí českého učitelstva. Stál u zrodu Ústřední matice školské a vykonával funkci starosty v ZÚSJUČ. Ve vedoucí funkci ZÚSJUČ podněcoval snahy učitelů po vyšší kulturní úrovni i po lepším hmotném i společensko-právním postavení učitelské profese.

Pracoval v redakci Posla z Budče, v roce 1883 se stal spoluzakladatelem Učitelských novin, do nichž hojně, stejně jako do jiných pedagogických časopisů, přispíval. Vydal Sbíрку zákonů školských, zemských i říšských.

Josef Klika

* 27. 1. 1857 v Praze

† 24. 3. 1906 v Praze

Vynikající učitel přírodovědných předmětů, organizátor učitelského pokrokového hnutí, iniciátor myšlenky založení pedagogického muzea, autor řady učebnic a odborných pedagogických statí, vydavatel Lindnerova díla.

Narodil se v Praze v rodině středoškolského učitele, kořeny jeho budoucí profese je třeba hledat právě zde. Studoval na vyšší reálce v Pardubicích a v Kutné Hoře, kde své studium dokončil na pedagogiu (učitelském ústavu) a složil zkoušku učitelské způsobilosti pro školy měšťanské „v matematicko-technickém oboru“. Další vzdělání si doplňoval na České technice (obor silničních a vodních staveb) a na Filozofické fakultě.

Poté se už plně věnoval učitelské profesi, nejdříve krátce jako odborný učitel na obecné škole a od roku 1897 jako ředitel chlapecké měšťanské školy v Trojické ulici na Novém Městě v Praze. Jeho pedagogické mistrovství spočívalo v dokonalém zvládnutí metodiky přírodovědných předmětů. Své neocenitelné zkušenosti využil při koncipování učebnic a vytváření metodických pomůcek pro názorné vyučování.

Politicky podporoval zájmy radikálních mladočechů a iniciativně se účastnil sociálně a protiklerikálně zaměřeného učitelského hnutí v Čechách. Významně se rovněž angažoval ve spolkovém učitelském hnutí, pracoval v četných funkcích v rámci ZÚSJUČ (v letech 1882 – 1884 jeho jednatelem)²⁰⁷ a v její složce, Pražské Budči. Po řadu let působil Klika jako předseda literárního a pedagogického odboru při ZÚSJUČ. Byl jmenován čestným členem Hrvatského kniževně-pedagogického sboru (1892) i německé Comenius - Gesellschaft v Lipsku (1895).

Hodně publikoval v pedagogických časopisech a v denním tisku pedagogické, populárně naučné a osvětové stati, v letech 1889 – 1897 redigoval časopis *Pedagogické rozhledy*, *Česká škola*, řídil školskou hlídku *Národních listů*, spolupodílel se na vydávání *Ottova slovníku naučného* a spolu s Josefem Sokolem byl hlavním redaktorem šestisvazkového **Stručného slovníku pedagogického** (1891 – 1905).

Klika napsal Lindnerův životopis, ujal se odborné redakce vydání jeho díla, které opatřil komentářem - **Pedagogika na základě výběru přirozeného, kulturního a mravního** (1888).

V roce 1892 byl jedním z čelních iniciátorů celonárodních manifestačních oslav 300. výročí narození Jana Amose Komenského a dal podnět k vytvoření Muzea Komenského. V jubilejním roce publikoval v *Pedagogických rozhledech* několik článků věnovaných Komenskému, nejobširnější z nich byla stať **Komenský, obnovitel pedagogiky**. Na Jubilejní výstavě v roce 1891 a na Národopisné výstavě v roce 1895 uspořádal expozici pražského školství. Jeho přičiněním bylo Muzeum Komenského prezentováno v roce 1892 v Muzeu království českého v Praze.

Obdivuhodná je jeho práce odborná, publikoval na třicet knih a menších prací, např. **Půl století našeho školství obecného a pokračovacího** (1898), **Silozpyt** (1896), **České školství obecné před čtyřiceti lety a nyní** (1889), **Umělecký sloh ve školním vyučování** (1890). Velkou pozornost vzbudily životopisné studie o Komenském a dalších pedagogích: **Komenského život a práce** (1892), **O slavném Čechu Komenském** (1892), **Palacký jako pedagog** (1898), **G. A. Lindner** (1894)

Klika vydal drobnou studii o vzniku, počátcích a úkolech *Pedagogického muzea Komenského* s názvem **Museum Komenského v Praze, jeho vznik, vývoj a stav nynější** (1893) a rovněž informační brožurku o **Stálé výstavě školské** (1890).²⁰⁸

²⁰⁷ V této funkci byl jedním z hlavních referentů na krajských sjezdech učitelstva v Plzni (1882) a v Táboře (1884) protestujících proti zkracování povinné školní docházky.

²⁰⁸ Podrobná bibliografie Klikových prací uvedena v publikaci: Pokorný, Zdeněk: *Josef Klika (1857 – 1906)*. Praha: ÚŠI 1987, s. 17 – 34.

Ludmila Jakubíčková

* 6. 9. 1866 v Mladé Vožici

† 2. 3. 1959 v Černošicích

Učitelka, kurátorka Muzea Komenského, spoluzakladatelka PMK v Praze.

Studovala na Vyšší dívčí škole v Praze a poté na c. k. státním učitelském ústavu (1882 – 1886) ukončeném zkouškou dospělosti a získáním učitelské způsobilosti pro školy obecné a měšťanské.

Své učitelské působení zahájila na pražských obecných a měšťanských školách u P. Marie Sněžné, u sv. Ducha, na Novém a Starém Městě, v Bubnech, na Maninách, U Studánky. V roce 1920 byla jmenována ředitelkou měšťanské dívčí školy v Josefské ulici na Praze 2. Z jejího podnětu vznikla v roce 1918 Vyšší škola sociální péče v Praze 7.

Ve výchově prosazovala Jakubíčková všestranný rozvoj jedince, výrazně podporovala při výchově dívek rozvoj tělesné a estetické výchovy. Stala se neúnavnou propagátorkou Tyršových myšlenek a zakladatelkou ženského odboru Sokola.

Angažovala se rovněž ve výboru SVŠ, stála u jejího zrodu a aktivně se účastnila působení v jejím výboru, který jí v roce 1927 udělil za zásluhy diplom čestného členství.

Od roku 1891 působila jako jednatelka Komitétu k oslavě Komenského, který instaloval sbírky Muzea Komenského v Pavilonu hlavního města Prahy na Jubilejní výstavě, v roce 1892 v Muzeu království českého a v roce 1895 na Národopisné výstavě. Po zrušení Komitétu spravovala i nadále sbírky Muzea Komenského.²⁰⁹

Adolf Jiří Frumar

* 28. 8. 1850 v Brodcích u Mladé Boleslavi

† 14. 6. 1913 v Praze

Učitel, aktivní činovník spolkového učitelského hnutí, organizátor SVŠ.

Po absolvování učitelského ústavu v Mladé Boleslavi zahájil svou učitelskou dráhu. Nejprve působil v Kostomlatech na Nymbursku a v Králové Městci na Poděbradsku, poté v Praze, kde byl jmenován ředitelem vyšehradské školy Na Hrádku (do roku 1878).²¹⁰

²⁰⁹ Pozůstalost L. Jakubíčkové je deponována v PM JAK v Praze v oddílu Slavín. Životopisné informace byly čerpány z rukopisu M. Wachtlové: K osmdesátým narozeninám Ludmily Jakubíčkové (1946).

²¹⁰ Zmíněná škola Na Hrádku byla založena Janem Vlastimírem Svobodou v roce 1832. Tehdy zbudovaná opatrovna byla u nás první výchovnou institucí pro děti předškolního věku, ale sloužila rovněž jako středisko

V roce 1877 vstoupil aktivně do spolkového učitelského dění, nejprve se stal členem Besedy učitelské a poté Budče pražské. Od roku 1896 široce uplatňoval svou iniciativu a organizační schopnosti jako starosta ZÚSJUČ. Po krajině sjezdu v Plzni v roce 1882 odmítl opětovně navrhovanou funkci starosty ZÚSJUČ pro svůj politický rozchod s mladočechy, k nimž zpočátku inklinoval.²¹¹

Společně s Josefem Králem (1839 – 1903), Josefem Klikou (1857 – 1906), za vydatné spolupráce Ludmily Jakubíčkové (1866 – 1959) a příčinnivé spoluúčasti středoškolských profesorů Františka Bílého (1854 – 1920), Hynka Soldáta (1850 – 1915) a komeniologa Jana Václava Nováka (1853 – 1920) se Frumar významným způsobem spoluzasloužil o vybudování PMK v Praze. Nemałym dílem přispěl k budování sbírek Muzea Komenského, jehož první úspěchy přinesly expozice Muzea Komenského na Jubilejní (1891) a na Národopisné výstavě v Praze (1895).

Byl rovněž činný redaktorsky a literárně. Spoluredigoval **Pedagogické rozhledy po literatuře československé** (později Pedagogické rozhledy), v roce 1883 se podílel na založení Učitelských novin. Velkou měrou přispíval do pedagogických časopisů, např. Komenský, Učitelské noviny, Posel z Budče. Autorsky přispěl také do Klikova **Stručného slovníku pedagogického** a do **Ottova slovníku naučného**.

Jeho úspěšná učitelská praxe ho nepochybně přivedla na myšlenku zúročit své praktické pedagogické zkušenosti a zároveň metodicky podpořit své učitelské kolegy. Tak se zřejmě zrodila myšlenka, že bude tiskem vydávat vzory učebních pomůcek (hlavně pro dějepis a zeměpis).

učitelského vzdělávání. Své praktické zkušenosti s provozem opatrovny shrnul Svoboda ve spisu Školka čili prvopočáteční, praktické, názorné, všestranné vyučování malých dětí (1839).

²¹¹ Národní strana svobodomyšlná (mladočeši) se pod vedením Karla Kramáře stala stranou, od které učitelstvo nemohlo očekávat žádnou podporu při řešení svých požadavků (hmotné zabezpečení). Časopis Český učitel, roč. 3, 1899 – 1900, s. 138 formuloval velmi kriticky postoj mladočechů vůči školní politice. Obvinil je, že se stali kletbou pro „rozvoj českého školství, duševní, mravní a hospodářské povznesení českého učitelstva, a tím celého národa.“

Antonín Jandl

* 1860

† ?

Učitel, aktivní spolupracovník SVŠ.

Působil jako odborný učitel na měšťanské chlapecké škole u sv. Jindřicha v Praze, zasloužil se o rozvoj SVŠ, dlouhá léta působil jako předseda výstavního výboru SVŠ .

Sepsal a vydal publikaci, která pojednává o počátcích a vývoji SVŠ (**Stálá výstava školská v Praze, její vznik a vývoj od r. 1879 do 1909.**)

Josef Sulík (umělecký pseudonym Pavel Sula)

* 3. 3. 1882 ve Svojšicích u Choltic

† 27. 7. 1975 v Praze

Pedagog, spisovatel, básník, autor učebnic, pracovník muzeálního oddělení PÚK v Praze.

Josef Sulík pocházel z učitelské rodiny, v roce 1891 absolvoval učitelský ústav v Kutné Hoře. Poté působil na obecných školách na Čáslavsku a Českobrodsku. V roce 1912 podnikl studijní cestu do Grenoblu, kde během šestiměsíčního pobytu studoval francouzštinu.

Ve školním roce 1912/1913 přijal místo na českých školách Komenského ve Vídni, pod vedením Josefa Úlehly vyučoval v 10. okrese. Poznatky z této životní zkušenosti zúročil v knize **Radovánky**, ve kterých podal obraz českého školství ve Vídni.

V roce 1915 narukoval jako jednoroční dobrovolník k maďarskému šoproňskému pluku. V důsledku onemocnění meningitidou přišel o oko.

Po skončení 1. světové války se i se zdravotním handicapem věnoval učitelské profesi. Vyučoval na pražských měšťanských školách (na chlapecké v Moravské ulici a na dívčí v Italské ulici). Ze spolupráce s ředitelkou Spalovou (dívčí měšťanská škola v Italské ulici) vzešla knížka **Soustředěné vyučování** (1928), sborník metodických vzorů všech předmětů měšťanské školy.

Ve třicátých letech pracoval jako ředitel na reformních pokusných školách v Kobylisích a v Holešovicích. Na základě doporučení Václava Příhody byl povolán do komise expertů pro reformu národních škol při MŠaNO.

Soustředil se na oblast metodologie českého jazyka, zejména na oblast literatury pro mládež. Založil a řídil odborný časopis **Klas**, zabývající se uměleckou výchovou a pedagogickou problematikou literatury pro mládež.

V dílech určených pro mládež kladl velký důraz na sociální momenty. Z jeho prací připomeňme **Zeměžluč** (1910), **Vítězství** (1911). S Bohumilem Tožičkou spolupracoval na mluvnici **Mateřídouška**, s Rudolfem Šimkem vydali čítanku **Vzkříšení**, určenou pro 4. ročník měšťanských škol.

Byl členem kuratoria PÚK, od roku 1924 úzce spolupracoval s jeho muzeálním oddělením, které bylo tehdy vedeno Janem Čeňkem a později Cyrilem Merhoutem.

Cyril Merhout

* 13. 9. 1881 v Praze

† 12. 7. 1955 v Praze

Učitel, kulturní historik, popularizátor historie pražské Malé Strany, ministerský úředník, vedoucí PÚK.

Původně vyučoval na škole v Kunraticích, v roce 1918 byl povolán na MŠaNO. Od roku 1923 byl zaměstnán v PÚK, o rok později, v roce 1924, se stal po Antonínu Uhlířovi členem kuratoria PÚK a v letech 1924 – 1925 řídil i muzeální oddělení PÚK. Po zrušení PÚK v roce 1925 přešel opět na MŠaNO, kde zastával různé funkce související se školskou problematikou, v roce 1928 se na ministerstvu ujal vedení památkového oddělení.

Z oblasti pedagogiky vydal publikace **Samospráva a národní školství** (1913) a **Jan Amos Komenský** (1926).

Zabýval se především kulturní historií. Je autorem řady monografických publikací o různých lokalitách (**Hrad Okoř; Jenštejn, hrad a městečko**), pragensí (**Ostrov Kampa, Tři malostranské procházky, Valdštejnský palác** aj.). Vedle spolupráce s odbornými revuemi a časopisy přispíval do denního tisku, redigoval **Národní kulturu** (1924) a od roku 1929 řídil edici **Československo v památkách přírodních a historických**.

Jan Mauer

* 1878

† 1937

Učitel, zakladatel Pedagogické knihovny Komenského v Praze.

Původní profesí byl Jan Mauer učitel zabývající se zvláště výchovným významem ručních prací a pomocným školstvím. Od roku 1919 pracoval jako vedoucí knihovnického oddělení v PÚK v Praze. Po jeho zrušení v roce 1925 inicioval založení Pedagogické knihovny Komenského. Ta byla vybudována z knihovny bývalého Pedagogického muzea a z knihovny PÚK.

Zasloužil se o rozvoj pedagogické bibliografie, spolupracoval s Věstníkem pedagogickým i jinými odbornými i denními periodiky. Poznatky ze soudobého pedagogického dění na našem území využil při vydání **Ruchu pedagogického let 1924 – 1930**, na němž se podílel společně s Ladislavem Kratochvílem. Redigoval **Ročenku pedagogickou a školskou za léta 1918 – 1923**, vydávanou Dědictvím Komenského.

Z jeho prací týkajících se problematiky pomocného školství si zaslouží pozornost zvláště **Škola pomocná** (1912), **O výchově slabomyslných ve školství pomocném** (1913), **Jak poznati duševně úchylné děti a kterak je učiti v pomocné škole** (1917), nově přepracované pod názvem **Duševně úchylné děti** (1928). Problematikou významu ručních prací se zabýval ve spisech **Vyučování ručním pracím na školách chlapeckých I. - II.** (1912 – 1913), **O výchově prací** (1919), **Hra dětská a její význam** (1930).

Antonín Kessl

* 10. 9. 1892 v Lomnici nad Popelkou

† 2. 4. 1969 v Praze

Ředitel pomocných škol, pracovník muzeálního oddělení VÚP.

Začínal jako odborný učitel, později byl jmenován ředitelem škol pro mládež vyžadující zvláštní péči v Rokycanech a v Praze-Ďáblicích. Během své školní praxe i za dlouhodobé spolupráce se SVŠ se zabýval učebními pomůckami. Po 2. světové válce až do svého penzionování v roce 1949 pracoval jako referent ve VÚP v Praze. Na VÚP působil i jako penzista, v letech 1950 – 1953 se stal nejbližším spolupracovníkem Jiřího Štrause a společně s ním se podílel na přípravné fázi znovuvybudování ústředního Pedagogického muzea.

Ladislav Koubek

* 15. 5. 1887 v Butovicích u Prahy

† 3. 2. 1962 v Praze

Učitel, organizátor a iniciátor učitelského hnutí, ředitel PM JAK v Praze.

Narodil se v učitelské rodině, absolvoval Amerlingův učitelský ústav v Praze. Poté vyučoval na několika obecných školách ve Stodůlkách, Řepích, Tuchoměřicích, Roztokách, Liboci a na měšťanských školách ve Střešovicích, Bubenci a na Smíchově. Ke konci své pedagogické kariéry byl jmenován ředitelem měšťanské dívčí školy v Praze na Karlově.

Svémi odbornými pracemi, organizátorskou i publikační činností se aktivně zapojil do učitelského hnutí za jednotnou učitelskou organizaci v rámci Revolučního odborového hnutí. V roce 1947 byl zvolen předsedou Odborového svazu zaměstnanců školství a kultury. Působil v různých učitelských organizacích, např. v Československé obci učitelské, v Socialistickém sdružení učitelů, pozdější Učitelské unii.

V rámci svých pracovních aktivit zdůrazňoval nutnost vysokoškolského pedagogického vzdělání. Spoluúčastnil se budování ŠVSP, patřil k předním podporovatelům vzniku Vysoké školy pedagogické. Po vybudování ŠVSP byl jmenován předsedou jeho kuratoria a posléze i dvouleté pedagogické fakulty.

V letech 1946 – 1951 byl zvolen poslancem Národního shromáždění, v letech 1951 – 1955 zastával diplomatickou funkci, byl povolán do Vídně jako československý vyslanec. Za své zásluhy v oblasti pedagogické i politické práce byl v roce 1955 jmenován ministrem školství ředitelem obnoveného PM JAK v Praze. Tuto pozici zastával do roku 1958, kdy ze zdravotních důvodů odstoupil.

Je autorem řady odborných statí i článků. Redigoval **Časopis Československé obce učitelské**. Přispíval do pedagogických časopisů, např. do Učitelských novin.

Zabýval se také výzkumnou prací. Výsledky svého výzkumu shrnul v publikaci **Sociologický průzkum žactva měšťanských škol v Praze** (1931). V knize **Naše cesta** osvětlil činnost učitelských organizací na našem území od poloviny 19. století do poloviny 20. století (1955).

Vojtěch Pavlásek

* 13. 3. 1895 v Týně nad Vltavou

† 30. 10. 1977 v Praze

Učitel, politický funkcionář KSČ, náměstek ministra školství, ředitel PM JAK v Praze.

Po studiu na státním ústavu učitelském v Praze (1910 – 1914) působil až do roku 1945 jako učitel na obecných školách v Kobylisích, Vysočanech a Karlíně. Ve dvacátých letech si svou pedagogickou kvalifikaci doplnil studiem na ŠVSP v Praze.²¹²

Jako mladý učitel se stal aktivním členem KSČ, pracoval v místní stranické organizaci. Angažoval se rovněž v práci s dětmi ve Federaci proletářské tělovýchovy. V roce 1925 byl povolán do výchovného oddělení Federace proletářské výchovy a redigoval **časopisy Oheň a Ohníček**.

Ve třicátých letech pomáhal organizovat Svět mladých, působil jako jednatel Komitétu pro pomoc nezaměstnané mládeži. Vedle toho uplatňoval své zkušenosti i v učitelských organizacích, byl členem Socialistického sdružení a Unie učitelské.²¹³

V květnu 1945 byl povolán do sekretariátu ÚV KSČ a byl ve školské komisi pověřen vedením kulturně propagačního oddělení. Ve vysoké politice se pohyboval i nadále, byl zvolen poslancem Prozatímního národního shromáždění, potom referentem Zemského národního výboru pro Zemskou školní radu a v únoru 1948 byl jmenován 1. náměstkem ministra školství, věd a umění.

V letech 1957 – 1972²¹⁴ pracoval jako ředitel PM JAK v Praze. Je nositelem řady vyznamenání a čestných titulů, např. Řádu republiky, Řádu práce a dalších.

²¹² Škola vysokých studií pedagogických byla založena v Praze a Brně ve školním roce 1921/22 a vznikla z iniciativy Bohuslava Kádnera, Ladislava Koubka, Ladislava Hanuse, Václava Jaroše. Škola se mezi učiteli, zejména obecných a měšťanských škol, těšila velkému zájmu a byla jimi hojně navštěvována. Byla spravována Československou obcí učitelskou a zčásti subvencována státem a hlavním městem Prahou. Studium na ní trvalo dva roky. Jejimi řediteli byli vysokoškolští profesori, např. Otakar Kádner v Praze a Otokar Chlup v Brně.

²¹³ V roce 1922 ustavené Socialistické sdružení učitelů bylo určeno pro levicově orientované učitele. V jeho čele stanul František Rajtr, ve jeho výboru zasedli Koubek, Jaroš, Hanus, Hostáň, Procházka, Kvíčalová. Na činnost Socialistického sdružení učitelů navázala v roce 1932 Učitelská unie.

²¹⁴ Bohužel archivní materiály PM JAK z období 70. a 80. let 20. století se nacházejí v neutěšeném a značně kusovitém stavu. Nepodařilo se mi nalézt relevantní doklad o ukončení Pavláskova působení v PM JAK. Odpověď mi nebyli s to dát ani odborní pracovníci PM JAK. Uvedený rok je mou domněnkou podloženou pouze tím, že se Pavláskovo jméno v následujících letech v archivním materiálu již neobjevovalo.

Jiří Štraus

* 5. 3. 1910 v Praze - Čakovicích

† 31. 3. 1983 v Praze

Historik, archivář a knihovník PM JAK v Praze, propagátor života a díla Komenského.

Jiří Štraus pocházel z učitelské rodiny, jeho otec Leopold Alexandr Štraus byl odborovým učitelským předákem. Jako tajemník Svazu učitelstva československého se podílel na vybudování 1. československé soukromé pedagogické fakulty.

Po maturitě v roce 1932 absolvoval Štraus učitelské studium a vystudoval 1. československou soukromou dvouletou pedagogickou fakultu v Praze. Po ukončení studia působil nejdříve na obecných a od roku 1937 na měšťanských školách v okresech Praha-venkov, Roudnice nad Labem a v Praze. V letech 1947 – 1948 vykonal první a druhou knihovnickou státní zkoušku ve Státní pedagogické knihovně Komenského. Po jejím složení pracoval od roku 1949 jako odborný pracovník ve Státním bibliografickém oddělení VÚP v Praze pod vedením vynikajícího kmeniologa Josefa Brambory. V roce 1951 byl pověřen přípravou na obnovení Pedagogického muzea Jana Amose Komenského v Praze. O rok později úspěšně obhájil disertační práci na téma **Vývoj vyučování zeměpisu od Felbigera do roku 1848** a získal doktorát filozofie na Univerzitě Karlově v Praze.

V PM JAK vedl od jeho znovuzřízení archiv, do kterého získal řadu cenných archiválií pro oddíl Slavín (např. archiválie mající vztah ke Gustavu Adolfu Lindnerovi, Karlu Slavoji Amerlingovi, Františku Čádovi, Františku Drtinovi, Josefu Kubálkovi ad.) a podílel se na jeho odborném zpracování.

Nemalé úsilí vynaložil Jiří Štraus na šíření osvěty a propagace o učitelích národů, Janu Amosu Komenském. Je spoluautorem prvního školního diafilmu o životě a díle Komenského, jehož původní text byl přeložen do několika cizích jazyků. Osvětě se věnoval také formou přednášek, publikoval stovky článků, zpráv a studií ve více než 45 nejrozličnějších časopisech, novinách a sbornících. Jeho články a studie se věnovaly rovněž propagaci činnosti PM JAK v Praze, psal o jeho počátcích a vývoji, o významných osobnostech naší a světové pedagogiky, o školních učebnicích ad.

Za vrcholné Štrausovo dílo lze bezpochyby označit jeho velkou **Bibliografii českých a slovenských pedagogických časopisů od nejstarší doby do konce roku 1950**, která byla publikována v roce 1968, měla úctyhodný rozsah 548 stran a obsahovala osm obrazových příloh. Historickou a badatelskou **hodnotu mají rovněž biografická hesla, která Štraus**

zpracoval do dvoudílného **Pedagogického slovníku**, který vyšel v letech 1965 – 1967 za redakce Bohumíra Kujala. Jedná se o biografie těchto pedagogů: Vavřinec Benedikt z Nudožer, František Mužík, Josef Bartoň, Beneš Optát z Telče, Aleš Vincenc Pařízek, František Pražák, Josef Smrtka, Josef Tůma.²¹⁵

Středoškolští pedagogové

Josef Webr, rytíř z Pravomilu

* 1831

† 1908

Středoškolský profesor, propagátor středního školství, jeden z iniciátorů MK a SVŠ.

Vyučoval jako profesor na německé reálce v Mikulandské ulici. Od roku 1867 zastával funkci ředitele reálky v Kutné Hoře, o dva roky později, v roce 1869, začal pracovat jako zemský školní inspektor pro české střední školy. V roce 1880 byl povolán na MKaV jako referent pro školy odborné a průmyslové. V této funkci dosáhl významného postavení, které mu umožnilo úspěšné zásahy ve prospěch českého školství.

Měl značné zásluhy při koncipování a počátcích Muzea Komenského i SVŠ. Působil ve funkci předsedy Komitétu pro oslavy 300. výročí narození J. A. Komenského.

František Bílý

* 8. 11. 1854 v Brně

† 18. 10. 1920 v Praze

Filolog, lingvista, literární kritik a historik, zemský školní inspektor, jeden ze zakladatelů PMK v Praze.

Na Univerzitě Karlově vystudoval českou moderní filologii, poté působil jako profesor na státním českém reálném gymnáziu v Přerově a na státní reálce v Ječné ulici v Praze. V roce

²¹⁵ Hýblová, Sabina; Jiří Štraus. In: J. Cach, J. B. Čapek, B. Uher a další představitelé dějin české a slovenské pedagogiky 2. poloviny 20. století. Materiály z odborné konference, konané 25. – 26. června 2003 v Přerově. Přerov: MK 2003

1898 byl jmenován ředitelem české státní reálky na Žižkově v Praze a v roce 1910 se stal zemským školním inspektorem.

Byl předním činitelem Ústředního spolku českých profesorů, čehož dokladem je jeho rozsáhlá publikační a ediční činnost. Řídil vydávání I. - III. ročníku **Věstníku Ústředního spolku českých profesorů**. Sám často přispíval do dalších periodik, např. do časopisu Komenský, Literární rozhledy, Škola a život, Zlatá Praha, Hlas národa, Časopis Národního muzea ad.

Spolupracoval s univerzitním profesorem Janem Gebauerem, věnoval se hlavně literární historii a v roce 1876 zřídil při Karlo-Ferdinandově univerzitě soukromý slovanský seminář. Knižně vydal **Komenského Labyrint světa**.

František Bílý se velkou měrou angažoval při zakládání PMK v Praze. Během svého působení ve Věstníku českých profesorů se zasloužil o propagaci PMK i Národního muzea. Za své nesporné zásluhy na poli rozvoje české kultury a školství se mu dostalo v roce 1896 jmenování členem Královské české společnosti nauk.²¹⁶

V letech 1914 – 1919 zastával František Bílý funkci předsedy SČMP, po něm předsednictví převzal Jan Václav Novák.

Jan Václav Novák

* 21. 12. 1853 v Račicích u Smiřic

† 30. 4. 1920 v Praze

Gymnaziální profesor, významný český komeniolog, předseda Jednoty Komenský.

Jan Václav Novák působil původně jako učitel českého jazyka a kulturní historie na středních školách na Moravě (Olomouc, Brno, Valašské Meziříčí). Patřil k zakladatelům Muzejní společnosti ve Valašském Meziříčí a řídil její časopis Sborník Muzejní společnosti. Od roku 1884 vyučoval češtinu a latinu na tehdejší Reálném gymnáziu v Křemencově ulici v Praze.

Jeho literárně kritické začátky jsou spjaty s literaturou pro mládež, redigoval knižnici **Osvěta mládeže** (prvním zde vydaným spisem byl životopis Pavla Josefa Šafaříka). Zabýval se také osobností Komenského a činností Jednoty bratrské. Přispíval do Pedagogických

²¹⁶ Jeho nekrolog je uveřejněn v Almanachu České akademie pro vědy, roč. 31 – 32, 1920, s. 99 – 109.

rozhledů a do Lindnerova Pedagogia. Pro Přehledné dějiny literatury české Arneho Nováka napsal část o staré literatuře.

V roce 1892 se účastnil příprav k celonárodním oslavám 300. výročí narození J. A. Komenského, akce, která vyvolala nebývalý zájem o osobnost a dílo velkého učitele a přispěla k shromáždění památečních předmětů na Komenského s cílem jejich vystavení.

Novák zaměřil svou odbornou práci na oblast komeniologie, vydal mnoho studií o J. A. Komenském, vydával kriticky jeho díla, opatřoval je poznámkami, podílel se na redigování edice **Veškeré spisy J. A. K.**, vydávané od roku 1907 nákladem Spolku jednot učitelských na Moravě. Redigoval **Archiv pro bádání o životě a spisech J. A. K.** Jeho celoživotní dílo **J. A. Komenského život a spisy** dokončil a vydal univerzitní profesor Josef Hendrich (1932).²¹⁷

Hynek Soldát

* 17. 12. 1850 v Opočanech u Tábora

† 9. 9. 1915 v Písku

Vynikající matematik, středoškolský profesor, jeden ze zakladatelů a spolupracovníků MK, člen SČMP.

Hynek Soldát absolvoval gymnázium v Litoměřicích a poté studoval na FF UK v Praze. Získal aprobaci pro vyučování matematiky a fyziky na tehdejších středních školách. Po suplování na české reálce v Ječné ulici v Praze a na zemské reálce v Telči se stal v roce 1879 profesorem na reálce v Kutné Hoře. O rok později přešel na českou reálku do Prahy. V roce 1895 byl jmenován ředitelem reálky v Písku.

Nemalý význam měla jeho činnost v Ústředním spolku českých profesorů. Od počátku podporoval myšlenku organizace oslav 300. výročí narození J. A. Komenského a ustavení Komitétu k oslavě Komenského. Patřil mezi významné osobnosti, jejichž zásluhou bylo vystaveno Muzeum Komenského na Jubilejní výstavě v Praze v roce 1891. Jeho jméno je spojeno rovněž s ustavením SČMP a s počátky její činnosti.

Vedle vykonávání učitelské profese a působení v Ústředním spolku českých profesorů často publikoval stati a články z oblasti matematiky a fyziky v odborném tisku, např. v Časopisu pro pěstování matematiky a fyziky, ve Věstníku českých profesorů, v Pedagogiu.

²¹⁷ Novákův životopis sepsal dr. Jiří Štraus v roce 1958, součást Novákovy pozůstalosti deponované ve Slavíně PM JAK v Praze.

Zapojil se do prací na vytvoření nové české matematické terminologie, účastnil se prací na vydávání **Ottova slovníku naučného** (1888 – 1908), psal do něj příspěvky a hesla. V roce 1872 publikoval studii **J. A. Komenského Fyzika**. Soldát Komenského Fyziku znovu vydal, částečně přeložil a okomentoval. Ve výroční zprávě První české reálky v Praze vyšla jeho práce **O jednotné terminologii a fraseologii mathematické** (1891). Připravil k vydání kolekci učebnic **Algebra pro vyšší třídy středních škol a pro reálky** (1901, 1903).

Josef Patočka

* 3. 1. 1869 ve Vysokém nad Jizerou

† 13. 5. 1952 v Praze

Středoškolský profesor výchovy a estetiky, ředitel učitelského ústavu v Poličce, okresní školní inspektor, významný pracovník PMK.

Po univerzitních studiích pracoval jako středoškolský profesor, své pedagogické působení zaměřoval zejména na oblast výchovy a estetiky. Je autorem podnětného spisu **Ideály umělecké výchovy a půda české skutečnosti** (1902). Usiloval o uplatnění umělecké výchovy v rámci celého výchovného systému a zdůrazňoval, že estetické zřetele mají být také brány v potaz při stavbě škol. Jeho přičiněním začala vycházet první česká esteticko-výchovná revue **Za uměleckou výchovu** (1909).

Přispíval do českých pedagogických časopisů, do Dědictví Komenského a aktivně se zapojil do práce českých učitelských organizací.

Po otevření PÚK v Praze v roce 1919 byl univerzitním profesorem Otakarem Kádnerem povolán ke spolupráci v této instituci. Nejzáslušnější práci vykonal v oddělení Pedagogického muzea, které se po vzniku PÚK stalo jeho součástí. Pod jeho vedením dostalo muzeum všeobecně-pedagogický charakter a navázalo kontakty s domácími i zahraničními odborníky a pedagogickými ústavami v Německu, Francii, Belgii ad. Z Patočkovy publikační činnosti připomeňme publikaci **Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze** (1919), vypracoval rovněž nový **Organizační řád Pedagogického muzea**.

Jan Čeněk

* 20. 3. 1884 v Praze

† 29. 1. 1964 v Praze

Středoškolský profesor, metodik českého jazyka, pracovník muzeálního odboru VÚP v Praze.

V letech 1918 až 1930 působil jako profesor na středních školách, v roce 1930 se stal ředitelem Masarykovy reálky v Praze. Pro své nesporné odborné kvality byl povolán jako odborný znalec do několika poradních sborů působících při MŠaNO (komise pro reformu střední školy, komise pro reformu učitelského vzdělání).

Publikoval několik prací zaměřených se na organizaci školství, např. **K reformě střední školy** (1922), **Z našeho pokusného školství** (1924), **Střední školství, jeho vývoj a problémy** (1926). Zabýval se metodikou českého jazyka, podílel se na vytvoření nových osnov českého jazyka pro střední školy.

Spolupracoval s četnými pedagogickými časopisy, redigoval Věstník pedagogický, přispíval svými články o československém školství do mnohých cizojazyčných časopisů a sborníků.

V letech 1923 až 1925 byl správcem studijního odboru PÚK v Praze. Po odchodu Josefa Patočky do Zemské školní rady se roce 1924 ujal řízení muzeálního odboru.

Vysokoškolští pedagogové

František Drtina

* 3. 10. 1861 v Hněvšíně u Nového Knína

† 14. 1. 1925 v Praze

Filozof, pedagog, poslanec Říšské rady, ministerský pracovník, vůdčí představitel Realistické strany, jeden ze zakladatelů českého skautingu.

Po absolvování Akademického gymnázia v Praze pokračoval ve studiu filozofie a klasické filologie na pražské univerzitě, kde posléze získal doktorát filozofie. Studoval též na univerzitách v Berlíně, Heidelbergu a Paříži. Jako středoškolský profesor působil na pražských gymnáziích, od roku 1891 přednášel na Karlově univerzitě filozofii

a pedagogiku. Po svém jmenování mimořádným profesorem v roce 1899 se ujal vedení pedagogického semináře. Řádným profesorem byl jmenován v roce 1903.

Dosáhl řady cenných poct. Byl členem České akademie a Královské společnosti nauk, Dívčí akademie v Brně, Filozofické jednoty, několika učitelských jednot a také předsedou PMK. František Drtina pracoval v Dědictví Komenského, kde řídil knihovnu pedagogických klasiků, redigoval Pedagogické rozhledy, působil jako redaktor České mysli (s Františkem Krejčím a Františkem Čádou), byl spoluzakladatelem Naší doby (s Tomášem Garrigue Masarykem).

Vedle filozofie rozvinul rozsáhlou odbornou činnost na poli pedagogiky. Ve shodě s filozofií je podle něj konečným cílem výchovy ušlechtilá lidskost. Filozofii výchovy načrtnul Drtina ve spisku **Ideály výchovy** (1900).

Oblastí jeho velkého zájmu se stala středoškolská reforma. Studie o zahraničním školství vycházely z jeho zkušeností v rámci studijních cest do Francie a Německa.

Zabýval se také otázkou učitelského vzdělávání. Drtina věnoval pozornost i ženskému vzdělání, zdůrazňoval rovnoprávnost žen a požadavek ženského vzdělání pokládal za jednu z podmínek kulturního vzestupu národa.

Patřil k čelním stoupcům masarykovského realismu a posléze k aktivistům Realistické strany, za niž byl v letech 1907-1911 poslancem vídeňské Říšské rady za volební okres Hradec Králové. V poslanecké sněmovně se věnoval především školským záležitostem. Od vzniku ČSR v roce 1918 až do roku 1921 zastával pozici státního tajemníka na MŠaNO. Z Drtinova podnětu byli na ministerstvo povoláni odborníci z řad učitelů a profesorů. Drtinovi připadl nelehký úkol – provést reformu školství a zejména vybudovat školství na Slovensku. Pro soustavnou přípravu reformy školství byl založen PÚK v čele s Otakarem Kádnerem. Již v roce 1921 však opustil Drtina MŠaNO v důsledku svého zklamání z úřední činnosti i z pomalého tempa reformy a odešel na dovolenou. Jeho veřejnou činnost zakončil přednáškový turnus v Holandsku, při němž položil základní kámen k chystanému pomníku J. A. Komenského v Amsterdamu.

Otakar Kádner

* 11. 5. 1870 v Úhonicích

† 6. 5. 1936 v Poděbradech

Pedagog, profesor Univerzity Karlovy, autor děl z dějin pedagogiky a teorie výchovy, spoluredaktor Veškerých spisů J. A. Komenského, ředitel PÚK v Praze.

Po maturitě v roce 1888 začal na Univerzitě Karlově studovat klasickou filologii. Ještě před státními zkouškami přijal místo suplenta na Reálném gymnáziu v Praze ve Spálené ulici, potom v Truhlářské ulici. Po státních zkouškách z latiny, řečtiny a češtiny nastoupil na profesorské místo na gymnáziu v Roudnici. Později vyučoval ještě v Rychnově nad Kněžnou, Pardubicích, Kolíně. V roce 1907 své středoškolské působení zakončil ve Dvoře Králové.

V roce 1919 byl jmenován řádným profesorem a převzal vedení semináře po Drtinovi, který byl jmenován tajemníkem na MŠaNO.

V souvislosti s připravovanou školskou reformou byl v roce 1919 ustanoven ředitelem nově založeného experimentálně zaměřeného PÚK, kde působil dva roky.

Již v roce 1921 stanul v čele ŠVSP, v roce 1929 se stal prvním děkanem Soukromé pedagogické fakulty a roku 1932 ředitelem Soukromé pedagogické akademie, která byla její pokračovatelkou. Podobně jako Drtina se Kádner zasazoval o vysokoškolské vzdělání učitelů.

Významné bylo rovněž jeho spoluredaktorství při vydávání **Veškerých spisů J. A. Komenského**, redigování X. svazku Československé vlastivědy, do níž zpracoval studii **Školství v Československé republice**. Uveřejňoval příspěvky k aktuálním problémům pedagogiky a k tématům z dějin pedagogiky a z obecné pedagogiky, jimiž položil základy pro českou pedagogiku 20. století. V letech 1909 – 1923 vznikaly jeho **Dějiny pedagogiky**, jednotlivé díly spisu **Vývoj a dnešní soustava školství** vycházely v letech 1929–33 (IV. díl vydal z pozůstalosti Kádnerův žák Josef Hendrich v roce 1938). Systémové Kádnerovo dílo **Základy obecné pedagogiky** vyšlo v letech 1925–26. Připravoval rovněž velký pedagogický slovník, který však již nestačil zpracovat.²¹⁸

²¹⁸ K působení Otakara Kádnera existuje široká bibliografie, např. Otakar Kádner, jeho osobnost a dílo, ed. J. V. Klíma, 1920; Pedagogický sborník na počest Otakara Kádnera, ed. J. V. Klíma, 1930; J. Král: Otakar Kádner, 1940; E. Koukal: K dvacátému výročí úmrtí Otakara Kádnera, Pedagogika 1956; J. Štraus: Otakar Kádner, 1969; J. Štraus: Vzpomínka na univ. prof. dr. Otakara Kádnera, Dějiny učitelstva 1970; Otakar Kádner, Socialistická škola 1970; Bibliografie Otakara Kádnera, 1971; Sto let pedagogiky na FF UK v Praze, 1982.

Tomáš Pasák

* 6. 6. 1933 v Praze

† 26. 10. 1995 v Praze

Český historik, vysokoškolský pedagog, ředitel PM JAK v Praze, prezident Nadace Přemysla Pittra a Olgy Fierzové.

Po maturitě na pedagogickém gymnáziu v roce 1952 působil jako učitel na Podbořansku. V polovině padesátých let se zapsal na FF UK, kde vystudoval historii. Od roku 1960 začal na této fakultě pracovat jako asistent a po třech letech se stal odborným asistentem katedry českých dějin.

V roce 1970 mu byla z politických důvodů znemožněna habilitace a zároveň mu byla zakázána pedagogická činnost. Dalších deset let byla jeho působištěm katedra pomocných věd historických FF UK.

V roce 1979 přešel do PM JAK v Praze a po jedenácti letech, v roce 1990, byl jmenován jeho ředitelem. Tuto funkci zastával až do své smrti v roce 1995. Od roku 1990 přednášel jako docent na katedře dějin FF UK. Současně působil ve funkci předsedy Historicko-dokumentační komise Českého svazu bojovníků za svobodu a od roku 1991 byl tajemníkem Organizační komise pro vnitrostátní akce při Československém výboru pro oslavu 400. výročí narození J. A. Komenského. V roce 1995 byl společně s Univerzitou Karlovou, Nadací Patriae a Českou komisí pro UNESCO hlavním organizátorem oslav 100. výročí narození Přemysla Pittra.

Ve svých odborných pracích se zabýval zejména českými dějinami z období první a druhé republiky a především obdobím Protektorátu Čechy a Moravy. Hlavní předmět jeho badatelského zájmu se soustředil na roli české protektorátní reprezentace – na protektorátního prezidenta Emila Háchu a na generála Aloise Eliáše.

Přechovával u sebe urnu s ostatky Aloise Eliáše, které díky tomu mohly být v roce 2005 se všemi poctami pohřbeny v Národním památníku na pražském Vítkově.

Z jeho historického díla uveďme např. publikace **17. listopad 1939** a **Univerzita Karlova, Český fašismus 1922-1945**, **JUDr. Emil Hácha (1938-1945)**, **Pod ochranou říše**, **Problematika veřejně politického života českých zemí v letech 1939-1941**, **Zápisy primátora JUDr. O. Klapky**, **Život Přemysla Pittra.**²¹⁹

²¹⁹ Hýbl, František: Za doc. dr. Tomášem Pasákem, CSc. *Studia Comeniana et Historica*, 57-58, 1997, s. 247 - 248.

ZÁVĚR

Česká republika patří k zemím, v nichž má sběratelství a následně tvorba sbírek muzejní povahy dlouhou tradici. Počátky vytváření sbírek a sběratelství lze hledat už u českých panovníků (např. Karel IV. se zabýval sbíráním relikvií či Rudolf II. sbíral umělecké předměty). K vytváření cenných sbírek přispěly i velmi dobré majetkové poměry šlechty v 19. století, díky kterým mohly být do českých zemí přiváženy i předměty kulturní hodnoty z jiných zemí, včetně mimoevropských. Šlechtické sbírky tvořily často základ sbírkových fondů nejstarších muzeí vznikajících na našem území v průběhu 19. století.

Současné PM JAK v Praze zastupuje muzea, patřící v České republice k těm nejstarším. Během své více než stoleté historie se PM JAK muselo vypořádat s celou řadou překážek v podobě vládních nařízeních, která jeho činnost výrazně reorganizovala, převedla pod správu jiné instituce nebo jeho činnost úplně zrušila. Od nejzazších počátků až do současné doby řešilo a řeší muzeum problémy spojené s nedostatečnými a nevhodnými depozitními kapacitami i nedostatečnými prostorami pro výstavní aktivity. V současné době je v tomto ohledu situace o něco pozitivnější, muzeum disponuje většími výstavními i pracovními plochami v rámci své sídelní budovy, což naznačuje příznivý výhled do budoucnosti všestranných muzejních činností.

Od počátku pokusů o založení pedagogického muzea (od osmdesátých let 19. století) usilovali učitelé sdružení v nejrůznějších učitelských spolcích i v ÚSJUČ o vybudování instituce, v níž by se soustředilo veškeré pedagogické bohatství národa, uchovával a rozvíjel se odkaz učitele národů, Jana Amose Komenského. Zájem o Komenského se stal součástí širších národnostních emancipačních snah českého učitelstva, které se cítilo být jejich prvořadým a výsostným nositelem.

Cesta k vybudování takto pojaté instituce nebyla nijak přímá, naopak vedla přes četné překážky a obtíže. Radní a političtí představitelé hlavního města Prahy sice uznávali nemalý význam pedagogického muzea nebo podobné instituce pro český národ, ale se schválením každoročně podávané žádosti o jeho zřízení značně otáleli. Každoročně byly vypracovávány nové a nové koncepce budoucí muzejní instituce (Pedagogické muzeum, Stálá výstava školních pomůcek, Ústřední školní kabinet ad.), nicméně Městská rada je zamítala s odůvodněním, že nedisponuje vhodnými prostorami k umístění sbírek. Teprve v roce 1888 se podařilo otevřít Stálou výstavu školskou, zaměřenou na všestrannou prezentaci soudobého školství. K novému oživení zájmu o Komenského přispěly blížící se oslavy 300. výročí jeho

narození. V této souvislosti inicioval Josef Klika na schůzi literárního odboru v roce 1889 vznik Muzea Komenského.

VMK byly postupně shromažďovány předměty mající vztah ke Komenskému (vlastní díla Komenského i životopisné práce o něm, jeho portréty, vyobrazení míst, ve kterých pobýval ad). Celonárodní sbírka, jak bychom celou akci mohli dnes vzletně nazvat, měla mezi českým obyvatelstvem nebývalý ohlas a za půl roku už čítala 77 darovaných předmětů se vztahem ke Komenskému.

Sbírka (jako doklad národních tradic) byla s úspěchem prezentována na Jubilejní výstavě v roce 1891, v Muzeu hlavního města Prahy v roce 1892 i na Národopisné výstavě československé v roce 1895. Poté přešla jako samostatná sbírka do sbírkového fondu SVŠ, kde měla setrvat do doby, než bude v Praze založeno centrální pedagogické muzeum. Přestože MK bylo označením sbírky, můžeme nejstarší kořeny současného PM JAK v Praze datovat do této doby. Právem proto řadíme PM JAK mezi nejstarší česká muzea a zároveň mezi ty s nejspletitější minulostí.

Zdalo se, že SČMP založená v roce 1906 s cílem vybudovat v Praze centrální Pedagogické muzeum splní naděje starší generace učitelů. To se podařilo teprve o deset let později, v roce 1916, kdy bylo nově založené PMK slavnostně otevřeno. Ve shodě s přáním zakladatelů MK přešla tato sbírka spolu se sbírkou Slavín pod správu PMK.

Po založení PÚK v roce 1919 převzalo jeho vedení některé kompetence muzea, nevyhnutelné bylo postupné programové i personální splynutí obou institucí. Převzetí PMK PÚK se odrazilo ve změně jeho řízení. Zatímco PMK fungovalo více méně na bázi dobrovolnosti řadových učitelů a ředitelů obecných, měšťanských a středních škol, po jeho převedení pod správu PÚK je patrná tendence po profesionalizaci řízení ústavu. V čele PÚK stanuli akademicky vzdělaní odborníci, kteří měli realizovat především vědecký účel ústavu. Bohužel již v roce 1925 byl PÚK i s muzeem zrušen. Pedagogické muzeum bylo na více než 30 let vymazáno z povědomí odborné i laické veřejnosti. Muzejní sbírky byly přerozděleny mezi různé subjekty, SVŠ a další odborné instituce. Ve své činnosti pokračovala pouze knihovna Pedagogického ústavu pod novým názvem Pedagogická knihovna Komenského (existuje dodnes, sídlí v Mikulandské ulici).

V souvislosti s potřebou mezinárodní komunikace v oblasti pedagogiky vyvstala po druhé světové válce opět nutnost obnovení činnosti Pedagogického muzea. Impulsem k jeho znovuvybudování se v roce 1957 stalo 300. výročí uveřejnění Komenského díla *Opera didactica omnia*. Od roku 1959 bylo PM JAK přičleněno k VÚP, v roce 1981 přešlo pod ÚÚPVPP. Po zrušení SVŠ v roce 1956 převzalo PM JAK její sbírky a teprve po dlouhých

letech se naplnilo přání zakladatelů MK a SVŠ, že sbírky mají spočinout v jedné společné instituci, která bude soustřeďovat pedagogické dědictví českého národa a rozvíjet odkaz Jana Amose Komenského.

Nová kapitola v historii PM JAK se začala psát po politicko-spoločenských změnách v naší zemi po roce 1989. Především rok 1991 má v historii PM JAK své výsadní postavení. Po dlouhých letech, kdy muzeum existovalo pod správou VÚP a ÚÚPVPP, se dočkalo autonomního postavení. Novým statutem z roku 1991 se PM JAK stalo rezortním muzeem MŠMT. Po pěti letech relativně stabilního vývoje zasáhlo činnost muzea několik nepříznivých momentů. Muzeum muselo opustit své dosavadní prostory ve Valdštejnském paláci ve prospěch nově zřízeného Senátu ČR a vyrovnat se s úmrtím velké osobnosti v novodobé historii muzea, se smrtí Tomáše Pasáka.

V současnosti sídlí muzeum v domech U Zlatého slunce a U Zlatého šífu ve Valdštejnské ulici a s příchodem dr. Pánkové nastoupilo novou kapitolu ve své existenci. Je významným badatelským a dokumentačním centrem orientovaným na dějiny českého školství, pedagogiky, učitelstva a vzdělanosti v návaznosti na život, dílo a odkaz Jana Amose Komenského.

Současné PM JAK prošlo během svého vývoje zásadní proměnou. Mohlo vzniknout jenom díky obdivuhodné aktivitě a houževnatosti řadových učitelů, kteří přijali zodpovědnost za myšlenkový odkaz Komenského a cítili potřebu tuto tradici uchovat a dále šířit. Během více než stoleté existence se výrazně a zásadně proměnil způsob jeho řízení. Na počátku zaznamenáváme PMK jako dobrovolnou volnočasovou aktivitu učitelů obecných, měšťanských a středních škol, kteří se působení v něm věnovali vedle svého učitelského povolání. Změna nastala po převedení PMK pod PÚK a převzetí jeho muzejních sbírek. Vznikla odborná vědecká instituce, jejíž vedení se ujali vysokoškolsky vzdělaní odborníci. Proces profesionalizace započatý v roce 1919 přerušil dosavadní systém řízení PMK založený na dobrovolné činnosti učitelů. Tento moment můžeme označit za přelomovou událost. Učitelé, kteří dosud stáli za veškerou muzejní činností, agendou, kteří připravovali výstavy, přednášky a další osvětové akce, byli nahrazováni profesionály. Neméně podstatným momentem zřetelným od dvacátých let 20. století je snaha po etatizaci vědeckých institucí, tzn. aby stát převzal kontrolu nad řízením a financováním odborných institucí. Odborné vědecké instituce a ústavy byly zahrnuty do oblasti státního zájmu.

Proces profesionalizace řízení a postavení pod kontrolu státu je typický také pro vývoj PM JAK od padesátých let 20. století, kdy byla činnost muzea obnovena vládním nařízením

a vědecký účel instituce nabyl jednu z hlavních priorit. Stejnou cestou pokračuje PM JAK v současné době.

Další významná priorita PM JAK spočívá ve výstavní a osvětové činnosti. Realizace výstav je stěžejní aktivitou, kterou prezentuje muzeum svou činnost veřejnosti. PM JAK si je tohoto úkolu plně vědomo. Výstavní počiny, které PM JAK v současné době realizuje, směřují vstříc (jak jinak) návštěvníkům. Vždyť muzeum je tu především pro ně, představuje jedinečný most mezi minulostí, přítomností a budoucností, mezi našimi životy a příběhy lidí, kteří tu byli před námi; je místem pro nové zkušenosti, zážitky, poznání. Současný svět se rychle mění – a muzeum se mění s ním. Do muzejní práce proniká nová technologie zpracování expozic a výstav, nové způsoby komunikace, nové přístupy k návštěvníkům.

Současná koncepce PM JAK se snaží při tvorbě expozice a výstav všechny zmíněné faktory akceptovat a postupovat v duchu principu názornosti formulovaného Komenským, tj. opírat se při vzdělávání o všestranné smyslové vnímání. Tímto způsobem může dostát svým prioritním cílům.

Podle mého názoru by výstavní činnost PM JAK měla více respektovat rozdílné vnímání dospělých a dětí. Žáci základních a středních škol především by měli být objektem zájmu PM JAK. Zvolit vhodný přístup prezentace zohledňující věkovou kategorii je náročným úkolem, ale pokud se podaří zaujmout návštěvníky této věkové kategorie, rýsuje se velká pravděpodobnost, že učitelé i sami žáci v budoucnu najdou k PM JAK cestu a stanou jeho pravidelnými návštěvníky.

ABSTRAKT

Současné Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze patří mezi nejstarší muzea v České republice. Jeho více než stoletou historii provázelo několik zlomových mezníků v celé jeho existenci.

Na počátku snah o jeho založení registrujeme učitele obecných a měšťanských škol usilujících o vznik instituce uchovávající a dokumentující historické tradice českého školství a pedagogiky. Od osmdesátých let 19. století se zasazovali učitelů o vznik instituce, která by uchovávala myšlenkové dědictví J. A. Komenského. V souvislosti s blížícími se oslavami 300. výročí narození Komenského inicioval Josef Klika vznik Muzea Komenského na schůzi literárního odboru v roce 1890. Sbírka byla s úspěchem prezentována na Jubilejní výstavě v roce 1891, v Muzeu hlavního města Prahy v roce 1892 i na Národopisné výstavě československé v roce 1895. Poté přešlo Muzeum Komenského do sbírkového fondu Stálé výstavy školské, kde mělo setrvat do té doby, než bude v Praze založeno pedagogické muzeum. V roce 1916 bylo nově založené Pedagogické muzeum Komenského slavnostně otevřeno. Ve shodě s přáním zakladatelů Muzea Komenského přešla tato sbírka spolu se sbírkou Slavín pod správu Pedagogického muzea Komenského. Po krátkém období let 1919 – 1925, kdy některé kompetence muzea převzal Pedagogický ústav Komenského, je ústav a spolu s ním i muzeum zrušeno. Teprve v souvislosti s potřebou mezinárodní komunikace v oblasti pedagogiky vyvstává po druhé světové válce opět nutnost po obnovení činnosti Pedagogického muzea. Impulsem k jeho znovuobnovení se v roce 1957 stalo 300. výročí uveřejnění Komenského díla *Opera didactica omnia*.

Od roku 1991 je Pedagogické muzeum J. A. Komenského státním rezortním muzeem Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy. Je významným badatelským a dokumentačním centrem orientovaným na dějiny českého školství, pedagogiky, učitelstva a vzdělanosti v návaznosti na život, dílo a odkaz Jana Amose Komenského.

ABSTRACT

The current Pedagogical Museum of J. A. Comenius belongs to one of the oldest museums in the Czech Republic. Its more than a hundred-year-old history has been accompanied by several turning points in its whole existence.

With the initiation of this establishment we see teachers of elementary and municipal education trying to give birth to an institution which would preserve and document the development of the Czech educational system. From 1880 teachers worked hard to realize an institution that would preserve the cultural heritage of J. A. Comenius. Together with the upcoming 300th anniversary celebration of J. A. Comenius' birth their idea was initiated by Josef Klika at the Literary Union meeting held in 1889. The collection was successfully presented at the Regional Jubilee Exhibition in 1891 in the Municipal Museum in Prague in 1892 and at the Ethnographic Exhibition in 1895. The Comenius Museum was then transferred under the collective stock of Permanent Exhibition of Education (Stálá výstava školská) to stay there until a new pedagogical museum could be established in Prague. Finally, in 1916 the newly founded Pedagogical Museum of J. A. Comenius was presented at its opening ceremony. According to the request of its founders the collection (enriched by Slavín archives) was brought under the authority of PMK. After a short period of time of 1919 – 1925 during which some of the competencies of the museum had been overtaken by Pedagogical Institution of Comenius, both the Institution and the Museum were abolished. The need for restoration of the Pedagogical Museum arose again along with the international communication in a field of pedagogy. The right impulse for the restoration of the Museum was Comenius' 300th anniversary of his work publication *Opera Didactica*.

Since 1991 the Pedagogical Museum of J. A. Comenius has been a part of The Ministry of Education of the Czech Republic. It is now a significant scholastic, documentation centre oriented to the history of Czech education, pedagogy, teaching and culture referring to life, work and heritage of Jan Amos Comenius.

SOUPIS PRAMENŮ A LITERATURY

POUŽITÉ PRAMENY:

- PM JAK, sg. 51 – Archiv písemností PM JAK
PM JAK, oddíl S - Slavín
- František Bílý
 - Ludmila Jakubíčková
 - Antonín Kessl
 - Josef Klika
 - Jan Václav Novák
 - Josef Patočka
 - Vojtěch Pavlásek
 - Hynek Soldát
 - Josef Sulík (mělecký pseudonym Pavel Sula)
 - Jiří Štraus

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:

1. Bečková – Ringesová, Marta: Katalog výstavy Jana Amose Komenského. Archiv pro bádání o životě a díle Jana Amose Komenského, roč. 17, 1958.
2. Bělina, Pavel a kol.: Dějiny zemí Koruny české II. Praha: Paseka 1993.
3. Budeme mít Pedagogické museum? Práce, roč. 5, 5.3.1949, č. 54.
4. Cesta Ladislava Švarce. Praha: SPN 1975.
5. Denník Stálé výstavy školské. Praha 1890. (rukopis)
6. Drábková, Eva: P. Pitter – život a dílo. 27.3.1993, Praha, Pedagogické muzeum J. A. Komenského. Pedagogika, roč. 43, 1993, č. 3, s. 342 – 343.
7. Dvacet let práce VÚP v Praze (1945 – 1965). Zprávy Výzkumného ústavu pedagogického v Praze. Praha: VÚP 1965.
8. Efmertová, Marcela C.: České země v letech 1848 – 1918. Praha: Libri 1998.
9. Emanuel, Ludovít: Muzeum je živý organismus. Učitel'ské noviny, roč. 101, 1998, č. 7, s. 27
10. Frey, Ladislav: Zasloužilý učitel dr. h. c. Ladislav Koubek (1887 – 1962). Život a dílo. Bibliografie. Praha: ÚŠI při MŠ ČSR 1966.

11. Gregorová, Jaroslava: Tomáš Pasák – historik, který měl zůstat za oponou zapomnění. České listy, roč. 6, 2005, č. 11, s. 3 – 4.
12. Hoffmannová, Eva: Karel Slavoj Amerling. Praha: Melantrich 1982.
13. Hořejš - Hora, Petr: Toulky českou minulostí, díl 11. Praha: Via facti 2007.
14. Hlavačka, Milan: Jubilejní výstava 1891. Praha: Techtom 1991.
15. Hoffmannová, Eva: Karel Slavoj Amerling. Praha: Melantrich 1982.
16. Hulička, Emanuel – Čihák, V.: Školské oddělení na Československé výstavě národopisné v Praze 1895. Program a zpráva o činnosti Ústředního školského odboru od jeho vzniku až do 15. července 1894. Praha 1894.
17. Hutařová, Ivana – Pospíšilová, Pavla: Josef Kubálek (1876 – 1868). Praha: ÚŠI při MŠ ČSR 1986.
18. Hýbl, František: Za doc. dr. Tomášem Pasákem, CSc. Studia Comeniana et Historica, 57-58, 1997, s. 247 – 248.
19. Hýblová, Sabina: Jiří Štraus. In: J. Cach, J. B. Čapek, B. Uher a další představitelé dějin české a slovenské pedagogiky 2. poloviny 20. století. Materiály z odborné konference, konané 25. – 26. června 2003 v Přerově. Přerov: Muzeum Komenského 2004.
20. Chlup, Otokar – Kubálek, Josef – Uher, Jan: Pedagogická encyklopedie. Praha 1938.
21. Jandl, Antonín: Stálá výstava školská v Praze, její vznik a vývoj od r. 1879 do 1909. Praha: nákladem vlastním 1910.
22. Jůva, Vladimír: J. A. Komenský a výchovné využití muzea. Komenský, roč. 116, 1991/1992, č. 4, s. 148 – 150.
23. Kessler, Karel: Stálá výstava školská a paedagogické museum. Národní listy, 24. 2. 1907.
24. Klika, Josef: Stálá výstava školská v Praze, dějiny myšlenky, rozvoj a zřízení její. Praha: vlastním nákladem 1890.
25. Klika, Josef – Sokol, Josef : Stručný slovník pedagogický, díl I, II, III. Praha: ÚSJUC 1891 - 1895.
26. Kopáč, Jaroslav: Dějiny české školy a pedagogiky v letech 1867 – 1914. Brno: Univerzita J. E. Purkyně 1968.
27. Koubek, Ladislav: Pomozte budovat Pedagogické muzeum J.A. Komenského. Učitelské noviny, roč. 7, 1957, č. 16, s. 6.
28. Králíková, Marie – Nečesaný, Josef – Spěváček, Václav: Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích. Praha: SPN 1977.

29. Lašťovka, Marek – Lašťovková, Barbora – Rataj, Tomáš – Ratajová, Jana – Třikač, Josef: Pražské spolky. Soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895 – 1990. Praha: Scriptorium 1998.
30. Mencl, Vojtěch – Hájek, Miloš – Otáhal, Milan – Kadlecová, Erika: Křížovatky 20. století. Praha: Naše vojsko 1990.
31. Mezinárodní konference Všeobecné vzdělání pro všechny. Praha 4. – 5. 11. 2004. Pedagogické muzeum J. A. Komenského. Praha: PM JAK 2004.
32. Moravcová, Eva: Význam Ladislava Koubka v učitelském hnutí. Praha: PF UK 1979. Diplomová práce.
33. Morkes, František: Kapitoly o školství, o ministerstvu a jeho představitelích. Praha: PM JAK 2002.
34. Morkes, František: Učitelé a školy v proměnách času (Pokus o základní chronologii 1774 – 1946). Plzeň: Pedagogické centrum 1999.
35. Museum a výstava Komenského v Praze. Učitelské noviny, roč. 10, 1892, s. 234.
36. Nejedlá, Dana: Žena ve stínu. Oslavy 100. výročí narození Olgy Fierzové. Pedagogika, roč. 50, 2000, č. 4, s. 426 – 428.
37. Novák, Bohumil: Pedagogické muzeum J. A. Komenského v letech 1956 - 1968. Publikace vydaná k 50. výročí založení Československé republiky. Praha: PM JAK 1968.
38. Odkaz J. A. Komenského. Tradice a výzvy české vzdělanosti Evropě. Moderní interaktivní stálá expozice Pedagogického muzea J. A. Komenského v Praze. Praha: PM JAK, MŠMT 2009.
39. Paedagogické rozhledy. Věstník literárního a paedagogického odboru při Ústředním spolku jednot učitelských v Čechách, roč. 5, květen 1892, s. 203 – 204.
40. Pánková, Markéta: Nové směry činnosti Pedagogického muzea J. A. Komenského v Praze. Unie Comenius, roč. 13, 2005, č. 21 – 22, s. 61 – 65.
41. Pánková, Markéta: Projekt Pampaedia – nová forma prezentace idejí J. A. Komenského. In: Comenii amator atque editor. Opuscula Martino Steiner sexagenario ab amicis eius dedicata. Praha: UC, PM JAK 2006, s. 79 – 83.
42. Pasák, Tomáš: Ke 400. výročí narození J. A. Komenského. In: Jan Amos Komenský – projektant nápravy věcí lidských. Ostravská univerzita k počtě Jana Amose Komenského u příležitosti 400. výročí jeho narození, Ostrava: OU 1992, s. 10 - 23.
43. Pasák, Tomáš: Knihovna Pedagogického muzea J. A. Komenského při Ústředním ústavu pro vzdělávání pedagogických pracovníků, její význam a poslání. Metodický zpravodaj

- odvětvového informačního střediska v oblasti výchovy, vzdělávání a školství, roč. 5, 1988, č. 2, s. 34 – 41.
44. Patočka, Josef: Jak působí Společnost pedagogického Musea Komenského. Věstník Zemského ústředního spolku jednot učitelských v Čechách, roč. 5, 1918-1919, s. 406 - 408.
45. Patočka, Josef: Pedagogické museum Komenského v Praze. Zvláštní otisk z „Národa“, roč. 3, 1919, č. 12 a 13.
46. Pavlásek, Vojtěch: Pedagogické museum J. A. Komenského. Praha: PM JAK 1960.
47. Pavlásek, Vojtěch: Pedagogické museum J. A. Komenského. Zprávy Výzkumného ústavu pedagogického v Praze. Praha: VÚP 1965, s. 158.
48. Pokorný, Zdeněk: Josef Klika (1857 – 1906). Praha: ÚŠI při MŠ ČSR 1987.
49. Prokeš, Josef: Jak důležité jest, aby učitel dále se vzdělával. Beseda učitelská, roč. 4, 1872, s. 121.
50. Půlpán, František: Dějiny Zemského ústředního spolku jednot učitelských v Čechách. Zvláštní otisk časopisu Český učitel, roč. 33, 17. 10. 1929, č. 9, s. 5.
51. Smékalová, Helena: Informace o sbírkových fondech didaktických pomůcek v Pedagogickém muzeu J. A. Komenského v Praze. In: K dějinám didaktických pomůcek na českých školách na českých školách. (Materiály ze semináře, který se konal v Přerově dne 2. listopadu 1998. Přerov: OVM JAK 1988.
52. Soukupová Blanka: České spolky jako významný faktor rozvoje národního determinovaného modelu vzdělání (Praha 60. – 80. léta 19. století). In: Documenta pragensia XI, Praha 1993, s. 190 – 199.
53. Stanovy Společnosti českého musea paedagogického v Praze, schválené výnosem c. k. Ministerstva vnitra ze dne 18. dubna 1906.
54. Strnad, Emanuel: Didaktika školy národní v 19. století. Praha: SPN 1975.
55. Strnad, Emanuel: Vlastenecký učitel. Dokumenty a materiály k vývoji učitele v době obrození. Praha: SPN 1955.
56. Šafránek, Jan: Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů, II.díl. Praha: Matice česká 1918.
57. Škola měšťanská, roč. 22, 1920, s. 32
58. Štraus, Jiří: K dění v době celonárodních manifestačních oslav 300. výročí narození J. A. Komenského. In: Tradice J. A. Komenského mezi českým a slovenským učitelstvem v 19. a 20. století. Přerov 1979, s. 83 – 86.
59. Štraus, Jiří: K otázce Pedagogického musea. Časopis Národního musea (oddíl věd společenských), roč. 71, červenec 1953, č. 2, s. 172 – 173.

60. Štraus, Jiří: O všeobecně-pedagogické museum J. A. Komenského v Praze. Komenský, roč. 77, prosinec 1953, č. 10, s. 564 – 565.
61. Štraus, Jiří: Pedagogické museum J. A. Komenského. Kostnické jiskry, roč. 36, 28. 5. 1953, č. 21, s. 5.
62. Štraus, Jiří: Pedagogické muzeum Komenského. Acta Comeniana, roč. 16, 1957, s. 90 – 91.
63. Štraus, Jiří: Vědecký obraz vývoje naší školy. Lidová demokracie, roč. 9, 6. 1. 1953, č. 4, s. 3.
64. Štraus, Jiří: Zřizujeme Pedagogické museum J. A. Komenského. Učitelství, roč. 3, 10. 6. 1953, č. 23, s. 6.
65. Štverák, Vladimír: Dějiny pedagogiky, II. díl. Praha: SPN 1981.
66. Titzl, Boris: Pedagogické muzeum a státní zájem. Česká škola, roč. 2, 1995/1996, č. 9, s. 2.
67. Tmej, Karel: Třicetiletí Pedagogického muzea. Učitelství, 24. 4. 1984, č. 12.
68. Učitelství, roč. 10, 16. 6. 1960, č. 24, s. 1.
69. Urban, Otto: České společnost 1848 – 1918. Praha: Svoboda 1982.
70. Valešová, Miroslava: Význam jubilejního roku 1892 v dějinách české pedagogiky. In: Pocta Univerzity Karlovy J. A. Komenskému. Praha: UK 1991, s. 257 – 258.
71. Váňová, Růžena: Učitelství jednoty Komenského v Lomnici nad Popelkou v prvním třicetiletí svého trvání (1879 - 1908). In: Comenii amator atque editor. Opuscula Martino Steiner sexagenario ab amicis eius dedicata. Praha: UC, PM JAK 2006, s. 97 – 105.
72. Váňová, Růžena – Rýdl, Karel – Valenta, Josef: Výchova a vzdělání v českých zemích, IV. díl – 1. sv. Praha: SPN 1992.
73. Váňová, Růžena: Vývoj počátečního školství v českých zemích. Praha: SPN 1986.
74. Vavrečková, Jana: Ladislav Koubek a jeho význam ve vývoji české sociologie výchovy. Praha: FF UK 1973. Diplomová práce.
75. Veselá, Zdeňka: Vývoj české školy a učitelstvího vzdělání. Brno: MU 1992.
76. Věstník PÚK, roč. 1, 1923, s. 9
77. Věstník Zemského ústředního spolku jednot učitelství v Čechách, ročník 5, 1918/1919, s. 298.
78. Vošahlíková, Pavla: Jak se žilo za časů Františka Josefa I. Praha: Svoboda 1996.
79. Zakazují nám školní slavnosti Komenského – odpovíme jim slavností národní. Národní listy, 1892, č. 77.
80. Zápověď účastniti se slavnosti Komenského. Národní listy, 1892, č. 75.
81. Žižka, Leoš Karel: Praha před osmdesáti lety. Praha: Orbis 1960.

VYSVĚTLIVKY ZKRATEK

- ČMP – České muzeum pedagogické
ČOS – Československá obec sokolská
EMF – Evropské muzejní fórum
JK – Jednota Komenského
MILIDU – Milíčův dům
MK – Muzeum Komenského
MKaV – Ministerstvo kultu a vyučování
MŠaNO – Ministerstvo školství a národní osvěty
MŠMT – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
ODO - Opera didactica omnia
PM JAK – Pedagogické muzeum J. A. Komenského
PMK – Pedagogické muzeum Komenského
PÚK – Pedagogický ústav Komenského
ŘSUMŠ - Říšský svaz učitelů měšťanských škol
SČMP – Společnost Českého muzea pedagogického
SPMK – Společnost Pedagogického muzea Komenského
SVŠ – Stálá výstava školská
ŠVSP – Škola vysokých studií pedagogických
ÚSJUČ – Ústřední spolek jednot učitelských v Čechách
ÚÚVPP – Ústřední ústav pro vzdělávání pedagogických pracovníků
VÚP – Výzkumný ústav pedagogický

PŘÍLOHY

Příloha I.: 1) Žádanka Komitétu k oslavě J. A. Komenského o obeslání výstavy
Komenského v Muzeu království českého

2) Pozvánka na Výstavu Komenského v Muzeu království českého

3) Vstupenka na Výstavu Komenského v Muzeu království českého

Příloha II.: Pozvánka k slavnostnímu otevření Pedagogického muzea Komenského
a SVŠ dne 3. 12. 1916

Příloha III.: Pozvánka k slavnostnímu otevření Pedagogického muzea
J. A. Komenského dne 9. 6. 1960

Příloha I.

Komitéť k oslavě J. A. Komenského v Praze míní slavnost, kterou za účastenství veškerých kruhův intelligence pražské pořádá, dovršiti výstavou Komenského, která také jeho sochy, podobizny, poprsí a t. d. obsahovati má.

I prosí, by Vaše Blahorodí obeslalo tuto výstavu, která potrvá od 23. března do 24. dubna

a poslalo tento předmět nejpozději do 23. března do nové budovy Musea království Českého na Václavském náměstí v Praze.

Jeho vystavení zajisté přispěje značně k jeho rozšíření. Komitéť pak o zachování v stavu neporušeném se postará.

Navrácení předmětu (ač nebude-li Vaším Blahorodím darován Museu Komenského v Praze, které se právě zakládá), stane se po odsvzdání tohoto listku, jehož následující část račte vyplniti a odstříhnouti, by se mohla přidati k předmětu vystavenému.

Předmět:

Cena:

Vyrobitel:

Adresa vyrobitele:

POZVÁNÍ
k návštěvě výstavy Komenského v Praze
v nové budově Musea král. Českého
pro mládež školní
za snížené vstupné 5 kr. Na každých 5 vstupenek 1 zdarma.

Výstava Komenského obsahuje:
Nový obraz mistra V. Brožíka: Komenský ve své pracovně; sochy, poprsí, medailony a obrazy Komenského, vyobrazení míst jeho pobytu, spisy jeho od velice vzácných prvotisků k vydáním nejnovějším, literaturu o Komenském až do dnešních dnů, celkem přes pět tisíce předmětů!

Mládeži školní poskytuje se vzácná příležitost, poznati Komenského po všech jeho stránkách, rozmnoží si své vědomosti literární a zeměpisné, vedle toho však jest jí přístupným učiněno

nádherne schodiště a stkvělý Pantheon nového Musea
se sochami českých panovníkův a bohatýrův i s veškerou bohatou vyzdobou architektonickou.

Ve dnech všedních od 9. hod. ranní do 5. hod. odpolední, v neděli dne 24. (naposlady) od 9. hod. ranní do 1. hod. odpolední.

Komitéť k oslavě J. A. Komenského v Praze.

5995

VSTUPENKA
DO
VÝSTAVY KOMENSKÉHO
V PRAZE.

pro L. J.

—◆—
Budiž dozorcí výstavy jen ukázána a pro následující návštěvu zachována.

POZVÁNÍ

K SLAVNOSTNÍMU OTEVŘENÍ
PEDAGOGICKÉHO MUSEA KOMENSKÉHO

a

STÁLE VÝSTAVY ŠKOLSKÉ
V PRAZE NA HRADČANECH ČP. III

DNE 3. PROSINCE 1916

O 10. HOD. DOPOL.

PROGRAM:

Smetana: Věno. Zapějí pražští učitelé.

Uvítání hostí. Vlád. rada Fr. Bílý, c. k. zemský škol. inspektor
a předseda Pedagogického musea Komenského.

Promluva. cís. rady Jos. Schröttra, náměstka starosty král.
hlav. města Prahy.

O významu Pedagogického musea Komenského a
Stále výstavy školské. Prof. Fr. Švadlenka, c. k. okr.
školní inspektor.

Palla: Vlasti. Zapějí pražští učitelé.

Prohlídka výstavy.

Výstava bude téhož dne od 11 do 4 hodin odpoledne při-
stupna širšímu obecenstvu za vstupné 20 h ve prospěch České
zemské komise pro ochranu mládeže.

Příloha III.

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ A KULTURY

VÝZKUMNÝ ÚSTAV PEDAGOGICKÝ V PRAZE

zvou Vás na slavnostní otevření

PEDAGOGICKÉHO MUSEA J. A. KOMENSKÉHO

ve čtvrtek dne 9. června 1960 v 17 hod. ve Valdštejnském paláci v Praze

OTEVŘENÍ

PEDAGOGICKÉHO MUSEA J. A. KOMENSKÉHO

POŘAD:

Bedřich Smetana: „Slavnostní sbor“

„Věno“

Pěvecké sdružení pražských učitelů

Uvítání hostů: ředitel VÚP Dr. B. Kujal

Slavnostní projev ministra školství a kultury

Dr. F. Kahudy

Projev ředitele Pedagogického musea V. Pavliška

PROHLÍDKA STÁLÉ VÝSTAVY

ČESKOSLOVENSKÁ ŠKOLA V MINULOSTI

I PŘÍTOMNOSTI

V PAMÁTNÉM ROCE 15. VÝROČÍ

OSVOBOZENÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY

57-50a/
1. inv. 1377

